

ƏNVƏR ABBASOV

**İNKİŞAF ETMİŞ
XARİCİ ÖLKƏLƏRDƏ
TƏHSİL**

ƏNVƏR ABBASOV

İNKİŞAF ETMİŞ XƏRİCİ ÖLKƏLƏRDƏ TƏHSİL

**"Elm və təhsil"
Bakı -2020**

Elmi redaktor: Fərrux Rüstəmov,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor, Əməkdar elm xadimi

Kəmalə Quliyeva,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Ənvər Abbasov. İnkişaf etmiş xarici ölkələrdə təhsil.
Bakı, "Elm və təhsil", 2020, 108 səh.

Kitab müəllifin 1999-cu ildən başlayaraq Azərbaycanda həyata keçirilən təhsil islahatı dövründə qabaqcıl təcrübəni öyrənmək məqsədi ilə dünyanın inkişaf etmiş xarici ölkələrinə səfərləri zamanı apardığı qeydlər əsasında hazırlanmışdır. Həmin ölkələrdə həyata keçirilən təhsil siyasətləri, təhsilin pillə və səviyyələri, məzmunu, təşkili, idarə olunması, qiymətləndirmə və s. məsələlər əhatə olunmuşdur.

Kitabdan müəllimlər, tərbiyəçilər, təhsil mütəxəssisləri, o cümlədən təhsillə maraqlanan hər kəs istifadə edə bilər.

M $\frac{4602000000}{N-98-2020}$ Qriffli nəşr

© Ənvər Abbasov, 2020

REDAKTORDAN

Hörmətli oxucu!

Azərbaycanın təhsil tarixi özünün zəngin ənənələri, qüdrətli fikir, düşüncə sahibləri, onların yaratdıqları möhtəşəm əsərləri ilə məşhur olduğu kimi, həm də keçirdiyi təhsil islahatları ilə tanınır. İstər X-XI əsrlərdə, istər orta əsrlər dövründə, istərsə də XIX əsrdə və ötən əsrin əvvəllərində ictimai, mədəni fikir sahəsində yaranmış təbəddülatlar, cəmiyyətdəki oyanış məhz təhsildən qaynaqlanaraq inkişaf etmişdir.

Müasir zamanda dünyanın təhsil meridianında baş verən sürətli dəyişikliklər məhz Azərbaycan təhsilinə də öz təsirini göstərmişdir. Və həmin təsir bu gün də davam etməkdədir. Müstəqil Azərbaycan özünün dünyəvi mahiyyət daşıyan milli və bəşəri özül üzərində qurulan təhsil sistemini yaradır. İslahatçılıq fəaliyyəti kimi ötən əsrin 90-cı illərindən başlayan bu təhsil quruculuğu işlərində müasirlik, dünyanın inkişaf tendensiyasına inteqrasiya olunmaq, yeni düşüncə, təfəkkür tərzinə malik kreativ insan formalaşdırmağa nail olmaq başlıca məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur. Bu quruculuq prosesində innovasiyaların səmərəliliyi, onların öyrənilib fəaliyyət müstəvisinə gətirilməsi başlıca missiya olaraq qəbul edilmişdir. Odur ki, dünyanın təhsil məkanlarında yaxşı nə varsa, öyrənilmiş, təfəkkür süzgəcindən keçirilmiş və bütün bunların əsasında Azərbaycan üçün faydalı və əhəmiyyətli olan təhsil mexanizmlərinin yaradılmasına səy göstərilmişdir ki, bu işlər indi də davam etdirilməkdədir.

Sizə təqdim olunan bu kitabdakı məqalələr islahat dövründə dünyanın ən qabaqcıl təcrübələrinin öyrənilməsi

zamanı hazırlanmışdır. Bu dövrdə pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Əməkdar müəllim Ənvər Məhəmməd oğlu Abbasov ölkəmizdə istər milli, istərsə də fənlər üzrə standart və kurikulumların hazırlanmasını istiqamətləndirmiş, onun nəzəri və praktik cəhətdən daha mükəmməl olması məqsədilə aparılan tədqiqatlara rəhbərlik etmişdir. O, bu məqsədlə Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində dünyanın ABŞ, Hollandiya, Finlandiya, İsveç, Avstraliya, Kanada, Braziliya, Türkiyə, Litva, Latviya və başqa ölkələrində olmuş, onların təhsil təcrübələrini öyrənmiş, xüsusilə məzmun və texnologiyalar sahəsində innovasiyaları ümumiləşdirmişdir. Həmin ümumiləşdirilmələr əsasında hazırlanmış məqalələr nəşr tarixi əsasında xronoloji ardıcılıqla kitaba daxil edilmişdir. Qeydlər elmi-pedaqoji xarakterdə olan faktları əhatə etsə də, orada daha çox oxunaqlı bir publisistik üslubun gözlənilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Həşiyələrdən, ritorik suallardan və sairdən oxucunun marağını çəkmək üçün istifadə edilmişdir.

Məqalələr yazıldığı zamandakı fakt və hadisələri ehtiva edir. Tarixi əhəmiyyətlik baxımından onların olduğu kimi saxlanılması məqsəduyğun bilinmişdir.

Kitabı oxuyan, arzu və təkliflərini yazan hər kəsə əvvəlcədən öz təşəkkürümüzü bildiririk.

ABŞ-a SƏFƏRDƏN BƏZİ QEYDLƏR

Binə hava limanında uçuşa hazırlaşırıq. Bizi dünyanın böyük dövlətlərindən biri olan Amerika Birləşmiş Ştatlarına uzun bir səfər gözləyir... Məqsədimiz ABŞ təhsil sistemi ilə tanış olmaqdan ibarətdir. Marşrutumuz əvvəlcədən belə müəyyənləşdirilib: Bakı–Frankfurt–Vaşinqton–Riçmond–Norfolk–Boston–Nyu-York–Bakı.

16 aprel. Biz təyyarə ilə dörd saata Frankfurta, oradan da doqquz saat müddətində Vaşinqtona uçduq. Təyyarə Vaşinqton Dallas Beynəlxalq Hava Limanında yerə enəndə günorta üstü idi. Bizi Azərbaycan Respublikasının ABŞ-dakı səfirliyinin nümayəndəsi, bələdçi Edvard Allan və Azərbaycanın ABŞ-dakı səfirliyinin əməkdaşları qarşılayır. Embassi Skveyla Samffild mehmanxanasına gəlirik.

Artıq Vaşinqtona bahar gəlmişdi. Doğrudan da, deyəldiyi kimi, albalılar çiçəkləyən vaxt Vaşinqtonun gözəlliyi birə beş artırmış.

Həsiyə: Vaşinqton ABŞ-ın paytaxtıdır, onun mədəniyyət mərkəzi hesab olunur.. Atlantik okeanın sahil boyunda yerləşir. Bu şəhərin əsası 1790-cı ildə qoyulmuşdur. ABŞ-ın ilk prezidenti Corc Vaşinqtonun şərəfinə adlandırılmışdır. Deyilənə görə, bu şəhərin paytaxt şəhər kimi seçilməsi Corc Vaşinqtonun özünün təşəbbüsü ilə bağlıdır.

Prezident və konqres iqamətgahı, həmçinin hökumət idarələri, o cümlədən bizim səfərimizi maliyyələşdirən Dünya Bankının mərkəzi də bu şəhərdə yerləşir.

Vaşinqtonda olduğumuz ilk gündə nümayəndə heyətimizin Azərbaycan Respublikasının ABŞ-dakı səfiri Hafiz Paşayevlə görüşü keçirilir. Bundan sonra Dünya Bankının Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələri üzrə Təhsil Sektorunun direktoru Annet Dikson, Dünya Bankının Avropa və Mərkəzi Asiya regionları üzrə bölgə direktoru, Dünya Bankı-

nın Azərbaycanda Təhsil İslahatı Layihəsinin tapşırıq rəhbəri Xəlil Dunder və başqaları ilə görüşlər olur. Eyni zamanda “Bolqarıstanda və Gürcüstanda Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilmiş təhsil islahatı layihələri”, “Təhsil islahatı üzrə tendensiyalar”, “Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələrində genişmiqyaslı təhsil islahatları strategiyaları”, “Kurikulum və elmi nəzarət”, “Təhsil standartları və müəllim fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi” mövzularında seminarlarda fikir mübadilələri aparılır.

Dünya Bankı dünya demokratik təhsil sisteminin genişlənməsi və yayılması ilə məşğul olur. Bu işin həyata keçirilməsində çoxlu problemlər yaranır. Görüşlərdə və seminarlarda müzakirələrin, əsasən, bu problemlər ətrafında aparılmasına da diqqət yetirilir. Son on ildəki təhsilin vəziyyətinə istinad olunaraq onun sisteminin dəyişilməsinin, tədris proqramlarının, dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin, metodikanın yeniləşdirilməsinin vacibliyi vurğulanır. Təhsil sistemində üç əsas elementin olmasının zəruriliyi qeyd edilir. Onlardan birincisi, məktəbin muxtariyyətidir. Bu cəhət məktəbin maliyyə, müəllim və şagird kontingenti ilə, eləcə də valideynlərlə, geniş ictimaiyyətlə qarşılıqlı əlaqə şəraitindəki fəaliyyətlə səciyyələnir. İkincisi, məktəbin inkişaf mexanizminin tənzimlənməsi, canlı orqanizm kimi ona diqqət yetirilməsidir. Üçüncüsü, standartlaşma işinin başa çatdırılması, qiymətləndirmə sisteminin hazırlanmasıdır.

Təlim prosesi nəyi? kimə? necə? nə vaxt? suallarından doğan dinamik fəaliyyətdə yaranır. Onun nəticələri bacarıq və vərdişlərin davamlılığı ilə ölçülür. Müəllimin işinin texnologiyasının səmərəliliyi burada əsas rol oynayır. Belə bir mühüm məntiqə söykənən ABŞ təhsil sistemində müəllimlərin işinin keyfiyyət göstəricisinə xüsusi

diqqət yetirilir. Onların bilik və bacarıqlarının, pedaqoji ustalılıqlarının artırılması həmişə ön planda saxlanılır.

Amerika Beynəlxalq Təhsil Təşkilatının prezidenti doktor Den Devidson bizimlə görüşərkən xüsusi olaraq bu məsələlərin üzərində dayandı. Müəllim Hazırlığının Təhsil Standartları üzrə Milli Şurasının 30-dan çox istiqamətdə müəllim standartlarının yeniləşdirilməsi üzərində işlədiyini, onlardan 21-nin başa çatdırıldığını qeyd etdi. Ümumiyyətlə, ölkədəki dövlət və milli standartlar arasında fərqlərin olmasından danışdı. Şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin qiymətləndirilməsi standartlarının dörd il müddətində hazırlandığını və ilk dəfə çap olunduğunu dedi.

Müəllimlərin Akkreditasiyası üzrə Milli Şuranın nümayəndələri ilə görüş zamanı da müəllimlərin təkmilləşdirilməsi probleminə toxunuldu. Xüsusilə tədris prosesində təlimin texniki vasitələrindən biri olan radionun imkanları açılındı. ABŞ-da bu işə 1960-cı ildən etibarən başlanıldığı bildirildi.

20 aprel. Virciniya ştatı. Bu ştatın 6,5 mln. nəfər əhalisinin 22%-dən çoxu kənd yerində yaşayır. Onun ərazisində 1.3 mln. şagirdi əhatə edən 1911 məktəb fəaliyyət göstərir. Riçmond bu ştatın böyük şəhərlərindən biridir.

Riçmond şəhərinə gəlişimizin ilk günündə ştatın Təhsil Departamentinin işçiləri ilə görüşümüz oldu. Bu görüşdə ştat miqyasında və yerlərdə təhsilin idarə olunması və məktəb islahatı problemləri, təhsilin maliyyələşdirilməsi kimi məsələlər əsas müzakirə obyektinə çevrildi. Həmçinin məlum oldu ki, Riçmond qədim şəhərdir. Onun 7 mln. əhalisi, 133 məktəbi var.

Ümumiyyətlə, Virciniya ştatında 77 min müəllim vardır. Burada dövlət məktəbləri 1870-ci ildən fəaliyyət göstərir. 5-17 yaşlarında təhsil məcburidir. Məktəblər 5

günlükdür. Təhsil müddəti ildə 180 gündür. Gündə 5 saat yarım qədər dərs keçilir.

Bu ştatın ali idarəetmə orqanı Baş Assambleyadır. Seçkili orqan olan Assambleya 9-11 nəfərdən ibarət olan Təhsil Şurasını formalaşdırır. Şuranın əsas funksiyası təhsil sahəsinin fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Şuranın təklifi ilə ştatın təhsil departamenti formalaşdırılır. Qubernator tərəfindən onun rəisi (super intendantı) təyin olunur. Məktəb federal dövlətin qanunları əsasında fəaliyyət göstərir.

Müəllimi yerli təhsil şöbələri qəbul edir. Belə ki, institutu bitirənlər Təhsil Departamentinə müraciət edir. Lisenziya aldıqdan sonra məktəbə göndərilir. Hər bir lisenziyanın 5 il müddəti olur.

Ştat üzrə hazırlanmış standartlar 7 ildən bir dəyişdirilir. Şagirdlərin səviyyəsini müəyyənləşdirmək vacib bilinir. Ona görə də yoxlamalar aparılır. Bu zaman şagirdlərin topladığı ballar deyil, onların bilik, bacarıq və vərdişlərinin inkişaf dərəcəsinə diqqət yetirilir. Nəticə ictimaiyyətə açıqlanır. İlk növbədə, valideynlərə çatdırılır.

Hər şagirdin təhsil alması üçün ildə 6800 dollar pul vəsaiti xərclənir.

Müəllimlər hər gün 5,5 saata qədər sinifdə çalışır. Eyni zamanda şagirdləri yemək vaxtında da müşayiət edirlər, onları gözdən qoymurlar. Tələb belədir ki, az işləyən müəllimin əmək haqqı da az hesablanır. Ümumiyyətlə, müəllimin əmək haqqının hesablanmasında stajı, bakalavr, yaxud magistr təhsili alması, eləcə də tədris etdiyi fənn əsas götürülür. Hər bir müəllimə 25 şagird düşür. Bundan əlavə, ştatın departamenti onun büdcəsini müəyyənləşdirir. Məktəblərdə xidmət göstərən bütün heyətin əmək haqqı büdcədə nəzərə alınır. Büdcənin 80%-i müəl-

limlərin əmək haqqı, 20%-i isə maddi-texniki baza, təmir üçün nəzərdə tutulur.

Haşiyə: Riçmond Vaşinqtondan 175 km. cənubda yerləşən və keçmişdə ABŞ-ın paytaxtı olan bir şəhərdir. Gözəl təbiəti var. Vaşinqtondan Riçmonda doğru irəlilədikcə adama elə gəlir ki, yüksəklikdən aşağıya enirsən və yaşıllığın qismən azaldığının şahidi olursan.

Şəhərin mərkəzində yerləşən Dövlət Departamenti-nin orijinal ornamentlərə malik əzəmətli binasını yaşıl çəmənliklər əhatə edir. Onun qabaq hissəsində C.Vaşinqtonun at belində heykəli ucalır. Heykəl əzəməti, canlılığı ilə diqqəti cəlb edir.

Postamentin üstündə üç yarusda təsvir olunmuş bu sənət əsərinin məna və mündəricəsi, ilk növbədə, C.Vaşinqtonun at belində sağ əlini irəli uzatmış formada təsviri ilə bağlıdır. Bundan əlavə, heykəl yuxarıdan aşağıya ikinci hissəsində görkəmli şəxsiyyətlərin, başlanğıc hissədə isə yenə at belində xidməti şəxslərin heykəllərinin olması ilə səciyyələnir.

22 aprel. Biz avtomobillərimizdə Riçmonddan 150 km. cənub-şərqdə yerləşən və əsas liman şəhəri sayılan Norfolka gəlirik. Əzəmətli Radisson mehmanxanasında yerləşirik.

Norfolk şəhərinin illik büdcəsi 247 mln. dollardır. Onun məktəblərində təxminən 2000 müəllim 35000 şagirdə dərs deyir. Təlimin keyfiyyətini yüksəltmək üçün ardıcıl olaraq araşdırmalar aparən norfolklular həmişə yeniliklər axtarır, innovasiyaların yaradılması işinin təşəbbüsçüsü olurlar. Elə bunun nəticəsidir ki, bir neçə il əvvəl Norfolk məktəbləri “ATLAS” (şagirdlərlə təlim prosesinin təşkili və onların qiymətləndirilməsinin spesifik formaları) birliyi adlanan təşkilatla birləşmişdir.

Norfolkun ətrafındakı kənd məktəbləri ən müasir avadanlıqlarla təmin olunmuş son dərəcə zəngin maddi-texniki bazaya malik təhsil müəssisələridir.

Bu ərazidə ilkin tanışlığımız Brunsvik dairəsinin Lourensevil ərazisinin məktəblərindən biri ilə oldu.

Haşiyə: Norfolk şəhərini getdiyimiz Brunsvik dairəsindən Atlantik okean ayırır. Lakin bu əlaqəni bərpa etmək üçün okeanın altından çəkilmiş və bu sahillə o sahili birləşdirən yol vardır. Bu möcüzəli yolun uzunluğu 20 km-ə qədərdir. Onu qət edən hər bir sürücü hökmən gediş haqqını ödəməli, ondan sonra yoluna davam etməlidir. Magistral yolun kənarında bizim nümayəndə heyətini salamlayan iri bir plakatla rastlaşırıq. Ölkəmizdən min kilometrərlə uzaqda, tamam başqa bir qitədə Azərbaycana, onun təhsil işçilərinə olan münasibət bizi hədsiz sevincə qərq edir.

Qeyd olunduğu kimi, əvvəllər bu ərazidə 5 məktəb olub, lakin sonralar həmin məktəblərin sayı azalıb. Hazırda onların sayı 2-dir. Olduğumuz məktəbdə 453 şagird təhsil alır. Onlara 37 müəllim dərs deyir. Məktəbin rəhbərləri əvvəllər bu məktəbin müəllimləri olublar.

Məktəbin bütün dəhlizləri və sinif otaqları müasir tələblərə uyğun tərtib edilib. Kitabxana zəruri kitablarla, ən başlıcası kompüterlə təmin edilib. Siniflərin birində 38 kompüter quraşdırılıb. II sinfin şagirdləri sərbəst olaraq həmin kompüterlərdən istifadə edirlər.

Uayit adası dairəsinin Smisfild ərazisinin kənd məktəbləri ilə tanış olduq. Həndəsə, kimya, musiqi dərslərində iştirak etdik.

Dərslərdə diqqəti cəlb edən bir neçə cəhət vardır: əvvəla, sinifdə stolların düzülüşündə xüsusi nizamlı bir sıralanma yoxdur; şagirdlər sinifdə istədikləri formada oturub müəllimin istiqamətləndirici tapşırıqlarını izləyirlər. İkinci

cisi, şagirdlərin sinifdə gərginliyi, narahatlığı hiss olunmur. Onların sərbəstliyi, daha çox fəallıq göstərməsi müşahidə edilir.

Məktəblər ştatın təsdiq etdiyi standarta uyğun tədris planı ilə işləyir. Həmin tədris planlarında fənlər məcburi və əlavə olmaqla iki yerə ayrılır.

24 aprel. Massaçusets ştatının Boston şəhərinə getmək üçün maşınla Vaşinqton şəhərinə qayıdır, oradan da təyyarə ilə Boston şəhərinə uçuruq. Bir neçə saatdan sonra Boston şəhərinə çatır, məşhur Şeraton Nyuton mehmanxanasında yerləşirik.

Massaçusets təhsil işinin təşkili baxımından digər ştatlardan seçilir. Birləşmiş Ştatlarda təhsilin dövlət səviyyəsində təşkili 1635-ci ildə məhz Massaçusetsdə başlayıb. Təlim prosesinin təşkilində yeniliklər edilib. Müəllimlərin şagirdlərə, təlim işinin digər iştirakçılara yeni tələblərlə yanaşılması sahəsində uğurlu nəticələr qazanılıb.

Təhsilin İnkişaf Mərkəzi qeyri-dövlət təşkilatıdır. 500 işçini özündə birləşdirən bu təşkilat Bostonda yerləşir. 250 milli və beynəlxalq layihədə iştirak edir.

Həmişə: Boston qədim şəhərlərdən biridir. Onun bü-növrəsi XVII əsrdə qoyulmuşdur. Burada 30-a yaxın universitet vardır. Ona görə də onu universitetlər şəhəri adlandırırlar.

Bostonda təhsil sistemi ilə tanışlıq istiqamətində apardığımız işləri iki cür qruplaşdırmaq olar: birinci, Təhsilin İnkişafı Mərkəzində təşkil olunan seminarlar və keçirilən müzakirələr; ikinci, müxtəlif təhsil müəssisələri ilə tanışlıq. Təhsilin İnkişafı Mərkəzində təşkil olunan seminarlarda ATLAS (şagirdlərlə təlim prosesinin təşkili və onların qiymətləndirilməsinin spesifik formaları) və İndiana orta məktəblərində aparılan digər sisteməlik təhsil islahatları, müəllimlər üçün öyrədici proqramların hazır-

lanmasına, pedaqoji kadrların təkmilləşdirilməsi məsələlərinə yanaşmalar, kurikulumun işlənilib hazırlanması və təlim metodlarının dizaynı, «məktəbdə əmək fəaliyyəti» layihələri kimi məsələlər müzakirə obyektinə çevrilir. Onlardan ikisi xüsusilə daha çox maraq doğurur.

Birinci, kurikulum anlayışının mahiyyəti və məzmunu ilə bağlı məsələdir. Bu barədə müxtəlif fikirlər söylənilir. Həmin fikirləri bir neçə istiqamətdə qruplaşdırmaq mümkündür. Bəzi mütəxəssislər kurikulumu tədris planı kimi izah edir, orada fənlərin adlarının və ona ayrılan saatların olduğunu qeyd edirlər. Bəziləri kurikulumu bilik, bacarıq və vərdişlərin, tədris olunan materialların həcmi konkretləşdirən sənəd kimi yanaşır. Digər qrup mütəxəssislər kurikulumun bütün tədris komplektini ehtiva edən bir sənəd olduğunu bildirirlər. Bütün bunlar onu göstərir ki, kurikulum sabit məzmunu malik olmayan bir pedaqoji anlayış kimi ABŞ-ın pedaqoji ictimaiyyətində geniş miqyasda işlənir və onun hazırlanmasına müxtəlif mövqelərdən yanaşılır.

İkinci, müəllimlərin təkmilləşdirilməsi, peşəkarlığının gücləndirilməsi məsələsidir. Digər şəhərlərdə olduğu kimi, Bostondakı görüşlərimiz zamanı müzakirələrdə müəllimin peşəkarlığına üstünlük verilir, onun ardıcıl olaraq təkmilləşdirilməsinin zəruriliyi göstərilir. Qeyd olunur ki, müəllim tədris etdiyi fənnin elmi əsasını bilməli, texnoloji problemlərini aydınlığı ilə təsəvvür etməli, xüsusən də müasir texnologiya, kompüter sistemi ilə işləməyi bacarmalıdır. Ona görə də ABŞ-da hər bir müəllim 5 il ərzində 100 saatlıq kursu yerinə yetirməklə təkmilləşmə mərhələsini keçir. O, bu sistem üzrə işini qurmaq üçün boş vaxtlarını nəzərə almaqla həftədə 2 saat vaxt ayırır, peşəkarlığını artırır. Öyrəndiyi yeni texnoloji məsələlərin hesabını verir.

Təhsil üzrə Harvard buraxılış məktəbində olarkən təhsil islahatı siyasəti və peşə inkişaf məsələləri üzrə müzakirələr aparıldı. Elmi-pedaqoji kadr, rəhbər təhsil işçilərinin hazırlanması məsələləri ətrafında fikir mübadiləsi oldu. Məktəb rəhbərlərinin hazırlanmasında üç mühüm problemin öyrənilməsi qeyd edildi: *məktəbə rəhbərlik; məktəbin maliyyələşməsi; müəllimin qiymətləndirilməsi.*

Kembridc Rinq Latin məktəbində də təcrübə mübadiləsi aparıldı. Orta məktəb (hayskul) kimi bu müəssisənin spesifik cəhətləri (əmək təlimi, nəşriyyat-poliqrafiya üzrə məsələlər) öyrənildi.

28 aprel. Nyu-York şəhərinə səfər etməkdə başlıca məqsəd təhsilin idarə olunması, müəllimlərin təkmilləşdirilməsi, sertifikatlaşdırılması və məktəbin idarə edilməsi məsələləri ilə yaxından tanış olmaq idi. Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün əvvəlcədən proqram hazırlanmışdı.

Həqiqət: Təyyarəmiz yerə enmək üçün Nyu-York şəhərinin üzərində bir neçə dəfə dövrə vurdu. Şəhərin bəzəyinə çevrilən və onun əzəmətini artıran nəhəng binalar göydən torpağa çalınmış böyük mismarlara bənzəyirdi. Bir-birini tamamlayan bu mismarlar əslində gözəllik ilmələri kimi Nyu-York şəhərinin bənzərsizliyindən xəbər verirdi. Təyyarəmiz Nyu-Yorkun La Guardia limanında yerə endi. Biz ikinci bir bələdçi ilə tanış olduq. Maşınlara minib Sautqeyt Tauer mehmanxanasına gəldik.

Nyu-York şəhərinin təhsil sistemi 1 mln. şagirdi, 78.000 müəllimi və 1200 məktəbi özündə birləşdirir. Bu məktəblər Nyu-Yorklu ABŞ vətəndaşlarınınin təhsil almasında, formalaşmasında müstəsna rol oynayır. Şəhərdə olduğumuz müddətdə məktəblərdən bir neçəsinə səfər etdik.

Tanış olduğumuz ilk məktəb Nyu-Yorkda qabaqcıl tədris müəssisələrindən biri hesab edilir. Orada 1400 şagird təhsil alır. Onların təlim-tərbiyəsi ilə 110 müəllim məşğul olur.

Məktəbdə müxtəlif peşə bacarıqları verilir. Təhsil müddəti 4 ildir. Qəbul IX sinifdən keçirilir. Ümumi qaydaya əsasən məktəbdə perspektiv və cari planlaşdırmalar aparılır. Müəllimlər öz işlərini cari olaraq planlaşdırır, xüsusən də gündəlik planlar tuturlar. Qayda üzrə gənc müəllimlər üç il gündəlik plan tərtib edirlər. Bu müddət keçdikdən sonra onlar gündəlik plan tutmaya da bilirlər.

Məktəb zəngin kabinet sisteminə malikdir. Bu, təlim məşğələlərinin səmərəli qurulması üçün zəmin yaradır.

22 nömrəli Maqnit məktəbi adlanan ibtidai təhsil müəssisəsi də öz fəaliyyət və nüfuz dairəsinə görə Nyu-Yorkun təhsil sistemində seçilir. Orada ingilis, ispan, italyan dilləri öyrədilir.

Məktəb başqa ölkələrin tədris müəssisələri ilə əlaqə saxlayır. İnternet vasitəsilə dünya ölkələri, onların təhsil sistemi ilə bağlı məlumatları toplayır. Biz siniflərdə olarkən bunların bilavasitə şahidi olduq: uşaqlar internet vasitəsi ilə Azərbaycan haqqında, onun gerbi, bayrağı barədə məlumatlar toplayaraq siniflərində, dəhlizin siniflərinə yaxın yerlərində asmışdılar. Növbəti gün Nyu-Yorkun nümunəvi hesab edilən iki orta məktəbində də (hayskulda) olduq. Bu tədris müəssisələri də ABŞ-ın məktəblə bağlı standartlarına cavab verməsi ilə seçilirdi.

ABŞ iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafı ilə yanaşı, təhsil səviyyəsinə görə də fərqlənir. O, bu gün dünyada təhsil sisteminin genişlənməsi, inkişaf etməsi və yayılması istiqamətində iş aparır. Dünyanın bir çox ölkələri onunla, müxtəlif sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də əlaqələrini davam etdirir.

*Bakı – Vaşinqton - Riçmond – Norfolq – Boston –
Nyu-York - Bakı
aprel - may 2001-ci il*

FINLANDIYA VƏ İSVEÇDƏ TƏHSİL

İnkişaf etmiş dünya ölkələrinin təhsil sahəsində bir-birinə yaxınlaşması, təhsil müəssisələrinin, təlim-tərbiyə prosesinin qarşılıqlı inteqrasiya olunması təhsilin müasir inkişaf tendensiyalarının əsasını təşkil edir. Elə buna görə də Azərbaycanda həyata keçirilən təhsil islahatının başlıca məqsədi onu dünya standartları çərçivəsində irəli aparmaqla qabaqcıl ölkələrin sırasına çıxarmaqdan ibarətdir. Bunun üçün, ilk növbədə, dünyanın sivil ölkələrinin təhsil təcrübələrini öyrənib ümumiləşdirmək, ən faydalı olanlardan istifadə etmək zəruridir. Son vaxtlara qədər bu baxımdan xeyli tədbirlər həyata keçirilmiş, təcrübə mübadilələri aparmaq üçün səfərlər təşkil olunmuşdur. Bunlardan biri də bu yaxınlarda Finlandiya və İsveçə təşkil olunmuş səfərdir.

Səfər «Kurikulumun hazırlanması» problemi üzrə həmin ölkələrin təhsil sistemi ilə tanışlıq xarakteri daşımışdır. Nümayəndə heyəti Finlandiyanın Təhsil və Mədəniyyət Nazirliyində, İsveçin Təhsil və Elm Nazirliyində olmuşdur. Hər iki ölkədə müxtəlif tipli 4 ümumtəhsil məktəbinə, müəllim hazırlığı ilə məşğul olan 6 təşkilata, 2 yeni təhsil departamentinə, 2 nəşriyyata səfər edilmişdir. Bundan başqa, Azərbaycanın təhsil işçiləri kurikulum və qiymətləndirmə, pedaqoji təhsil, ixtisasartırma, ölkə və yerli səviyyələrdə təhsil sisteminin idarə olunması və maliyyələşdirilməsi və s. mövzulara həsr olunmuş 35 seminarda iştirak etmişlər.

Ümumi xülasə: Finlandiya. Finlandiya Respublikası Skandinaviya ölkələrindən biri olub, Avropanın Şimalında Baltik dənizi sahilində yerləşir. Rusiya, İsveç və Norveç dövlətləri ilə həmsərhəddir. Ərazisi 387 min km²-dir. Əhalisinin sayı isə 5,2 milyondur. Ölkə 1919-cu

ildə qəbul olunmuş konstitusiyaya əsasında idarə olunur. Onun gözəl təbiəti vardır. Əksər sahə düzənliklərdən ibarətdir. Mərkəzi hissədə çoxlu göllər vardır. Əhalisinin 93,1%-dən çoxunu finlər təşkil edir. Orada habelə isveçlilər və saamlar yaşayırlar. Dövlət dili fin və isveç dilləridir. Ölkə əhalisi din etibarını ilə xristiandır.

İsveç. İsveç krallığı da Skandinaviya ölkələrindən biri olub, Şimali Avropada yerləşir. Finlandiya və Norveçlə həmsərhəddir. 449,8 min km² sahəsi vardır. Əhalisi 9 milyona yaxındır. Ölkə 1975-ci ildə qəbul olunmuş konstitusiyaya əsasında idarə olunur. Dövlət başçısı kraldır. Bu ölkədə yaylalar və təpəliklər üstünlük təşkil edir. Onun da ərazisini əsrarəngiz göllər, zəngin meşələr, hündür dağlar bəzəyir. Əhalisinin çoxu (95%) isveçlilərdir. Bundan başqa orada finlər, danimarkalılar, norveçlilər, almanlar, yunanlar və başqa xalqlar da yaşayır. Dövlət dili isveç dilidir. Dindarlar, əsasən, lüterandır.

Təhsil: Ümumi parametrlər. Hər iki ölkədə təhsil prioritet sahə kimi diqqət mərkəzində saxlanılır. Xalqların inkişaf edib formalaşmasında əhəmiyyətli hesab olunan vasitələrdən biri kimi qiymətləndirilir. Bir sıra ümumi cəhətləri ilə bir-birinə yaxınlaşan bu ölkələrin hər birinin təhsil sistemindəki spesifik cəhətlər onları müəyən mənada fərqləndirir. Eyni zamanda məzmun və struktur cəhətdən hər iki ölkənin təhsil sistemində orijinal və oxşar cəhətlər çoxdur. Ən başlıcası da odur ki, bu ölkələrdə təhsil sistemi ictimai-dövlət prinsipləri əsasında idarə olunur.

Finlandiyanın təhsil sistemində ilk pilləni məktəbəqədər təhsil təşkil edir. Bu mərhələ uşaqlar üçün həm pulsuz, həm də könüllüdür. Maraqlıdır ki, ölkədə uşaqların 94%-ə qədər məktəbəqədər təhsilə cəlb olunur. Burada təhsil prosesi 2000-ci ildə qəbul edilmiş milli kurikulumuna əsasən aparılır və illik tədris-tərbiyə 700 saatdır. Həmin müəssisə-

lərdə uşaqlara daha çox sərbəst olmaq, müstəqil fəaliyyət göstərmək imkanı yaradılır. Bu müəssisələr xarakter etibarlı ilə iki yerə ayrılır.

Onlardan birincisi adi bağçalar, ikincisi isə gündəlik qayğı məktəbləri adlandırılır. Onların hər ikisində məzmun eynidir.

Növbəti mərhələ əsas təhsil pilləsi adlanır. Hazırda I-X sinifləri əhatə edən bu mərhələ hər iki ölkədə yaşayan uşaqlar üçün icbari təhsil pilləsi sayılır. Orta təhsilin müddəti isə 12 ildir. Əvvəllər icbari təhsil 6 illik olmuşdur. Uşaqlar 7 yaşından əsas məktəbin 1-ci sinfinə qəbul olunmaq imkanı qazanırlar. I-VI siniflərdə, əsasən, bir müəllim dərslər deyir.

I-IX sinifləri əhatə edən əsas təhsil pilləsi yaradıldıqdan sonra Finlandiyada dövlət tərəfindən müxtəlif fənlərə siniflər üzrə ayrılan saatlar müəyyənləşdirilmiş, zəruri olan fənlərə diqqət artırılmışdır. Ana dili, riyaziyyat kimi fənlər gələcək təhsilin əsasını təşkil etdiyindən onlara geniş yer ayrılmış, “Sağlamlıq təhsili” adlı yeni fənnin tədrisi məqsədəuyğun hesab edilmişdir. Bu mərhələdə təhsilalma 99%-dir. Burada eyni sinif otağında sağlam uşaqlarla yanaşı, fiziki cəhətdən qüsurlu hesab edilənlər də təhsil alırlar.

Məlum olduğu kimi, bu gün zamanın tələbi kimi fiziki cəhətdən qüsurlu olan uşaqların xüsusi tipli müəssisələrdə təhsil almalarına münasibət dəyişmişdir. Onların ayrıca deyil, uşaq kollektivinin fəal üzvü kimi cəmiyyətin daxilində formalaşması məqsədəuyğun hesab edilir. Bu baxımdan Finlandiya məktəblərində humanist tələblər çərçivəsində aparılan dəyişikliklər qabaqcıl iş təcrübəsi kimi maraqlıdır.

Üçüncü pillə yuxarı orta təhsil adlandırılır. Onun müddəti 3 ildir. İkinci mərhələni başa vuranlardan 54%-i

bu pillədə öz təhsilini davam etdirir. Gimnaziya formasında fəaliyyət göstərən bu məktəblər Finlandiya təhsil sistemində ali məktəblərə hazırlıq üçün əsas pillə hesab edilir. Orada oxuyanlar əvvəlki pilləyə nisbətən daha məzmunlu və elmi xarakterli kursların öyrənilməsi ilə məşğul olurlar. 3 il müddətində onlar təklif edilən 75 kursdan (hər bir kurs 38 saatdır) 45-49-u üzrə icbari olaraq təlim keçirlər. Şagirdlərin təxminən 7%-i üçüncü mərhələdə təhsilini davam etdirmir. Qalan 39%-i isə peşə məktəblərində təhsillərini davam etdirir. Finlandiyada peşə məktəbləri 3 illik müddətdə şagirdləri müəyyən peşələrə hazırlayır. Məktəbi bitirdikdən sonra onların əksəriyyəti müxtəlif peşələr üzrə fəaliyyətə başlayırlar. Bu məktəblərdə həm də orta məktəbin yüksək pilləsi üzrə təhsil verilir. Ona görə də həm gimnaziaları, həm də peşə məktəblərini bitirənlər ali məktəblərə qəbul olmaq üçün müsabiqələrdə iştirak etmək hüququ qazanırlar.

Yuxarı orta təhsili (III mərhələ) bitirmək haqqında müvafiq sənədin alınması üçün xüsusi qurumlar tərəfindən testlər hazırlanır. Ölkə miqyasında buraxılış imtahanları keçirilir. Həmin imtahan milli imtahan şəklində aparılır. Bu mərhələdə müvəffəqiyyət əldə edən şagirdlər ali məktəbdə təhsilini davam etdirmək imkanı qazanırlar. Məktəbi bitirən şagirdə iki sertifikat verilir: 1) keçdiyi fənlərin və kursların orta balı; 2) orta təhsil üzrə buraxılış imtahanlarının balı.

Finlandiyada özəl məktəblər 2%-dir. Məktəblərin büdcəsində maliyyənin 57%-i hökumətin, 37%-i bələdiyyənin payına düşür. Ölkədə valideynlər tərəfindən heç bir ödəniş olmur, özəl məktəbləri də dövlət maliyyələşdirir. Valideynlər yalnız təşkil olunan ekskursiyaların xərclərini ödəyirlər. Maraqlı haldır ki, olduğumuz məktəblərin direktorları məktəblərin büdcəsi haqqında dəqiq məlumatla

malik deyildilər. Belə suala isə ümumi cavab verirdilər. Qeyd olunduğu kimi, onların müraciətləri əsasında bələdiyyə bütün tələbatları təmin edir. Eyni zamanda bu ölkədə ayrı-ayrı məktəblərə psixoloq təyin olunmur. Ərazi təhsil departamenti nəzdində təşkil olunan psixoloji xidmət bütün məktəbləri əhatə edir, müəllimlərin əmək haqqı xüsusi qaydada müəyyənləşdirilir. Olduğumuz 234 şagird, 19 müəllim və 6 müəllim köməkçisi olan məktəbdə müəllimin həftəlik dərslər yükü 26 saat idi.

Finlandiyada ali təhsil 5 il müddətində müxtəlif institut və universitetlərdə həyata keçirilir. Bu təhsil müəssisələrində bakalavriat və magistratura pillələri mövcuddur.

Birinci pillə üçün 3, ikinci pillə üçün 2 tədris ili nəzərdə tutulur. Magistraturanı müvəffəqiyyətlə bitirənlər doktorluq dissertasiyası üzərində işləmək hüququ qazanırlar. Onlar dissertasiya müdafiə etməklə doktor elmi dərəcəsi alırlar. Bu ölkənin əsas ali məktəbləri Helsinki, Turku, Tampere və s. universitetləridir.

Bu gün dünyanın tərəqqi etmiş ölkələrindən biri kimi İsveçdə də təhsilin ümumi inkişafı daim diqqət mərkəzindədir. Əsas məqsəd hamıya keyfiyyətli təhsil verməkdən ibarətdir. Bu ölkədə ilk məktəblər XIII əsrdə meydana gəlmişdir. XIX əsrin ortalarına qədər məktəblər kilsənin tabeliyində fəaliyyət göstərmişdir. Sonralar təhsil müəssisələri ayrılaraq müstəqilləşmiş, cəmiyyətin inkişaf mexanizminə çevrilmişdir. 1936-cı ildə yeddi illik icbari təhsil barədə qərar qəbul edilmişdir. 1962-ci ildə isə doqquz illik icbari təhsil haqqında qanun qəbul olunmuş, təhsilin strukturunda dəyişikliklər aparılmış, ibtidai təhsil əsas təhsillə birləşdirilmişdir. Hazırda ölkədə 5000-ə qədər orta, 1000-ə qədər gimnaziya, 50 ali məktəb vardır. Bütün dövlət və özəl məktəblər ödənişsiz fəaliyyət göstərir.

İsveçin paytaxtı Stokholm şəhəri 18 rayona bölünmüşdür. Stokholm Təhsil Komitəsi şəhərin təhsil sisteminə cavabdehdir. Komitənin 150 işçisi vardır. Rayonlar icbari təhsilə görə məsuliyyət daşıyırlar. Ümumiyyətlə, İsveçdə bağça uşaqlarının hər birinə ildə təxminən 12 min, gimnaziyada təhsil alanlara isə 8 min dollar məbləğində vəsait ayrılır. Texniki-peşə məktəblərində bu rəqəm daha böyükdür. Büdcədə hər bir şagirdin sığortasına vəsait nəzərdə tutulur. Məktəbə yeni təyin olunan müəllimə təxminən 2200 dollar aylıq əmək haqqı verilir. Ölkədə geniş məktəbəqədər müəssisələr şəbəkəsi mövcuddur və 6 yaşlı uşaqlara imkan verilir ki, bir il məktəbəqədər təhsil müəssisələrində pulsuz məktəbə hazırlıq keçsinlər. Bununla belə ölkədəki 6 yaşlı uşaqların 75%-i məktəbəhazırlıq mərhələsini keçirlər. Nəhayət, uşaqlar 7 yaşından əsas məktəbin birinci sinfinə qəbul olunmaq imkanı əldə edirlər.

Doqquzillik icbari təhsili başa vuranların 98%-i təhsilini davam etdirə bilər. İsveçin təhsil sisteminin strukturunda texniki-peşə məktəbləri ayrıca fəaliyyət göstərmir. Ümumtəhsilin üçillik yuxarı pilləsində (gimnaziyada) 17 milli proqram üzrə tədris təşkil edilir. Hər bir proqramın öz kurikulumu vardır. Müəllim şagirdlərlə birgə təlimin məqsədini müəyyən edir. Bu məqsədlər həmçinin şagirdlərin müxtəlif tələbat və qabiliyyətlərinin, iş üsullarının seçilməsində çıxış nöqtəsi rolunu oynayır. Şagirdlərin bir hissəsi ali məktəblərə qəbul olunmaq üçün müvafiq təhsil sahələri üzrə daha əsaslı biliklər əldə edir, digərləri isə, texniki peşə hazırlığı keçirlər. Peşə təhsili almaq istəyənlərin sərbəst seçiminə imkan yaratmaq üçün gimnaziyaların bir neçə ixtisas vermək səlahiyyəti vardır. Məktəb məzunlarına sertifikat deyil, fənlər üzrə qiymətləri əks etdirən arayış verilir.

İsveçdə 19 yaşına çatmış gənclərin 50%-i təhsilini ali məktəblərdə davam etdirir. Bunun üçün onlar elmlərin əsaslarına dərinlən yiyələnməli, müsabiqələrdə qalib gəlmək, təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vurmaq üçün bütün imkanlarını səfərbər etməli olurlar.

İsveçin şimalında əhalinin sıxlığı azdır. Oraya təhsilin inkişafı ilə bağlı xüsusi diqqət yetirilir və daha çox maliyyə vəsaiti ayrılır. Bundan əlavə, köçkünlər, emiqrantlar üçün müvafiq təhsil şəraitinin yaradılması mühüm vəzifə kimi həyata keçirilir.

Bu ölkədə məktəbyaşlı uşaqların 5%-i özəl məktəblərdə oxuyurlar. İstər bələdiyyə, istərsə də özəl məktəbəqə-dər, əsas və orta təhsil məktəbləri tam bələdiyyələr tərəfin-dən maliyyələşdirilir. Əsas və yuxarı orta təhsil pillərində də, şagirdlər, demək olar ki, heç bir təhsil haqqı vermirlər. Yalnız dərslərlər üçün yuxarı orta təhsil siniflərində pul ödənilir. Hər bir məktəbdə, dərslər, əsasən, 40-45 dəqiqə-likdir. Lakin 30-80 dəqiqəlik də dərs mövcuddur. Dərslər hər il avqustun 20-21-də başlayır. Müəllimdən mütləq həftədə 35 saat məktəbdə olmaq tələb edilir.

Ölkə miqyasında təhsil üç əsas prinsip əsasında həya-ta keçirilir:

1. Keyfiyyət. 2. Bərabərlik. 3. Münasiblik.

İsveçdə təhsilin təşkili üçün hökumət məsuliyyət daşı-yır. Təhsilin, məktəb işinin ümumi məqsəd və istiqamətlə-ri dövlət səviyyəsində müəyyən olunur. Bələdiyyə haki-miyyətləri bu işin praktikada həyata keçirilməsinə ca-vabdehlik daşıyır.

İsveç təhsil sisteminin inkişafı mümkün qədər əks-mərkəzləşmə (mərkəzi qurumların bəzi səlahiyyətlərinin yerli qurumlara verilməsi) və qərar qəbulu hüququnun da-ha aşağı səviyyələrə verilməsi istiqamətində gedir. Ümummilliyə təhsildə praktik olaraq, bütün təhsil sistemi

Təhsil Nazirliyinin tabeliyindədir. Lakin nazirlikdən asılı olmayan müstəqil təhsil müəssisələri də vardır. Onlar hökumət tərəfindən təsdiq olunmuş kurikulum əsasında fəaliyyət göstərir. Burada məktəbin və təhsil prosesinin idarə olunması məsələləri, tədris prosesinə nəzarətin həyata keçirilməsi, məktəb işinin qiymətləndirilməsi və s. mərkəzi qurumlar tərəfindən həyata keçirilir. Belə məktəblərdə həmçinin məktəb direktorlarının hazırlanması, müəllimlərin və məktəbdə işçi heyətinin ixtisasının artırılması nəzərdə tutulur.

İcbari təhsil haqqında qanunun həyata keçirilməsi və ona əməl edilməsində bələdiyyə hakimiyyəti məsuliyyət daşıyır. O, dövlət qanunvericiliyi çərçivəsində təhsil prosesinin idarə olunması üzrə geniş fəaliyyət göstərir. 1991-ci ildən müəllimlərin və məktəb rəhbərlərinin iş şəraiti yaxşılaşdırılmış və əmək haqqı məsələləri dövlət hakimiyyəti qurumlarından alınaraq, yerli hökumət qurumlarına verilmişdir. Odur ki, həmin vaxtdan yerli hakimiyyət orqanları məktəblərin işinə tam məsuliyyət daşıyır.

İsveçdə kommuna adlandırılan bələdiyyələrin tabeliyindəki hər bir məktəbin inkişaf planı vardır. Həmin planda hökumətin qarşıya qoyduğu tələblərlə yanaşı, bələdiyyənin planlaşdırdığı tədbirlərə də xüsusi diqqət yetirilir, qarşıya qoyulmuş məqsədin hansı formada həyata keçiriləcəyi və məktəbin inkişafının necə təşkil olunacağı göstərilir. Məktəbin təşkilati strukturu bələdiyyə hakimiyyəti tərəfindən müəyyən edilir. Ona görə də bu məsələdə müxtəliflik müşahidə olunur.

Finlandiyada Təhsil və Mədəniyyət Nazirliyi vardır. Orada 400 işçi fəaliyyət göstərir. Bu təşkilata iki nazir rəhbərlik edir. Onlardan biri təhsil və idman məsələləri, digəri isə mədəniyyət məsələləri üzrədir. Nazirlik dövlətin

təhsil sahəsində siyasətini müəyyənləşdirir və onun həyata keçirilməsinə istiqamət verir.

İsveçdə də inteqrasiya olunmuş belə bir nazirlik fəaliyyət göstərir. Təyin olunmuş iki nazir təhsil və mədəniyyət sahələrini idarə edir. Onların 12 nəfər siyasi məsləhətçisi vardır. Nazir vəzifəsini dəyişdikdə siyasi məsləhətçilər də tutduqları vəzifəni tərk edirlər. Ümumiyyətlə, nazirlikdə 140 əməkdaş çalışır.

Kurikulum və onun hazırlanması. Sivil ölkə kimi Finlandiyada təhsilin prioritet problemlərinin həllinə xüsusi diqqət yetirilir. İlk növbədə, tədris-təlim prosesində müxtəlif texnologiyalardan istifadə olunması vacib hesab edilir. Əməkdaşlıq, təhsil texnologiyalarından istifadə pe-daqoji prosesin mərkəzində duran mühüm amil kimi dəyərləndirilir. İnkişafın kəsilməz olması, fasiləsizliyi təhsildən kənar qalanların nəzərə alınması, habelə dünyada gedən qloballaşma prosesində iştirak etmək zəruri faktor kimi qiymətləndirilir.

Bütün bunların məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsində mühüm təhsil problemlərindən biri kimi kurikulum islahatının aparılması ön plana çəkilir. Finlandiyada bu islahatın aparılması sahəsində xeyli işlər görülmüşdür. Zaman-zaman neçə onilliklər boyu hazırlanıb tətbiq olunmuş kurikulumlar sahəsində zəngin təcrübə toplanmışdır. XXI əsrin başlanğıcında kurikulum islahatının aparılması aşağıdakı məqsədlərin həyata keçirilməsi məntiqindən irəli gəlmişdir:

- öyrətmək üçün öyrənmək;
- hər bir şagirdin fərd kimi qəbul edilməsi.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, müasir kurikulum mühüm pedaqoji sənəd kimi hazırda dünyanın, demək olar ki, qabaqcıl, inkişaf etmiş ölkələrində tətbiq olunur. Araşdırmalar göstərir ki, bu ölkələrdə ona global bir

problem kimi müraciət olunsa da, yanaşmalar müxtəlifdir. Onun komponentlərinin, məzmununun formalaşdırılmasında vahid yanaşma yoxdur.

Finlandiyada kurikulumun *ölkə (milli), yerli, miqyaslı və məktəbdə istifadə edilən* növləri daha geniş yayılmışdır. Ölkə miqyasında hazırlanan (milli) kurikulumlar qlobal məzmun daşıyır, hər hansı bir təhsil mərhələsinin fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri hesab edilən məsələləri əhatə edir. Adətən ölkə kurikulumunda təlimin məqsədləri, məzmunu və qiymətləndirmə üzrə təlimatlar verilir. Kurikulumun məzmununda aşağıdakı məsələlərin şərh olunması və struktura daxil edilməsi vacib hesab edilir.

1. Kurikulumun sistemi haqqında məlumat.
2. Bələdiyyənin üzərinə düşən vəzifələr.
3. Məktəblərin təlim nəticələri.
4. Cəmiyyətin ümumi təhsil sahəsindəki dəyərləri: müəllim – şagird, müəllim- valideyn münasibətləri.
5. Təlim məsələləri:
 - təlim konsepsiyaları;
 - təlimin ümumi məzmunu;
 - təlim metodları, resurslar;
 - məktəbin iş şəraiti;
 - təhsil sahələri üzrə tədris planı.
6. Şagird :
 - məktəb və ailə əməkdaşlığı;
 - fiziki inkişaf və sair məsələlərdə şagirdlərə xidmət;
 - əqli və fiziki qüsuru olan uşaqların təhsili;
 - bütün şagirdlər üçün eyni təhsil şəraitinin yaradılması.
7. Dil və mədəniyyət; müxtəlif etnik qruplardan ibarət olan şagirdlərin təhsili.
8. Ayrı-ayrı fənlər üzrə təlimin məqsədləri və məzmunu.
9. Qiymətləndirmə.

Qiymətləndirmə problemi ilə əlaqədar təlimin keyfiyyət göstəricilərinin dəyərləndirilməsi, təhsil alanların təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün tövsiyə olunan nümunələrin və qiymətləndirmə meyarlarının hazırlanma texnologiyalarına xüsusi diqqət yetirilir.

Ana dili, riyaziyyat, təbiətşünaslıq, ingilis dili, eləcə də digər fənlər üzrə kurikulumlarda ölkə üçün xarakterik olan aşağıdakı xüsusiyyətlər verilir:

Birinci, kurikulumda əsas təlim nəticələri (standartlar) əhatə olunur.

İkinci, kurikulum şəxsiyyətin formalaşdırılması istiqamətinə yönəldilir, aşılmalı olan zəruri bacarıqlar, əqli keyfiyyətlər əhatə edilir.

Üçüncü, kurikulumda müəllim və şagirdlərin fəaliyyətini istiqamətləndirən şərtlər verilir.

Dördüncü, normal təlimi şərtləndirən pedaqoji mühit, şərait şərh olunur.

Beşinci, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üçün istiqamətləndirici qaydaların əsasları müəyyənləşdirilir.

Kurikulum hökumət tərəfindən təsdiq olunmuş bir konseptual sənəd kimi yerli qurumları və müəssisələri istiqamətləndirir. Finlandiyada kurikulumun yerinə yetirilməsi nə dərəcədə vacib hesab olunursa, onun hazırlanması da o səviyyədə ciddi məsuliyyət tələb edir. Ona görə də kurikulumun obyektivliyini və reallığını təmin etmək üçün, ilk növbədə, mütəxəssislərdən və qabaqcıl müəllimlərdən ibarət işçi qrupu yaradılır. Bundan əlavə, xüsusi məktəblər seçilir ki, onlar irəli sürülən müddəaların məqsəduyğunluğunu yoxlamağa imkan yaratsın, başqa sözlə, məhək daşı rolunu oynasın və kurikulumun hazırlanmasına kömək etsin. Eyni zamanda bu işlə əlaqədar olan şəxslərin geniş miqyasda fəaliyyəti üçün internet səhifəsi açır

lır, məlumatlar toplanır, qruplar arasında əməkdaşlığa, fikir mübadiləsinə şərait yaradılır.

Beləliklə, cəmiyyətin tələbindən irəli gələn sosial sifarişə əsaslanan kurikulum modeli formalaşdırılır və onun müxtəlif səviyyələrdə müzakirəsi təşkil olunur, nəticələr ümumiləşdirilərək nəzərə alınır.

Finlandiyada kurikulumların hazırlanması ilə xüsusi bir təşkilat – Milli Təhsil Şurası məşğul olur. Qeyd etmək lazımdır ki, Milli Təhsil Şurası nazirliyin tərkibində fəaliyyət göstərən dövlət qurumudur, 1991-ci ildə yaradılmışdır. Dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməklə yanaşı, büdcəsinin 25%-ni özü qazanır. Beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərmək üçün xüsusi strategiyaya malikdir. Onun aşağıda qeyd olunan 3 əsas fəaliyyət sahəsi vardır:

- kurikulumların hazırlanması;
- təhsilin qiymətləndirilməsi;
- yardım xidmətinin göstərilməsi.

Məktəbin yeni kurikulumu hazırlanarkən aşağıdakı tədqiqatların nəticələri nəzərə alınmışdır.

– təhsildə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə

– riyaziyyatın və təbiətşünaslığın tədrisinin standartları və onun keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

– məktəb şagirdlərinin savadının (oxusunun) inkişafı.

Milli Təhsil Şurası məktəb rəhbərlərinə, siyasəti müəyyən edən şəxslərə təhsil sahəsində xidmətlər göstərmək üçün aşağıdakı fəaliyyət formalarından istifadə edir:

- milli təhsil siyasətini dəstəkləmək;
- beynəlxalq əməkdaşlıq;
- milli maraq qrupları vasitəsilə keyfiyyətli və sifariş-yönümlü təhsilə dair geniş fikir mübadiləsi aparmaq;
- səmərəliliyi məqsəd kimi qarşıya qoymaq.

Milli Təhsil Şurasında 350 işçi çalışır. Bu quruma 8 nəfərdən ibarət direktorlar şurası rəhbərlik edir.

Finlandiyada olduğu kimi, İsveçdə də qlobal pedaqoji anlayış olan kurikulum təhsil sisteminin əsasını təşkil edən konseptual sənəd kimi yanaşılır. Təhsil quruculuğu işində onun hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilir. Bu zaman dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin qəbul etdiyi qabaqcıl texnologiyalardan istifadə olunur. Onları mahiyyət və məzmun cəhətdən bir xüsusiyyət birləşdirir: həyati bacarıq və vərdişlərin, təlim nəticələrinin əks olunması. Bundan başqa kurikulumların hazırlanmasında həm də məzmun və struktur cəhətdən uyğunluğun olması da diqqət mərkəzində saxlanılır. Onların hamısında vacib tələblərin iki əsas bölmədə (məktəbin fundamental dəyərləri və vəzifələri; məqsədlər və nəticələr) ümumiləşdirilməsi məqsəddə uyğun hesab edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün cəmiyyətin inkişaf etdiyi bir zamanda kurikulumlar yenidən nəzərdən keçirilir. Gələcək kurikulumların təfəkkürün, düşüncə tərzinin, yaradıcı fəaliyyətin formalaşdırılması baxımından qüvvətləndiriləcəyi planlaşdırılır.

İsveçdə kurikulum nəticəyönümlüdür. Onun hazırlığı ilə Milli Təhsil Agentliyi məşğul olur. Məktəb kurikulumunun hazırlanması üçün təkliflərin aşağıdan verilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Orada ictimai rəy, sosial, iqtisadi amillər və s. problemlər nəzərə alınır. Real kurikulumun hazırlanmasına səy göstərilir.

Milli Təhsil Agentliyində 2003-cü ilin martında yenidənqurma işləri aparılmışdır. Bu qurum dövlət məktəbləri sistemi, məktəbəqədər təhsil, uşaqların sosial təminatı, yaşlıların təhsilinin təşkili üçün mərkəzi orqandır. Eyni zamanda o hökuməti, yerli hakimiyyət orqanlarını, eləcə də ictimaiyyəti təhsildəki vəziyyətlə bağlı məlumatlarla təmin edir. Bu təşkilatın 250 işçisi vardır. Onların yarısı

kurikulumların hazırlanması, yarısı isə məktəblərin yoxlanması ilə məşğul olur.

Qiymətləndirmə sistemi. Bu gün dünyada təhsil sisteminin prioritet problemlərindən biri təhsildə qiymətləndirmə məsələləridir. Ona görə də inkişaf etmiş ölkələrdə bu problemin həlli istiqamətində çox işlər görülür. Finlandiya və İsveçdə də təhsilin qiymətləndirilməsi sistemi yaradılmışdır. Bu ölkələrdə qiymətləndirməyə keyfiyyətin yüksəlməsinə və idarə olunmasına təsir göstərən amil kimi yanaşılır. Hər iki ölkədə məktəblərin fəaliyyəti yoxlanılarkən bir əsas sualın cavablandırılmasına daha həlledici tələb kimi yanaşılır: *məktəb şagirdlərin ehtiyaclarını ödəyirmi?*

1979-cu ilə qədər Finlandiya təhsil sistemində inspektorlar fəaliyyət göstərmiş və onlar təhsilin təftişi ilə məşğul olmuşlar. Lakin sonradan bu funksiya ölkə səviyyəsində qiymətləndirmənin təşkili və həyata keçirilməsi ilə əvəz olunmuşdur. 1997-ci ildə Təhsil Nazirliyi təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni sistem hazırlamış, təhsilin qiymətləndirilməsi strategiyasını nəşr etmişdir. 1999-cu ildə Finlandiyada ilk dəfə olaraq yeni sistem əsasında qiymətləndirmə aparılmışdır. Bu, əslində Təhsil Qanununda qiymətləndirmə ilə bağlı qoyulmuş müddəadan və hökumət proqramından irəli gəlmişdir. Təhsilin qiymətləndirilməsi problemi üzrə tədqiqatlara həm Finlandiyada, həm də İsveçdə geniş yer verilir.

Təhsilin qiymətləndirilməsi aşağıdakı prinsiplər əsasında həyata keçirilir:

- *qiymətləndirmənin şəffaflığı;*
- *qiymətləndirmənin etibarlılığı;*
- *qiymətləndirmənin həqiqiliyi;*
- *qiymətləndirmənin müqayisəli olması.*

Finlandiyada sinifdaxili qiymətləndirmə sahəsində də zəngin təcrübə vardır. Şagirdlərin bilik səviyyəsi 7 ballıq sistemlə (“4”–“10”) qiymətləndirilir. Bu ölkədə şagirdin təlim fəaliyyətini qiymətləndirmək sadəcə qiymət vermək məqsədini güdmür, mahiyyət etibarını ilə, güclü stimulyator kimi şagirdin irəliyə doğru inkişafına təkan verir, ən qüvvətli motivasiya rolunu oynayır, şagirdin inkişaf dinamikasını izləməyə şərait yaradır.

Məktəblərin jurnallarını nəzərdən keçirərkən biz şagirdlərin cari qiymətləri ilə rastlaşa bilmədik. Bunun səbəbini soruşduqda, bütün qiymətlərin kompüterin yaddaşında olduğu bildirildi. Əlavə olaraq deyildi ki, qiymət müəllim üçün lazımdır və şagirdin inkişaf dinamikasını izləmək üçün məhz müəllim ondan istifadə edir. Biz məktəbdə verdiyimiz “Bəs müəllimin şagirdi obyektiv, yaxud qeyri-obyektiv qiymətləndirməsinə necə nəzarət edirsiniz?” sualını direktor başa düşmədi. ”Axı biz müəllimi nə üçün yoxlamalıyıq. Biz müəllimlərə inanırıq. Onlar öz işlərini yaxşı bilirlər. Bir də ki, bizim müəllimlərimiz ən azı magistraturanı bitiriblər. Onları təqib etməklə məktəbdən qaçırıra bilirik,” – deyə bizə cavab verdi.

İsveç təhsil sistemi də açıqdır, onun qiymətləndirmə prosedurları şəffafdır. Burada inspektor anlayışı yoxdur. Müəllimlər qiymətləndirmə fəaliyyətində etibarlıdırlar. Onların istifadə etdikləri sinifdaxili qiymətləndirmə nümunələri gözlənilən nəticəyə çatmaq üçün sınaqdan çıxmış vasitələrdir.

Bütün ölkələrdə olduğu kimi, İsveçdə də təhsilin mü-təmadi olaraq yeni standartlara uyğunlaşdırılması davam etdirilir. Heç şübhəsiz, keyfiyyətin qiymətləndirilməsi də bu prosesi sürətləndirmək, ölkə təhsilini inkişaf etdirmək, onun sistemini daha da təkmilləşdirmək üçün təsirli vasitələrdən biridir.

İsveçdə 1995-1996-cı tədris ilindən şagirdlərin həm bilik səviyyəsini, həm də bu və ya digər məqsədə necə nail olduğunu nəzərə alan yeni qiymətləndirmə sistemi tətbiq olunur. Şagirdlərin bilik və vərdişləri bütün ölkədə fəaliyyətdə olan və ayrı-ayrı fənlərin proqramında göstərilən meyarlar əsasında qiymətləndirilir. Ölkə üzrə keçirilən vahid yoxlama işləri qiymətlərin tutuşdurulmasına imkan verir. Hər hansı fəndən kafi qiymətləndirilməyən şagird həmin fəndən, ümumiyyətlə, qiymət almır. Əvəzində ona yazılı qərar verilir, həmin qərar şagirdin təlim sahəsində hansı səviyyəyə malik olmasını göstərir. Əgər attestat məktəbi bitirəndə tamamlanmayıbsa, onda qüvvədə olan qanuna görə şagird öz biliklərini əlavə yoxlatdıra bilər. Bu qayda bir, bir neçə və ya bütün fənlər üzrə qiymət olmadıqda da tətbiq edilir.

Ölkədə milli qiymətləndirmə 4 fənn üzrə keçirilir: ingilis dili, riyaziyyat, isveç dili, isveç dili dövlət dili kimi. Bu baxımdan icbari təhsil mərhələsində məktəblərdə şagirdlərin təlim fəaliyyəti diqqət mərkəzində saxlanılır. Habelə V və IX siniflərdə milli qiymətləndirmə keçirilir. V sinifdə aparılan milli qiymətləndirmə yazda təşkil olunur. IX sinifdə isə ilin sonunda aparılır. Nəticədə təlimin keyfiyyət səviyyəsi müəyyənləşdirilir. Bu zaman kurikulumların tələblərinə, oradakı təhsil standartlarına istinad edilir. Hər bir məktəb keyfiyyət baxımından illik hesabat verir.

Şagirdlərin təlim fəaliyyətini qiymətləndirən müəllim valideynlə mütəmadi görüşür və bunu azı 6 aydan bir təkrar edir. Müəllim obyektivlik, reallıq, həm də özünə hörmət naminə bu görüşləri heç vaxt təxirə salmır.

Finlandiyada olduğu kimi, İsveçdə də qiymətləndirmə bütün inzibati-amirlik funksiyasını çoxdan başa vurmuşdur. Artıq ondan humanist vasitə kimi şagird şəxsiyyətinin

formalaşdırılmasında istifadə edilir. Daha çox şagirdlərin aşağıdakı yaradıcı fəaliyyətləri diqqət mərkəzində saxlanılır:

– şagirdlərin problemi müəyyənləşdirmə qabiliyyəti, rənglərlə, kağız və ağac məmulatları ilə işləməyi bacarmaları;

– şagirdlərin araşdırma aparmağı bacarmaları, analiz-sintez etməkdə çətinlik çəkməmələri.

Bu ölkədə (İsveçdə) şagirdin bütün fəaliyyətinə diqqət yetirilir, qiymət verilir, onların konkret cavablarından əlavə, hərəkət və rəftarı da dəyərləndirilir.

İsveçdə artıq XXI əsrin başlanğıcından etibarən təhsilin qiymətləndirilməsi üzrə daha yeni tələblər meydana gəlmişdir ki, onlar dünya təhsili müstəvisində aşağıdakı humanist və demokratik xarakterinə görə seçilir.

1. Pedaqoji prosesdə müəllimlərin istiqamətverici rolunun artırılması.

2. Təlim prosesində şagirdlərin əldə etdikləri müəyyən nəticələrin (bilik, bacarıq və vərdişlərin) deyil, ümumi inkişafının qiymətləndirilməsi.

3. Xüsusi suallar formalaşdırmaq, izahlar vermək, özünəməxsus konstruksiyalar qurmaqla yeni bacarıq, vərdiş və əqli qabiliyyətlərin nümayiş etdirilməsi.

4. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində koqnitiv səviyyəni müəyyənləşdirən testlərdən, müxtəlif növ sual və tapşırıqlardan istifadə edilməsi.

5. Qiymətləndirmənin bütöv təlim prosesi boyunca aparılması.

Hazırda bu tələblər İsveç təhsilinin, onun qiymətləndirilməsi işinin əsasını təşkil edir.

Müəllim hazırlığı. Finlandiya özünün gələcəyini həqiqi mənada daha təkmil təhsil sistemini yaratmaqla yanaşı, həm də mükəmməl müəllim kadrlarının hazırlanmasını

da görür. Ona görə də bu ölkədə universitetlərin pedaqoji fakültələrinə seçim aparılan zaman tam mənasında obyektivliyi gözləməklə abituriyentlərin pedaqoji bacarıqlarının formalaşdırılmasında özül rolunu oynaya bilən qabiliyyətlərə xüsusi diqqət yetirilir. Pedaqoji keyfiyyətlərə həlledici amil kimi yanaşılır. Universitetlər xüsusi kitabçalar hazırlayır. Onları geniş şəkildə yayır. Ali məktəblərə qəbul olmaq istəyənlər bu kitabçaları oxuyur, oradakı ixtisaslarla, müəyyən şərtlərlə tanış olurlar. Özləri barədə universitetə məlumatlar və təhsil sənədlərini göndərirlər. Əgər abituriyentlərin say çoxluğu yaranarsa, onların şəxsi sənədləri nəzərdən keçirilir, ən üstün olanlar müəyyənləşdirilir. Universitetdə həmin abituriyentlərlə müsahibə aparılır. Onların müəllimliyə yararlılığı müəyyənləşdirilir. Sonra həmin abituriyentlərdən ibarət kiçik qruplar yaradılır. Həmin qruplara tapşırıqlar verilir. Bu tapşırıqlar zəruri pedaqoji qabiliyyətlərə aid məsələlərlə bağlı olur. Ona görə də həmin məsələlərin müvəffəqiyyətlə həlli, hərəkətlər və cavablar qiymətləndirilir. Sonda isə gələcək müəllimlər hansısa pedaqoji problemlə bağlı inşa yazırlar.

Finlandiyada müəllim hazırlığı yalnız universitetlərdə aparılır. Tələbənin yüksək səviyyədə müəllim ixtisasına yiyələnməsi, peşəkarlığa malik olması vacib tələblərdən hesab edilir. Ona görə də məktəb müəllimi hüququ almaq üçün magistraturanı bitirmək mühüm şərt kimi qarşıya qoyulur. İndi bu ölkənin məktəblərində dərs deyən bütün müəllimlər magistr dərəcəsi almış pedaqoqlardır. Onların yetişməsində Finlandiya universitetlərinin, o cümlədən Helsinki Universitetinin xüsusi rolu vardır.

Helsinki Universiteti 1640-cı ildə yaradılmışdır. O vaxtlar bu təhsil ocağında müəllim hazırlığı aparılmırdı. Sonralar buna ehtiyac yaranmış və 1852-ci ildə təhsil fakültəsi təsis edilmişdir. Bu zaman bütün pedaqoji univer-

sitetlər və seminariyalar bir mərkəzdə birləşdirilmişdir. O vaxtdan etibarən universitetin təhsil fakültəsində tələbələrə pedaqoji ustalığın, müəllimlik sənətinin incəlikləri öyrədilir. Xüsusən magistraturada iki tipdən olan fənlər tədris olunur. Əsas və əlavə olmaqla qruplaşdırılmış bu fənlər üzrə zəruri bilik və bacarıqlar, həm də təhsil alanların marağını təmin etmək, dünyagörüşünü genişləndirmək üçün məlumatlar verilir. Bu universiteti müəllim kimi bitirən hər kəs iki pedaqoji ixtisasa yiyələnir. Onlardan birincisi əsas, ikincisi isə əlavə ixtisas adlandırılır.

İsveçdə də pedaqoji təhsil alidir. Müəllim olmaq istəyən ixtisasından asılı olaraq hökmən 3,5-4,5 il oxumalıdır. Bu ölkədə 1991-ci ilin yanvarından müəllimlər bələdiyyə işçiləri hesab olunurlar. Onların məktəblərə qəbul olunmasında, pedaqoji fəaliyyətlərinin maliyyələşdirilməsində bu qurum məsuliyyət daşıyır. Müəllim işləmək üçün bir tərəfdən İsveç dilinə mütləq yiyələnmək, təhsil sistemində qüvvədə olan qanun və normaları bilmək, digər tərəfdən ölkənin və ya Avropa ölkələrindən hər hansı birinin ali təhsil müəssisəsində müvafiq ixtisas üzrə pedaqoji təhsil almaq zəruri hesab edilir. İstisna hallarda digər ixtisaslı şəxslərin müəllimliyə qəbul olunması üçün onun ixtisas uyğunluğu və bu işə yararlılığı barədə təhsil müəssisələri üzrə dövlət idarəsinin xüsusi razılığının olması vacib bilinir.

Müəllim hazırlığında kredit sistemi mövcuddur. Hər bir kredit konkret mövzu üzrə 40 saatlıq kursu əhatə edir. Gələcək müəllimlərin praktik məşğələlərinə böyük diqqət yetirilir

Finlandiyada olduğu kimi, İsveçdə də məktəblər bələdiyyə mülkiyyəti kimi fəaliyyət göstərir. Onun rəhbərlərinin, eləcə də müəllimlərin seçilməsində bələdiyyələr xüsusi məsuliyyət daşıyır.

İsveçdə müəllimlər müxtəlif universitet və institutlarda hazırlanırlar. Stokholm Təhsil İnstitutu belə tədris müəssisələrindən biridir. Stokholm Təhsil İnstitutu müəllim hazırlığı, müəllim ixtisasartırması və pedaqoji tədqiqatlar sahəsində ixtisaslaşmışdır. Ölkədə aparılan təhsil işləri və pedaqoji araşdırmalara olan ehtiyac belə bir müəssisənin yaradılması ideyasını doğurmuş və nəhayət, 1956-cı ildə onun bünövrəsi qoyulmuşdur. Bu institutda əsas məqsəd fənnini bilən müəllim deyil, fənninin imkanlarından istifadə edərək şagirdi inkişaf etdirməyi bacaran müəllim yetişdirməkdir.

Stokholm Təhsil İnstitutu İsveçdə yeganə təhsil müəssisəsidir ki, həm müxtəlif səviyyədə məktəblər üçün, həm belə uşaqların sosial təminatı üzrə müəllimlər hazırlayır, həm də bu sahələrə aid peşəkarlığın, eləcə də tədqiqatların keyfiyyətinin yüksəldilməsində həlledici rol oynayır. İnstitut 3 departamentdən ibarətdir. Orada 12 min tələbə təhsil alır, 560 nəfər işçi, o cümlədən 350 müəllim heyəti fəaliyyət göstərir. Stokholm Təhsil İnstitutunun yarandığı ilk dövrlərdə inzibati bölmə və şöbələr şəhərin müxtəlif ərazilərində yerləşmişdir. Yalnız 1995-ci ildə ümumi Stokholm Universitet Şəhərciyinin yaradılması barədə qərar qəbul olunmuş və universitetin digər strukturları ilə yanaşı, Təhsil İnstitutu da bu mərkəzdə yerləşdirilmişdir.

İnstitutda tələbələrin akademik və peşəkar hazırlığına eyni tələbkarlıqla yanaşılır. Elə ilk semestrdən tələbələr pedaqoji praktikaya göndərilirlər. Onların əldə etdiyi təcrübələr ümumiləşdirilir və nəzəriyyəyə əsaslandırılır. Pedaqoji praktika 100-dən artıq məktəbdə təşkil olunur ki, bunun müqabilində institut həmin məktəb müəllimləri üçün ixtisasartırma kursları təşkil edir.

Hər bir tələbə təhsil müddəti ərzində 60 kredit toplamağıdır. Bunlardan 10-u aşağıdakı kursların öyrədilməsinə

yönəldilir: *təhsilin fəlsəfəsi, təhsilin strukturu, uşaq inkişafı*. Əslində bu kurslarda pedaqogika, pedaqogika tarixi, psixologiya əhatə olunur, lakin əsas diqqət təcrübi biliklərə yönəldilir.

Stokholm Təhsil İnstitutuna müəllim qəbul olunarkən, ilk növbədə, onun pedaqoji təcrübəsi, metodistlik bacarığı nəzərə alınır.

İxtisasartırma və yenidənhazırlanma. Finlandiya və İsveçdə müəllimlərin ixtisasartırma və yenidən hazırlanmasına da ciddi məsələ kimi yanaşılır. Müəyyən dövr keçdikdən sonra ümumi təhsilin inkişafı ilə bağlı ehtiyaclar öyrənilir. Sosial sifariş əsasında ixtisasartırma və yenidənhazırlanmanın fəaliyyət istiqamətləri müəyyənləşdirilir.

Finlandiyada bu kurslar universitetlərdə, Peşəkarlıq Səviyyəsinin Yüksəldilməsi üzrə Milli Mərkəzdə yaradılır. Qrupların komplektləşməsinin minimum həddi 25 nəfər hesab edilir. Belə kurslara müəllimlər maraqla gəlir, orada qaldırılan problemlərin həllinə qoşulmaqla habelə kursların təlim məşğələlərinin təşkilində fəal iştirak edirlər. Kursların məzmun və strukturunun müəyyənləşdirilməsində müdavimlər həlledici rol oynayırlar.

İKT sahəsində müəllimlərin ixtisasartırması aşağıdakı istiqamətlər üzrə qurulur:

1. Bütün (100 faiz) müəllimlər kompüterdən, İnternetdən, habelə elektron poçt yazışma sistemindən istifadəni, tədris-təlimdə İKT-dən istifadənin prinsiplərini öyrənirlər. Bu ixtisasartırmanı dövlət maliyyələşdirir.

2. 50% müəllim tədris-təlim prosesi üçün kompüter materiallarını hazırlamağı öyrənir. Bu ixtisasartırmanı məktəb (bələdiyyə) və ya müəllim özü maliyyələşdirir.

3. 10% müəllim İKT-ni tədris etməyə hazırlaşır.

Finlandiyada ixtisasartırma könüllülük prinsipi əsasında təşkil olunur. Burada yalnız məktəbin, direktorun, müəllimin real tələbatı əsasdır. Kursların məzmununu sifarişçilər müəyyənləşdirir. Maliyyənin 40%-ni Milli Təhsil Şurası, 60%-ni isə bələdiyyələr, məktəblər və s. ödəyir.

Helsinki Universitetinin Müəllim İxtisasartırması Məktəbi Finlandiyanın ən qədim tədris ocaqlarından biridir və təlim fin dilində keçilən ilk qız məktəbidir. O, 1869-cu ildə təsis edilmiş, müxtəlif illərdə öz funksiyalarını və adını dəyişmiş, son zamanlar gələcək müəllimlərin yetişdirilməsi işinə cəlb olunmuşdur. 1969-cu ildə buraya oğlanlar da qəbul olunmağa başlamışdır. 1974-cü ildən Helsinki Universitetinin təhsil kafedrası müəllim ixtisasartırması şöbəsinin tərkibinə daxil edilmişdir. İndi bu məktəbdə məktəbəqədər müəssisə, ibtidai məktəb, əsas və tam orta məktəb üçün ixtisasartırma strukturları fəaliyyət göstərir.

İsveçdə isə müəllimlərin ixtisasartırması ilə məşğul olan xüsusi təşkilat yoxdur. Bu iş, ilk növbədə, universitetlərin üzərinə düşür. Onlar yerlərdən gələn təklifləri ümumiləşdirir, təhsil işçilərinin, o cümlədən müəllimlərin ehtiyacını ödəyən kurslar təşkil edirlər. Müdavimlər belə kurslarda vaxtaşırı yeniləşən təlim texnologiyalarını, o cümlədən təlimin texniki vasitələrini, prioritet problemləri öyrənirlər.

Tədqiqatlar. XX əsrin ortalarındanak Finlandiya və İsveçdə pedaqogika və psixologiya üzrə aparılan tədqiqatlar, əsasən, nəzəri xarakter daşıyırdı. 50-cı illərdə pedaqoji-psixoloji araşdırmaların xarakteri dəyişmiş, onlar daha çox tətbiqi problemlərə istiqamətlənmiş, təlimdə qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasına yönəldilmişdir. 60-70-ci illərdə "Hamı üçün təhsil" islahatına başlanılmış və tədqiqatlar məhz bu işin həlli istiqamətinə yönəldilmiş,

çətinlik yaradan problemlər ardıcıl və sistemli araşdırmaların obyektinə çevrilmişdir. Belə ki, tədqiqatlardan belə məlum olmuşdur ki, şagirdlərin 20 %-nin xüsusi təhsilə ehtiyacı vardır. Nəticədə, məsələn, İsveç təhsil sisteminə yalnız əqli və fiziki qüsuru olan uşaqlar deyil, habelə inkişafında hər hansısa problemləri olan uşaqların da təhsilinin təşkilinə diqqət xeyli artmışdır. Belə şagirdlər üçün əlavə məşğələlərin təşkilinə xüsusi proqramların və sair vasitələrin hazırlanmasına əlavə maliyyə vəsaiti ayrılır. Artıq 80-ci illərdən başlayaraq tədqiqatlar təlimin məzmununa və qiymətləndirmə məsələlərinə həsr olunur. Hazırda məktəb direktorlarının daha çox istinad etdiyi, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə normativ sənədlərin hazırlanması istiqamətində araşdırmalara daha çox diqqət yetirilir.

Həmin mənbələrdə aşağıdakı suallar cavablandırılır:

- təlimin məzmununu real şəraiti və şagirdlərin inkişaf perspektivlərini nə dərəcədə əhatə edir, biliklər və kompetensiyalar baxımından nə dərəcədə mənimsənilir;
- təlimin məzmununu ilə bağlı şagird, müəllim, valideyn hansı problemlərlə üzləşir və onları necə aradan qaldırmaq mümkündür;
- müəllim öz işini necə planlaşdırır; onun hazırlığı, səriştəsi hansı səviyyədədir və s.

Bəzi tədqiqatlardan maraqlı nəticələr alınmışdır. Məsələn, araşdırmalar göstərmişdir ki, İsveç məktəblilərinin ingilis dilini yaxşı bilmələri bilavasitə tədris prosesi ilə deyil, onların ingilis dilində mahnılara maraq göstərmələri ilə bağlıdır. Yaxud başqa tədqiqat nəticəsində məktəb mühitinin demokratikləşdirilməsində dialoqun ən böyük təsir qüvvəsinə malik olması müəyyənləşdirilmiş və hazırda əksər fənlərin tədrisində dialoji mətnlər üstünlük təşkil edir.

Son zamanlar tədqiqatların metodologiyası dəyişir. Təcrübənin nəzəriyyəyələşdirilməsi konseptual tələb kimi həyata keçirilir. Daha çox təcrübə, müsahibə, sorğu kimi mütəhərrik tədqiqat metodlarından istifadə etməyə üstünlük verilir.

Dərsləklərin hazırlanması. Finlandiya və İsveçdə dərsləklərin nəşrinin planlaşdırılması, çap olunması və məktəblərə paylanması ilə nəşriyyatlar məşğul olur. Bunun üçün onlar, ilk növbədə, ölkə kurikulumlarının tələblərini nəzərə alır, bu işə, əsasən, müəllimləri cəlb edirlər. Onları nəşr etdikdən sonra, müzakirə keçirmək üçün məktəblərə paylayırlar. Nəşriyyatlar müəllim və valideynləri, habelə şagirdləri daha çox seçim qarşısında qoymaq üçün hər birindən 5-6 variant olmaqla variativ dərsləklər nəşr edirlər. İsveçdə dərsləklərin yazılması üzrə universitetdə xüsusi magistr proqramı tətbiq olunur. Müəllimlər nəşr olunmuş dərsləklərin seçilməsində və tətbiqində sərbəstdirlər. Onlar nöqsanları olan dərsləklərə münasibətlərini bildirir, onların aradan qaldırılması məqsədilə təkliflər verirlər.

Dərsləklər kurikulumun xüsusiyyətlərinə uyğun mühüm təlim vasitəsi kimi meydana gəlməklə, ümumiyyətlə, təhsil sistemində qarşıya qoyulmuş təlim məqsədlərinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır, şəxsiyyətin inkişafı üçün zəruri olan imkan və yolların daşıyıcısına çevrilir.

“WSOY” dərsləklərin nəşri sahəsində Finlandiyanın ən iri nəşriyyatıdır. O dərslək bazarının 53,8%-ni əhatə edir. 1878-ci ildən dərsləklərin nəşri ilə məşğul olur. Ölkədə xeyli sayda nəşriyyatların mövcudluğuna baxmayaraq, onlardan cəmi 5-i dərsləklərin nəşri ilə məşğuldur.

“LİBER” isə İsveçin ən böyük dərslük nəşriyyatıdır. Ölkədə 80% dərslük 4 nəşriyyat tərəfindən, 20% isə 300 kiçik nəşriyyat tərəfindən çap olunur.

Finlandiya və İsveç təhsil sistemlərində onların özlərinə məxsus çatışmazlıqları da vardır. Lakin bu məqalədə bizim təhsil sistemi üçün dəyərli olan məsələlərdən daha çox danışmaqla məhz onları ümumiləşdirməyə çalışdıq və həmin problemlərə münasibətlə bağlı aşağıdakı qənaətlərə gəldik:

Birinci, Finlandiya və İsveç dünyanın inkişaf etmiş ölkələri kimi zəngin təhsil ənənələrinə malikdir. Onlar hazırda ən müasir təhsil təcrübəsi toplanmış ölkələr kimi tanınır.

İkinci, Finlandiya və İsveçdə kurikulumun hazırlanması və tətbiqi sahəsində dünya səviyyəsində özünü təsdiqləmiş qabaqcıl təcrübə vardır. Bu təcrübədən istifadə etməklə ölkəmizdə başlamaqda olan kurikulum islahatı üzrə işləri təkmilləşdirmək mümkündür.

Üçüncü, bu ölkələrin qiymətləndirmə sahəsində qazandıqları nailiyyətlər, qiymətləndirməyə təlim keyfiyyətinin idarə olunması və yüksəldilməsi vasitəsi kimi yanaşılması, onun prioritet istiqamət kimi diqqət mərkəzində saxlanması bu işin məzmununun müəyyənləşdirilməsi ətraflı öyrənilib yayılmağa layiqdir. Ölkəmizdə ilk dəfə olaraq 20 məktəbdə keçirilmiş milli qiymətləndirmə nümunələrinin Finlandiya və İsveç ölkələrinin müsbət təcrübələri əsasında təkmilləşdirilərək inkişaf etdirilməsi faydalı olardı.

Dördüncü, Azərbaycanda ümumorta təhsilin strukturu bu ölkələrin təcrübəsinə istinad etməklə təkmilləşdirmək olar.

Beşinci, bu ölkələrdə təhsil sisteminin və təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi sahəsində qazandıqları nailiyyətlərdən Azərbaycan təhsil sisteminin yeni maliyyə

yələşmə modelinin hazırlanmasında istifadə etmək faydalı olardı.

Nəhayət, bu gün respublikamızda mövcud olan dərslük siyasətinin həyata keçirilməsi təcrübəsini də Finlandiya və İsveç ölkələrinin qazandıqları nailiyyətlər əsasında daha da təkmilləşdirmək mümkündür.

***Bakı - Helsinki – Stokholm – Bakı
sentyabr 2003-cü il***

AVSTRALIYADA TƏHSİL

Avstraliya cənub yarımkürəsində yerləşir. O, yerləşdiyi materikdə ərazisinə, həm də əhalisinə görə ən böyük ölkə hesab olunur. Dəniz səviyyəsindən 600 m yüksəklikdə yerləşən ərazisi özünün faydalı qazıntıları ilə daha çox fərqlənir. Qızıl, uran, boksit, dəmir filizi, əlvan metallar, kömür kimi yeraltı sərvətlər bu ölkənin iqtisadiyyatının inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Ərazisinin çox hissəsi səhra və yarımsəhradır. Oradakı çayların az hissəsi Sakit okean hövzələrinə aiddir. Çox hissəsi isə müvəqqəti su axarlarından (çirkərdən) ibarətdir.

Avstraliya həm də qeyri-adi üzvi aləmə malikdir. Onun flora və faunası təkrarolunmazlığı ilə seçilir. Bu təkrarolunmazlıq onun endemik xarakterindən irəli gəlir. Mənbələrə görə, burada olan 12.000-ə yaxın bitki növündən 9100-ü, 670 növ quşun 450-i yalnız Avstraliya flora və faunasına aiddir.

Dünyanın nadir heyvanlarından olan kisəlilər (kenquru), ibtidai məməlilər sinfinə aid olan ördəkburun, yexidna, eləcə də bu qəbildən olan bir çox canlılar məhz bu ölkəyə məxsusdur.

Avstraliyanın çox qədim tarixi vardır. Burada yaşayan yerli əhalinin (aborogenlərin) yaşı 40.000 ildən artıqdır. Lakin XVIII əsrin sonlarında ingilislərin bu ölkəyə gəlişi, eləcə də dünyanın digər ölkələrindən adamların buraya mühacirət etməsi Avstraliyanın əhalisinin tərkibcə dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Hazırda bu ölkədə Böyük Britaniya, İtaliya, Almaniya, Yunanıstan, Çin, Vyetnam, Rusiya, Yaxın Şərqi ölkələrindən olan 100-dən artıq millətin 20 milyona qədər nümayəndəsi yaşayır.

1901-ci ildə Koloniyalar Federasiyası Avstraliya İttifaqına çevrilir. Həmin vaxtdan Yeni Cənubi Uels, Viktoriya, Cənubi Avstraliya, Qərbi Avstraliya, Kvinslənd və Tasmaniya ştatlarından ibarət olan bir ölkə kimi inkişaf etməkdədir. Bu ölkə həm dövlət, həm də Ştat səviyyəsində Vestministr Hökumət formasında idarə olunur. Onun paytaxtı Kanberra şəhəridir. Dövlət dili ingilis dilidir.

Avstraliyada təsərrüfat sahələrinin idarə olunması baxımından səlahiyyətlər bölünmüşdür. Ona görə də qəbul olunmuş qaydalara əsasən müdafiə, gömrük, sosial təminat, immiqrasiya, gəlir vergiləri, ali təhsil, beynəlxalq əlaqələr, telekommunikasiyalar, aborigen məsələləri, İttifaq konstitusiyası səlahiyyətləri çərçivəsində həll edilir.

Polis, texniki təhsil, yerli idarəetmə məsələlərinin həlli ştatlar tərəfindən yerinə yetirilir.

Ümumiyyətlə, təhsil məsələlərinə rəhbərliyi ştatlar özü həll edir. Ştat və ərazi səviyyələrində yaradılmış təhsil departamentləri yerlərdə ümumi ştat üzrə təhsil siyasətinin həyata keçirilməsini, məktəb fəaliyyətinin tənzimlənməsini təmin edir.

Bütün bunlarla yanaşı, Avstraliyada təhsilin təşkil olunması və həyata keçirilməsi sahəsində struktur və məzmun baxımından daha ümumi tələblər vardır ki, onlar bütöv ölkə səviyyəsində nəzərə alınır. Bu isə dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindən biri kimi onun ictimai, iqtisadi və mədəni inkişafının təmin olunmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Avstraliyada təhsil sistemi ona rəhbərlik edən nazirin idarəçiliyi ilə fəaliyyət göstərir. Nazir hökumətin üzvü kimi bu işi daim istiqamətləndirir. Nazirə tabe olan qurumlardan biri təhsil və təlim departamentidir. Şərti olaraq bu departamenti məktəblər departamenti də adlandırmaq olar. Çünki bu qurumun yaradılmasında başlıca məqsəd

orta təhsil müəssisələrini idarə etmək, onun fəaliyyətini daha səmərəli istiqamətə yönəltməkdir. Burada həm kurikulumların tətbiqi, mütəmadi olaraq monitorinqinin keçirilməsi və yeniləşdirilməsi üçün təkliflər hazırlanır, həm də peşə təhsili və ixtisasartırma üzrə tədbirlər həyata keçirilir. Ştat səviyyəsində məktəb təhsili və peşəkarlığın yüksəldilməsinə xidmət göstərilir.

İkinci departament fənlər şurasıdır. Bu, təhsil sistemində kurikulumların hazırlanması ilə məşğul olur.

Üçüncü, Müəllimlər İnstitutudur. Bu qurum, ilk növbədə, müəllimlərin ixtisasının artırılması və yenidən hazırlanması ilə məşğul olur.

Dördüncü, universitetlərdir. Avstraliyada universitetlər müstəqildir. Onlar birbaşa hökumətdən maliyyələşdirilir, hökumətə də tabe olur. Universitetlər ilkin pedaqoji kadr hazırlığı ilə məşğul olduğundan təhsil və təlim departamenti, eləcə də digər zəruri qurumlarla qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir.

Ümumiyyətlə, Avstraliyada təhsilin idarə olunması və istiqamətləndirilməsi ştatların səlahiyyətində olduğundan onun maliyyələşdirilməsi də ştatlar tərəfindən aparılır. Hər bir ştat özü kurikulumunu müəyyənləşdirir.

Avstraliyada məktəblər dövlət, katolik və özəl olmaqla üç qrupa ayrılır. Dövlət məktəbləri ölkənin təhsil müəssisələrinin 70%-ni təşkil edir. Əhalinin təhsil almasında bu müəssisələrin rolu daha genişdir.

Ali təhsil Federal hökumət tərəfindən maliyyələşir. 35 ali məktəbin 33-ü dövlət, 1-i katolik, 1-i isə özəldir. Onların hamısı pedaqoji təhsil verir.

Ştat məktəblərinin əmək haqqını ştat müəyyənləşdirir. Katolik məktəbin müəllimlərinin əmək haqqını isə kilsə və icma müəyyən edir.

Özəl məktəblər isə kilsə tərəfindən də yaradıla bilər. Lakin onlar da dövlət qarşısında məsuliyyət daşıyırlar.

Avstraliyada ümumi təhsil 12 illikdir.

Yeni Cənubi Uels Avstraliyada olan 6 ştatdan biridir. Bu ştatın zəngin təbiəti, insan həyatı üçün əhəmiyyətli olan iqlimi onu başqalarından fərqləndirir. Ştatın paytaxtı Sidney şəhəridir. Buranın təhsil sistemi nisbətən orijinal təsir bağışlasa da, ümumi prinsiplərinə görə ölkənin ən xarakterik cəhətlərini ifadə edir. Burada da ümumi təhsil icbari olmaqla 6-15 yaş arasında təhsil alanları əhatə edir. Ümumiyyətlə, uşaqlar ən gec 6 yaşdan təhsilə başlayır. Bəzən 4-5 yaşından da məktəbə gedənlər olur.

Yeni Cənubi Uels (YCU) ştatında təhsil sistemi bütövlükdə Yeni Cənubi Uels Hökumətinə tabe olan Təhsil və Təlim Nazirliyi tərəfindən idarə olunur. 40 nəfərdən ibarət işçisi olan bu nazirliyin tabeliyində aşağıdakı qurumlar fəaliyyət göstərir:

- YCU Müəllimlər İnstitutu;
- YCU Fənlər Şurası;
- YCU Təhsil və Təlim Departamenti;
- Müstəqil məktəblər.

İbtidai təhsil uşaq bağçasından 6-cı sinifə qədər olan dövrü əhatə edir. 7-12-ci siniflər isə orta təhsil mərhələsini təşkil edir. 15 yaşına qədər oxumaq icbaridir. 15 yaşından sonra hər kəsin təhsilini davam etdirməsi sərbəstdir. Lakin mövcud vəziyyətdə təhsil alanların əksəriyyəti IX sinifdən sonra təhsilini davam etdirir, 12 illik təhsilini başa vurmağa səy göstərir.

Dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrindən biri kimi Avstraliya həm də özünün orijinal təhsil sisteminin konseptual əsasını təşkil edən kurikulumları ilə də tanınır. Beynəlxalq məsləhətçilər müxtəlif ölkələrdə olarkən Avstraliyanın təhsilindəki ən qabarıq görünən, başqaları üçün örnək ola

bilən cəhətləri öyrənir, başqa xalqların təhsilini inkişaf etdirmək üçün onlardan istifadə edirlər.

Avstraliyada kurikulumların hazırlanması ilə fənn şuraları məşğul olur. Bu işin yerinə yetirilməsi üçün tərkibi müəllimlərdən ibarət olan komissiyalar yaradılır. Onlar bilavasitə kurikulumların yaradılması işinə istiqamətləndirilir. Bu işdə başlıca olaraq təcrübəli peşəkar müəllimlərin, təhsil işçilərinin iştirakına üstünlük verilir. Eyni zamanda işin gedişi prosesində geniş müəllim auditoriyasının təkliflərinin nəzərə alınmasına imkan yaradılır.

Kurikulumlar hazırlanarkən onun aşağıdakı keyfiyyətlərə malik olması diqqət mərkəzində saxlanılır:

- bütün şagirdlər öyrənmə prosesinə cəlb olunur, onlarda öz işinə məsuliyyət, davamlı fəaliyyət göstərə bilmək keyfiyyətləri aşılır;

- bütün şagirdlərin bilik, bacarıq və dəyərlərə yiyələnməsi onların hüququdur;

- şagirdlərin fəaliyyətini ölçmək, qiymətləndirmək və dəyərləndirmək üçün konkret və aydın təlim standartları hazırlanır;

- bütün kurikulumların bütövlüyü və əhatəliliyi təmin olunur;

- şagirdlərin qabiliyyətlərinin inkişafı təmin olunur.

Avstraliyada kurikulumların hazırlanması üzrə sistemli araşdırmalar aparılmış, cəmiyyətin ehtiyaclarına uyğun məzmun və struktur komponentləri hazırlanmışdır. Xüsusən milli kurikulumların yaradılması sahəsində böyük nailiyyətlər qazanılmışdır. Bunun üçün ümumi təhsilin ən ümumi nəticələri formalaşdırılmış, kompetensiyalar hazırlanarkən ilkin olaraq dünyanın qəbul etdiyi təhsil nəticələri, o cümlədən kompetensiyalar öyrənilmiş, eyni zamanda yerli şəraitin tələblərinə uyğunlaşdırılmışdır. Hazır

da Avstraliyanın Milli Kurikulumları aşağıdakı kompetensiyalara istiqamətlənməklə qurulmuşdur:

1.Şagirdlər dildən anlamaq, fikirləri və informasiyaları inkişaf etdirmək və ünsiyyət yaratmaq, eləcə də digərləri ilə qarşılıqlı fəaliyyətdə olmaq məqsədi ilə istifadə edirlər.

2.Şagirdlər rəqəm və fəza anlayışlarını və texnikaları seçir, inteqrasiya edir, tətbiq edir.

3.Şagirdlər nə zaman və hansı informasiyaya ehtiyac olduğunu anlayırlar, onları müxtəlif mənbələrdən əldə edir, dəyərləndirir, istifadə edir və digərləri ilə bölüşürlər.

4. Şagirdlər texnologiyaları seçir, uyğunlaşdırır və tətbiq edirlər.

5.Şagirdlər anlamaq, izah etmək, mövqelərini müdafiə etmək, fərziyyələr yürütmək məqsədi ilə nümunələri, quruluşları, münasibətləri təsvir edir və fikirlərini əsaslandırırırlar.

6.Şagirdlər nəticələrin görüntülərini gerçəkləşdirir, üfqi düşünür, şəraiti, imkanları tanıyır və seçimlərini yoxlamağa hazır olurlar.

7.Şagirdlər fiziki, bioloji, texnoloji dünyanı başa düşür, dəyərləndirir və onunla bağlı nəticələr çıxarmaq üçün bilik, vərdiş və dəyərlərə malik olurlar.

8.Şagirdlər mədəni, coğrafi və tarixi əlaqələri anlayır və ölkəsinin həyatında iştirak etmək üçün mühüm bilik, vərdiş və dəyərlərə malik olurlar.

9.Şagirdlər fərqli mədəniyyətlərə malik xalqlarla yanaşı, qarşılıqlı fəaliyyət göstərməyə və cəmiyyət üçün ümumi olan töhfələrə hazır olduğunu nümayiş etdirirlər.

10.Şagirdlər yaradıcı fəaliyyətlə məşğul olur, digərlərinin də yaratdığı incəsənət, mədəniyyət və intellektual yaradıcılıq nümunələrini başa düşürlər.

11. Şagirdlər şəxsi inkişaflarını və rifahlarını yüksəldən təcrübəni dəyərləndirir və tətbiq edirlər.

12. Şagirdlər təlimə yanaşmada özünü stimullaşdırmağa, inama malik olur, həm fərdi, həm də əməkdaşlıq şəraitində işləyə bilirlər.

13. Şagirdlər hər bir kəsin dəyərləndirildiyini hiss etməyə hüququ olduğunu anlayır, öz təhlükəsizliyinə əmin olur, bu baxımdan onlar öz hüquqlarını, vəzifələrini və məsuliyyətlərini başa düşürlər.

Məlum olduğu kimi, dünyada kurikulumların yaradılması və ondan istifadə olunmasına müxtəlif yanaşmalar vardır. Bəzi ölkələrdə (Böyük Britaniya, Rusiya, Hollandiya və s.) milli kurikulumlar elə həcmdə hazırlanır ki, orada ümumi məsələlərlə yanaşı, həm də bütün fənlər əhatə olunur. Ona görə də ayrıca fənn kurikulumlarını yazmağa ehtiyac qalmır. Elə ölkələr də (ABŞ) vardır ki, orada yalnız fənn kurikulumları hazırlanır, yeni milli kurikulumun yaradılmasına ehtiyac qalmır. Avstraliyada ştatlar səviyyəsində həm milli, həm də fənn kurikulumlarının hazırlanmasına üstünlük verilir. Bu zaman aşağıdakı hissələrin əhatə olunması diqqət mərkəzində saxlanılır:

- məqsədlər;
- gözlənilən ümumi nəticələr;
- məzmun;
- müəllim və şagird fəaliyyətlərinin ümumi prinsipləri;
- qiymətləndirmənin ümumi prinsipləri.

Avstraliya kurikulumlarının hazırlanmasının didaktik əsasını aşağıdakı pedaqoji prinsiplər təşkil edir:

- əhatəlilik;
- əsas dəyərlərin müəyyənləşdirilməsi;
- mütəhərriklik (çeviklik);

- integrativlik, genişlik və tarazlıq;
- inkişafyönümlü yanaşma;
- birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq.

Avstraliyada 1992-ci ildən etibarən nəticəyönümlü kurikulumlardan istifadə olunur.

Dünyada nəticəyönümlü kurikulumların yaradılmasının bir mühüm şərti əldə olunan nailiyyətlərin ölçülə bilinməsi, müvafiq standartların yaradılması ilə izah edilir. Avstraliyada 1992-ci ildən etibarən nəticəyönümlü kurikulumların hazırlanmasını şərtləndirən səbəblərdən biri də bununla bağlıdır.

Uşaq bağçasından başlayaraq 12-ci sinfə qədərki dövrü əhatə edən bu kurikulumda mərhələlər konkretləşdirilir və uşaqların yaş dövrləri göstərilir. Uşaq bağçası təhsilin əsasını təşkil edir və erkən mərhələ kimi adlandırılır. İbtidai və orta təhsil pillələrinin hər biri 3 mərhələyə bölünür və müvafiq yaşda olan insanları əhatə edir. Onlar aşağıdakılardır:

Erkən mərhələ

Erkən mərhələ 1=Uşaq bağçası (əsasən 4-5 yaş)

İbtidai təhsil pilləsi

1-ci mərhələ = 1 və 2-ci siniflər (əsasən 6-7 yaş)

2-ci mərhələ = 3 və 4-cü siniflər (əsasən 8-9 yaş)

3-cü mərhələ = 5 və 6-cı siniflər (əsasən 10-11 yaş)

Orta təhsil pilləsi

4-cü mərhələ = 7 və 8-ci siniflər (əsasən 12-13 yaş)

5-ci mərhələ = 9 və 10-cu siniflər (əsasən 14-15 yaş)

6-cı mərhələ = 11 və 12-ci siniflər (əsasən 16-17

yaş)

Cənubi Uelsdə ümumtəhsilin icbari mərhələsini, yəni X sinfi başa vuran hər bir şagird məktəb şəhadətnaməsi almaq üçün aşağıdakı fənləri başa vurmaqla testlərdən keçir:

- İngilis dili/oxu;

- Riyaziyyat;
- Təbiət elmləri;
- Avstraliya tarixi, Avstraliya coğrafiyası, Vətəndaş hüquqları və vətəndaşlıq (bir test).

Kurikulumda təhsil sahələri, məcburi kurslar və seçmə fənlər ayrıca göstərilir. İngilis dili, riyaziyyat və təbiət elmləri xüsusi qeyd olunur, 7,8,9 və 10-cu siniflərdə həmin fənlər üzrə 400 saat dərsin keçilməsi tələb edilir. Qalan sahələrin öyrədilməsinin isə cədvəldəki qaydada aparılması nəzərdə tutulur.

<i>Öyrənilən sahə</i>	<i>Məcburi kurslar</i>	<i>Seçmə fənlər</i>
Yaradıcı incəsənət	Hər bir şagird vizual incəsənət və musiqi kurslarının hər birini 100 saata öyrənməlidir	Rəqs, drama, musiqi, fotoqrafiya və işarəli media, vizual incəsənət, vizual dizayn.
İnsan cəmiyyəti və onun mühiti (HSİE)	4-cü mərhələ (7-8-ci siniflərdə) hər bir şagird tarix və coğrafiyanın hər birini 100 saata öyrənməlidir. 5-ci mərhələdə hər bir şagird Avstraliya tarixi, Avstraliya coğrafiyasının hər birini 100 saata öyrənməlidir. 10-cu sinfin sonunda hər bir şagird tarix və coğrafiyanın hər birini 400 saatlıq kurs kimi bitirməlidir.	Aboriginal Elmlər, kommersiya seçmə, coğrafiya seçmə, tarix, iş təhsili
Dillər	Hər bir şagird bir dildən 100 saatlıq kursu davamlı olaraq 7-	Aboriginal dillər: italyan dili, ərəb dili, latın dili, çin

	10-cu siniflər müddətində bir mərhələdə öyrənməlidir.	dili, Koreya dili, klassik yunan dili yapon dili, fransız dili, müasir yunan dili, alman dili, rus dili, yəhudi dili, ispan dili, İndoneziya dili, türk dili, Vyetnam dili.
Şəxsi inkişaf, sağlamlıq və fiziki təhsil (PDHPE)	Hər bir şagird 7,8,9 və 10 –cu siniflərdə şəxsi inkişaf , sağlamlıq və fiziki təhsili öyrənməlidir.	Fiziki fəaliyyət və idman elmləri (CEC).
Texnoloji və təbii elmlər	Hər bir şagird texnologiyaları, adətən, 4-cü mərhələdə (7-8-ci siniflərdə) (məcburi) 200 saata öyrənir.	Kənd təsərrüfatı texnologiyası, dizayn və texnologiya, yeyinti texnologiyası, qrafika texnologiyası, sənaye texnologiyası, informasiya və proqram texnologiyası, dəniz və su mədəniyyəti texnologiyası, toxuculuq texnologiyası.

Tədris fənni şagirdlərin arzu və istəklərinə əsasən müəyyənləşdirilir. Burada xüsusi təhsilə ehtiyacı olan şagirdlərin vəziyyəti nəzərə alınır. Onlar təlim prosesində o cümlədən, qiymətləndirmədə bərabər hüquqlu şəxs kimi iştirak edirlər. Bu prosesdə həmin şagirdlərin ehtiyacına görə əlavə dəstəkdən, qiymətləndirmənin vasitə və üsullarından istifadə olunur.

Valideynlərin razılığı ilə əqli cəhətdən geridə qalan şagirdlərə həyati bacarıqlar aşılmaq məqsədilə əlavə kurslar keçilə bilər. Belə yardımlar həm ümumi, həm də ayrı-ayrı fənlər, onların müxtəlif problemləri üzrə göstərilir.

Kurikulumlar tərtib olunarkən şagirdlərin intellekti, fiziki və emosional inkişaf səviyyələri nəzərə alınır. Elə bu səbəbdəndir ki, ümumi təhsil sistemində siniflər müxtəlif mərhələlər üzrə qruplaşdırılır.

Avstraliyada, o cümlədən yeni Uelsdə müəllim hazırlığının xüsusi sistemi vardır. Bu, ilkin müəllim hazırlığından başlayaraq müəllimlərin təkmilləşdirilməsinə qədərki mərhələləri əhatə edir.

Avstraliyada bütün universitetlər pedaqoji kadr hazırlığı ilə məşğul olur. Universitetlərə qəbul olunma buraxılış imtahanlarının nəticəsinə görə aparılır. 12-ci sinifin əvvəlində 5 fənn müəyyənləşdirilir. Bunlar 64 fənnin içərisindən seçilir. İngilis dili məcburi fənn kimi götürülür. Bundan əlavə, dörd fənn də əlavə olunur. Bu fənlər üzrə imtahanlar keçirilir. Cənubi Uels Ştatında imtahan kurikulumu və qiymətləndirmə üçün məsul olan fənlər şurası tərəfindən hazırlanmış testlər əsasında aparılır. Məzunlar həm də inşadan imtahan verirlər.

İmtahanlar ştat səviyyəsində bir ay müddətində müəyyən olunmuş yerdə aparılır. Qəbul imtahanları şagirdlərin oxuduqları məktəblərdə də keçirilə bilər. Bu zaman ona nəzarət edənlər məktəbdən kənarında çalışan mü-təxəssislərdən cəlb edilir. Hamının ingilis dilindən imtahan verməsi məcburidir.

Nəticələr toplanaraq Qiymətləndirmə Mərkəzinə aparılır. Xüsusi dəvət olunmuş müəllimlər tərəfindən yoxlanılır və bir ay müddətində nəticələr elan edilir. Nəticələrdən sonra qəbul olan tələbələrə öz qərarlarını dəyişməyə imkan verilir.

Bakalavr mərhələsində akademik və peşə təhsilləri bir yerdə aparılır. 3-4-cü kurslarda praktik kurslar keçilir. Başqa sözlə, dördillik proqramın 50% nəzəri, 50% praktik xarakter daşıyır. Lakin əvvəllər bu nisbət başqa cür olmuşdur: çox faiz nəzəriyyə, az faiz təcrübə. Tədrisən dəyişiklik aparılmış, nəzəri və təcrübi kursların balansı bərabərləşdirilmişdir.

Avstraliyada müəllimlərin hazırlanmasında başlıca məqsəd belə müəyyənləşdirilmişdir: müəllim hazırlığında iş nə qədər yaxşı olarsa, təlimin keyfiyyəti bir o qədər yüksək olar.

Müəllim hazırlığına təhsilin keyfiyyət göstəricisini yüksəldən faktor kimi baxıldığından onun ən mühüm istiqamətləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

- müəllim hazırlığı;
- ərazi səviyyəsində liderliyin inkişafı;
- məktəblər arasında qarşılıqlı əlaqənin inkişaf etdirilməsi.

Avstraliyada əvvəllər müəllim hazırlığı dövlət tərəfindən həyata keçirilirdi. Başqa sözlə, bu iş kolleclər vasitəsilə yerinə yetirilirdi. Lakin sonralar bu iş universitetlərə həvalə olunmuşdur. Hazırda, demək olar ki, bütün universitetlər müəllim hazırlığı ilə məşğul olur. İlk müəllim hazırlığını başa vuran məzun Təhsil Departamentinə müraciət edərək müəllim işləmək arzusunu bildirir. Hər il universitetləri bitirərək müəllim arzusunda olmaq istəyənlərin sayı nə qədər çox olsa da, ştat üzrə yalnız onlardan iki mininin müraciətini yerinə yetirmək mümkün olur. Onlar da ümumi qayda üzrə müəllimlik peşəsinin standartına cavab verdiklərini sübut etmək üçün testlərdən keçir və sertifikat alırlar.

Avstraliyada müəllim hazırlığı sistemində təkmilləşdirilmə kurslarını üç istiqamətdə qruplaşdırmaq mümkündür:

1. ilkin müəllim hazırlığını başa vurmuş müəllimlər üçün kurslar.

2. 4-5 illik müəllim təcrübəsi toplamış müəllimlər üçün kurslar.

3. Liderlər üçün kurslar.

İlkin müəllim hazırlığını başa vuranların müəllim olması üçün universitetin verdiyi sənəd özül rolunu oynayır, lakin müəllim olmaq üçün hüquqi sənəd hesab edilmir. Təhsil Departamentinin sertifikatı bu boşluğu doldurur.

4-5 illik pedaqoji təcrübə toplayan müəllimlərin kurslara cəlb olunması zəruri bir proses olsa da, tam könüllülük prinsipinə əsaslanır. Təklif formasında həyata keçirilir. Pedaqoji fəaliyyətində uyğunsuzluq, müəyyən çatışmazlıq hiss edən müəllimlər ehtiyaclarına uyğun proqramlara müraciət edirlər.

Müəllimlərin təkmilləşdirilməsi, ixtisasının artırılması üçün məktəblərin hesabında xüsusi vəsait vardır. Məktəb direktorları bu vəsaitlərdən ehtiyaca uyğun sərbəst istifadə edir. Bu zaman o, müəllimlərin konkret təkliflərinə əsaslanır. Müəllimlər isə konkret təklif vermək üçün müxtəlif kursların proqramlarını nəzərdən keçirir, tələbatlarına uyğun olanını seçərək məktəb direktoru qarşısında məsələ qaldırırlar.

Kursların müəyyənləşdirilməsində həm təhsil sistemi və məktəbin, həm də müəllimlərin ehtiyacları nəzərə alınır. Çox hallarda bu ehtiyaclar üst-üstə düşür. Onun təmin olunması üçün konkret qərar qəbul olunur. Kurslar kənar da da, məktəbdə də təşkil oluna bilər. Bu kursların aparılması üçün seçiləcək mütəxəssisin müəyyənləşdirilməsində peşəkarlığa üstünlük verilir. Ona görə də hər hansı məktəbin müəllimi də məktəbdə təşkil olunmuş ixtisasartırma kursunu apara bilər.

Lakin elə proqramlar da vardır ki, onlar məcburi xarakter daşıyır. Müəllim olmaq istəyənlərin bu proqramlara yiyələnmələri vacib hesab edilir. Belə proqramlarda siyasət və qanunlardan ibarət məsələlər əhatə olunur. Onlar ən zəruri qaydalar kimi öyrədilir.

Avstraliyada müəllim kursları, ümumiyyətlə, iki məqsədə xidmət edir:

- karyeranı möhkəmləndirməyə;
- təkmilləşməyə.

Liderlik üçün kurslar karyeranın möhkəmləndirilməsinə xidmət göstərir. Təbii olaraq bu kursa gələnlər də öz təcrübələrinə istinad etməklə, gələcəkdə təhsil üzrə müxtəlif təşkilati rəhbər işlərdə çalışmaq istəyənlərdən ibarət olurlar.

Hazırda Avstraliyada liderliklə bağlı müəyyən problemlərin yaranacağı gözlənilir.

Xeyli məktəb direktorları və onların müavinlərinin təqaüdə çıxması haqqında fikirlər söylənilir. Bu reallığın aradan qaldırılması, problemlərin həll olunması üçün hazırlıq işləri görülür. Daha çox liderlik üçün kursların imkanlarından istifadə edilir. Adi halda ölkədəki məktəb direktoru ilə müəllim arasında 7-8 il yaş fərqi olduğu müşahidə edilir.

Qarşıdakı problemlə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi yolu ilə bu yaş həddinin xeyli azalacağı ehtimal olunur.

Direktor üçün liderlik dedikdə cavabdehlik, məsuliyyət başa düşülür. Maliyyəyə, şagirdlərə, müəllimlərə, bütöv məktəbə diqqət və qayğı göstərmək, onlara böyük məsuliyyət hissi ilə yanaşmaq göz önünə gəlir. Yüksək səviyyəli liderliyə ünsiyyət, təlim-tərbiyə imkanlarının, texniki imkanların artırılması daxildir. Bundan əlavə, liderlik iddiasında olmaq üçün konfliktləri həll etmək, dözümlülük göstərmək kimi keyfiyyətlərin olması tələb edilir. Həm də

həmin kurslarda belə keyfiyyətlərin daha da yüksəldilməsi istiqamətində iş aparılır.

Bütün kursların fəaliyyətinin əsasında mükəmməl qaydada hazırlanmış və tətbiq olunan standartlar dayanır. Bu standartlar Cənubi Uels Ştatında Müəllimlər İnstitutu tərəfindən müəyyənləşdirilir. Müəllimlərin hazırlığına verilən tələblərin qaldırılması onlar tərəfindən birmənalı qarşılır. Ona görə də səs-küyə səbəb olur. Bəzən standartların çətinliyindən, ağırlığından narazılıqla danışılır. Lakin əksər hallarda həmin standartları səviyyələrə, cəmiyyətin ehtiyaclarına uyğun qururlar.

Avstraliyada iki həmkarlar birliyi vardır: müəllimlər birliyi; dövlət qulluqçuları həmkarlar birliyi. Onlar qarşılıqlı əlaqə şəraitində fəaliyyət göstərir. Lakin aralarında olan bəzi narazılıqlar onların fəaliyyətlərinin zəifləməsinə təsir göstərir, işlərin normal getməsinə maneəçilik törədir.

Növbəti problem kadrların ixtisas hazırlığı ilə əlaqədardır. Məlum olduğu kimi, bütün müəllimlərin hazırlıq səviyyəsi eyni olmur. Məktəblər müəllimlərin daha peşəkar olmasına, cəmiyyətin inkişaf səviyyəsinə cavab vermələrinə xüsusi maraq göstərir. Ona görə də müəllimlərinin uyğun proqramları axtarıb tapmalarına, ixtisasartırma üzrə sifarişlərin verilməsinə yardımçı olur.

Yeni Uelsdə müəllimlər İnstitutu fəaliyyət göstərir. Yeni yaradılan bu təşkilat birbaşa nazirə tabedir. Onun əsas funksiyası müəllimlərin ilkin hazırlığından sonrakı inkişafını izləmək və onu təşkil etməkdən ibarətdir. Başqa sözlə, müəllim hazırlığını akkreditasiya etməkdir. İlkin müəllim hazırlığı ilə məşğul olan universitetlərin, eləcə də, müəllimlərin təkmilləşdirilməsi üzrə kursların proqramları burada təsdiq olunur. Ümumiyyətlə, Müəllimlər İnstitutu heç bir proqram hazırlamır, ancaq onlara hüquqi sənəd ki-

mi status verir. Eyni zamanda peşəkar müəllimlik standartları bu müəssisədə hazırlanır.

Avstraliyada universitetlər müəllimlərin nəzəri hazırlığına cavabdehdir. Onların pedaqoji bacarıqlarının formalaşmasında Müəllimlər İnstitutu cavabdehlik daşıyır. Çünki onların peşə sertifikatları, müəllimlik etmək üçün statusları bu institut tərəfindən verilir.

Bu institut özünün bir çox səlahiyyətlərini yerli təşkilatlara etibar etdiyindən, bir sıra məsələlərdə məktəblər müəllimin peşəkarlığının inkişaf etdirilməsinə imkan yaradır. Müəllimin bacarıqları müəyyən olunmuş dövrdən daha tez zəifləyərsə, onun sertifikatı məktəbin rəhbərliyi tərəfindən alınır və bu barədə Müəllimlər İnstitutuna hesabat verilir.

Müəllimin yararsızlığı haqqında qərar verildikdən sonra, o, məhkəməyə müraciət etmək hüququndan istifadə edə, yaxud katolik məktəblərində çalışmaqla pedaqoji fəaliyyətini davam etdirə bilər. Əgər son üç ildə lisenziya ala bilmirsə, ümumiyyətlə, müəllimlikdən uzaqlaşdırılır.

Yeni Uelsdə belə qərarlaşdırılmışdır ki, hər il fəaliyyətə başlayan müəllim 80 dollar vəsait ödəsin. Həmin vəsaitlər ödəndikcə bu barədə müəllimlərin xüsusi kartlarında qeydlər aparılır. Nəzərdə tutulur ki, yeddi ildən sonra yeni yaradılmış Müəllimlər İnstitutunun büdcəsi formalaşacaqdır. Hazırda dövlət tərəfindən yalnız direktor və onun müavinləri əmək haqqı alır.

Avstraliyada lisenziyası olmayan müəllim işə götürülmür. Belə bir səhvə yol verən məktəb direktoru 10.000 dollar cərimə olunur.

Avstraliyada müəllimlər 4 qrupa bölünür:

- Müəllim hazırlığını yeni bitirənlər;
- 1-2 il təcrübəsi olanlar;
- Qabaqcıl müəllimlər;

- Peşəkar liderlik edən müəllimlər.

Fəaliyyət göstərən müəllimlərin əksəriyyəti 2-ci qrupa aid olanlardır. Onlar hər beş ildən bir kursdan keçməklə lisenziya alırlar. 5 ildən tez yararlılığını itirənlərin lisenziyası məktəbin direktoru tərəfindən geri alınır və bu barədə Müəllimlər İnstitutuna məlumat verilir. Əgər bu işdə direktorun bir səhvi olarsa, o zaman onun özünün liderlik lisenziyası geri alınır.

Avstraliyada müəllimlərin attestasiyasının keçirilməsi də xüsusi qaydaya əsasən aparılır. İlk növbədə, standartlara uyğun sənədlər hazırlanır. Məktəb direktoru bu barədə hazırladığı hesabatı (məlumatı) Təhsil və Təlim Departamentinə verir. Sonra attestasiya keçirilir. Bu prosesdə adətən müəllimlərlə üzləşmə olmur. Hazırlanmış sənədlər nəzərdən keçirilir və onların əsasında müvafiq qərar qəbul edilir. Avstraliyada müəllimin bir günlük məktəbdən ayrılması 350 dollar ziyanla başa gəlir. Ona görə də imkan daxilində müəllimlərin hazırladıqları sənədlər əsasında nəticəyə gəlməyə üstünlük verilir. Hesabatları yoxlamaq üçün isə əlavə müəllimlər cəlb olunur.

Avstraliyada İdarəetmə Məktəbi fəaliyyət göstərir. Burada müxtəlif sahələr üzrə rəhbər kadrların hazırlığı diqqət mərkəzində saxlanılır. Bu, dünyada təhsil üzrə menecment hazırlığı ilə məşğul olan 53-cü müəssisə kimi tanınır. Onlar özlərini aşağıdakı keyfiyyətlər baxımından üstün bir təşkilat kimi qiymətləndirirlər.

- nüfuz qazanmaq;
- təcrübəyə malik olmaq;
- müvəffəqiyyət tarixçəsi qazanmaq;
- məqsədlərə uyğunlaşdırılmış imkanlara nail olmaq.

Ümumiyyətlə, menecment təhsili almaq üçün konkret tələblər müəyyənləşdirilmişdir. Əvvəla, bu məqsədlə sənəd vermək istəyən hər kəsin ən azı bakalavr təhsili olma-

lıdır. İkincisi, həmin ixtisas üzrə minimum 5 illik iş təcrübəsi qazanmalıdır.

Menejment təhsili almaq üçün müraciət edənlərlə sorğu aparılmış, nəticələr aşağıdakı kimi olmuşdur:

- 47% öz imkanlarını inkişaf etdirir;
- 39% özünü təkmilləşdirmək istəyir;
- 14% karyerasını dəyişmək istəyir.

Göründüyü kimi, Avstraliyada daha çox adamlar imkanlarını genişləndirməyə çalışır. Lakin karyerasını dəyişmək həvəsində olanlar azlıq təşkil edir.

Avstraliyada məktəblərin çoxunda təhsilin idarə olunması üzrə proqramlar həyata keçirilir. Məktəb direktorunun hazırlanması problemi üzrə magistr, doktor dərəcəsi verilir.

Avstraliyada aborigenlər ümumi əhalinin 2 faizini təşkil edir. Hazırda Avstraliyada, ümumiyyətlə, 500-ə qədər aborigen tayfası yaşayır. 1967-ci ilə qədər onların heç bir hüququ olmamışdır. Yalnız 1967-ci ildən etibarən aborigenlərə müəyyən hüquqlar verilmiş, təhsil almalarına şərait yaradılmışdır.

Nyu- Kasl Universitetində hazırda müəllim kimi hazırlanan 2 min tələbədən 67-si aborigendir. Onlar, əsasən, aborigen tayfaları yaşayan yerlərdə müəllimlik etmək üçün hazırlanırlar. Onlara aborigen təhsili verilməsi üçün Təhsil Məktəbinin nəzdində xüsusi Aborigen Mərkəzi yaradılmışdır və kurikulumu aborigen təhsili üzrə xüsusi qısamüddətli kurslar daxil edilir. Bu kurslar aborigen mərkəzində aborigen müəllimlər tərəfindən həyata keçirilir. Ümumiyyətlə, Mərkəzin direktoru da daxil olmaqla əsas işçi heyəti aborigenlərdən ibarətdir. Aborigen təhsili kurslarında tələbələrə aborigenlərin dili, mədəniyyəti, adət-ənənələri, tarixi və s. haqqında məlumat verilir. Hazırlanan müəllim hansı zonada işləyəcəksə, ona həmin zonada ya-

şayan aborigenlər və onların dili, mədəniyyəti, adət-ənənəsi və s. haqqında daha ətraflı məlumatlar verilir. Bir çox hallarda tələbələr aborigen tayfaları yaşayan zonalara aparılır və onlar aborigenlərin həyat şəraiti ilə bilavasitə yerlərdə tanış olurlar. Bakalavr hazırlığı keçən tələbələrin təhsil müddətində topladıqları 360 kreditdən 7-10-u aborigen təhsilinə aid olur. Aborigen Mərkəzi aborigen təhsili verməklə yanaşı, universitetdə təhsil alan aborigen tələbələrin digər gündəlik problemləri ilə tanış olur və onlara lazımı qayğı göstərirlər. Bu Mərkəzdə həmçinin aborigen olmayan tələbələr də öz arzuları ilə istədikləri məlumatı ala bilirlər. Hazırda bir çox universitetlərdə aborigen təhsili üzrə bakalavrlar hazırlanır.

Avstraliya təhsilinin maraqlı cəhətləri çoxdur. Təbii ki, bir məqalədə onun yalnız ən ümumi məsələlərinə toxunmaq mümkündür. Lakin dünya təhsilinin mütərəqqi cəhətlərini ümumiləşdirmək baxımından onu daha geniş miqyasda öyrənib təhlil etmək bu gün daha zəruridir.

***Bakı-Dubay-Sidney-Dubay-Bakı**
May 2006-cı il*

KANADADA TƏHSİL

Ümumi məlumat. Kanada öz ərazisinə görə dünyanın ikinci ən böyük ölkəsidir. ABŞ-la qonşuluğu, üç okean suları ilə əhatə olunması onun sərhədlərini xarakterizə edən əlamətlərdir.

1605-ci ildə fransızlar, 1623-cü ildə isə ingilislər Kanadada ərazisində yaşayış məskənlərinin bünövrəsini qoymuşlar. XVIII əsrin ortalarında Fransa və İngiltərə arasındakı yeddiillik müharibədən sonra Kanada İngiltərənin müstəmləkəsinə çevrilmiş və yalnız 1931-ci ildən sonra müstəqillik qazanmışdır. 10 əyaləti və 3 ərazisi olan bu ölkə federativ dövlət quruluşuna malikdir. Üzərində ağcaqayın yarpağının rəsmi olan dövlət bayrağı 1965-ci ildə Kanadada parlamenti tərəfindən qəbul edilmişdir. Ağcaqayın yarpağı rəmzi mənada sülhü, bir neçə millətin bir dövlətdə birləşməsini göstərir.

Hazırda Kanadanın əhalisinin böyük hissəsini ingilis mənşəli kanadalılar (13 milyon nəfər) və Kvebek əyalətində məskunlaşan fransız mənşəli kanadalılar (9 milyon nəfər) təşkil edir. Ona görə də ölkədə iki dövlət dili (ingilis və fransız dilləri) mövcuddur. Almanlar, italyanlar, ukraynalılar, ruslar və b. ibarət digər etnik qruplar əhalinin 33%-ni, yerli əhali isə 1,3%-i təşkil edir.

Kanada əhalinin sıxlığına görə inkişaf etmiş ölkələr arasında İspaniya və Avstraliya İttifaqı ilə yanaşı, axırıncı yeri tutur. Əhali ölkə ərazisində qeyri-bərabər, ABŞ-ın sərhəddi boyu ensiz zonada yerləşir. Əhalinin 76%-i şəhərlərdə yaşayır. Burada hər kv. km-ə 3,3 nəfər düşür.

Bizim nümayəndə heyətinin bu ölkəyə səfər etməsində başlıca məqsəd Kvebek və Ontario əyalətlərinin təhsil sistemi ilə tanış olmaq idi.

Kanada təhsil siyasətinin müəyyən olunması və onun həyata keçirilməsində demokratik prinsiplərə əsaslanan inkişaf etmiş ölkələrdən biridir. Burada təhsil üzrə federal idarə sistemi yoxdur. Təhsil federal səlahiyyət bölgüsünə uyğun olaraq idarə edilir. Bu məsələ Kanadanın 1867-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyaya aktında təsbit olunmuşdur. Orada göstərilmişdir ki, “Hər bir əyalətin qanunverici orqanı həmin əyalətin təhsil qanunlarını müstəsna qaydada qəbul edə bilər”. Ona görə də ölkənin 13 inzibati-ərazi vahidində (əyalətlərində) ayrı-ayrı nazirliklər təhsilin planlaşdırılması, təşkili və qiymətləndirilməsi üçün cavabdehlik daşıyırlar. İbtidai və orta təhsil, orta təhsildən sonrakı təhsil, eləcə də peşə təhsili üzrə bütün fəaliyyətlərin idarə olunmasında məsuldurlar. Orta təhsildən sonrakı təhsil sisteminə aid olan müəssisələr əyalət hökumətinin birbaşa nəzarətindən müxtəlif dərəcələrdə azaddırlar.

İbtidai və orta təhsil. Dövlət kanadalıları pulsuz ibtidai və orta təhsillə təmin edir, müxtəlif yaşdan olan və müxtəlif yerlərdə yaşayan insanların tələbatlarını ödəyir. Hər əyalətdə və ərazidə olan təhsil nazirliyinə ərazinin qanunverici orqanının seçilmiş üzvü başçılıq edir.

Təhsil Nazirlikləri təhsil prosesinin, inzibati işlərin, maliyyənin idarə olunması, habelə məktəblərə yardım göstərilməsi kimi funksiyaları yerinə yetirir. Bununla yanaşı, o, kurikulumların hazırlanması, qiymətləndirilməsi, müəllimlər üçün iş şəraitinin, hamının bərabər təhsil alması üçün şərait yaradılmasını təmin edir və texnoloji innovasiyaların tətbiq olunması imkanlarını genişləndirir.

Təhsil sisteminin yerli səviyyədə idarə olunması məktəb şuraları, məktəb dairələri, məktəb şöbələri və ya təhsil şuraları tərəfindən həyata keçirilir. Onların üzvləri ictimai səsvermə yolu ilə seçilir. Onların səlahiyyətləri əyalət hökuməti tərəfindən müəyyənləşdirilir. Onlar, əsasən, maliyyə

yənin idarə olunmasından, kurikulumun tətbiq edilməsindən, kadr təminatı üçün cavabdehlikdən, şagirdlərin məktəblərə qəbul edilməsindən, yeni inşaat işlərinə və ya digər böyük həcmli kapital məxariclərinə dair təkliflərin irəli sürülməsindən ibarət olur.

Kanadada ibtidai təhsilə qədər uşaqların təhsil alması zəruri hesab edilir. Əksər əyalətlərdə yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən idarə olunan və beşyaşlı uşaqlar üçün qeyri-icbari təhsil verən uşaq bağçaları fəaliyyət göstərir. Bu ölkədə beş yaşlı uşaqların 95%-i məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə və ya ibtidai məktəblərə gedir. Dörd yaşlı uşaqların 40%-dən çoxu uşaq bağçalarının azyaşlı qruplarında təhsil alır.

Lakin ayrı-ayrı inzibati ərazilərdə bu göstərici eyni deyildir. Proqramlar da mürəkkəblik dərəcəsinə görə fərqlidir.

Ümumiyyətlə, Kanadada 15 500 məktəb fəaliyyət göstərir. Onlardan 10000-i ibtidai, 3400-ü orta məktəbdir və 2000-i isə (ibtidai və orta məktəbdir) qarışıqdır. Orta hesabla hər məktəbdə 351 şagird oxuyur. Əyalətlərin verdiyi məlumatlara görə, 2002/2003-cü dərslər ilində dövlət ibtidai və orta məktəblərində beş milyon şagird təhsil almışdır. Kanadada icbari təhsil almaq üçün yaş həddi müxtəlifdir. Əksər əyalətlərdə 6-16 yaşlı uşaqlardan məktəbə getmək tələb olunur. Bəzi ərazilərdə isə icbari təhsil beş yaşdan başlanır, 18 yaşadək və ya orta məktəbin sonunadək davam edir. Bir çox əyalətlərdə ibtidai məktəb altı-səkkiz illikdir. İbtidai məktəb kurikulumunda dil, riyaziyyat, ictimai fənlər, təbiətşünaslıq və ibtidai incəsənət fənləri əsas yer tutur. Bəzi əyalətlərdə xarici dil də əlavə olaraq tədris edilir. Bu məktəbdə oxuyan, demək olar ki, 98% şagird orta təhsil pilləsində təhsilini davam etdirir.

Orta məktəb icbari təhsilin son dörd, bəzi məktəblərdə altı ilini əhatə edir. İlk illərdə şagirdlər, əsasən, icbari tədris kurslarını öyrənirlər. Bununla yanaşı, müəyyən fənləri də könüllü olaraq seçirlər.

Tələb olunan sayda icbari və könüllü kursları başa çatdırmış şagirdlərə orta məktəb şəhadətnamələri verilir.

Əyalətlər üzrə orta təhsilin məzmununda olan müxtəlifliklər şagirdlərin ali məktəblərə qəbul olmaq üçün hüquq qazanmalarına da təsir göstərir. Bəzi əyalətlərdə şagirdlər orta təhsili başa vuran kimi diplom alır və ali məktəbə sənəd təqdim etmək hüququ qazanırlar. Bəzilərinə isə bu, belə olmur.

Ontario əyalətində orta təhsil onikiillikdir. I-VIII siniflər ibtidai təhsil, IX-XII siniflər isə orta təhsil adlanır. Şagirdlərin nailiyyətlərinin ölçülməsində aşağıdakı üç istiqamət əsas götürülür.

- Savadlılığın müəyyənləşdirilməsi.
- Kreditlərin ödənilməsi.
- İctimai (sosial) fəaliyyətin nəzərə alınması.

Şagirdlərin savadlılıq səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi üzrə test yoxlaması X sinifdə aparılır. Əgər bu mərhələdə müvəffəqiyyətli nəticə əldə olunmazsa, təkrar yoxlama XI, yaxud XII sinifdə keçirilir. Şagird savad üzrə test tapşırıqlarını həll edə bilmirsə, şəhadətnamə və ya diplom almaq imkanını itirir.

Qəbul olunmuş qaydaya görə, hər bir fənn 110 saatdır. 110 saatlıq kursun başa vurulması şagirdin bir kredit toplamasını göstərir. Orta təhsili başa vuran şagirddən isə 30 belə kreditin toplanması tələb olunur. 30 kreditin 18-i hamı üçün zəruri hesab edilən fənlərin hesabına toplanılır. 12 kredit isə şagirdin özünün seçdiyi fənlərə görə yığılır.

Digər şərtlərlə yanaşı, tələb olunan kreditləri toplayan şagirdlər diplomlara layiq görülür və ali məktəblərə sənəd vermək hüququ qazanırlar.

Kvebek əyalətində isə orta təhsil onbirillikdir. I-VI siniflər ibtidai, VII-XI siniflər isə orta məktəb mərhələsi adlandırılır. Bu əyalətdə də birinci sinfə 6 yaşdan qəbul olunur, onların 16 yaşına qədər icbari təhsil alması tələb edilir. Lakin uşaqların böyük əksəriyyəti “ana” məktəbinin hazırlıq sinfində tam kurs keçirlər. Fiziki çatışmazlığı olan bəzi uşaqlar isə 4 yaşından etibarən yarım günlük “ana” məktəbində olurlar.

İbtidai təhsilə ümumi təhsilin əsası kimi baxılır, uşaqların hərtərəfli inkişafında onun həlledici rolu nəzərə alınır.

Orta ümumi təhsil məktəbində təhsil beş ildir. Bu müddət isə iki dövrə bölünür. Üç il müddətində olan birinci dövr şagirdlərin ibtidai siniflərdə aldıkları bilikləri möh-məkləndirməyə, özünün peşə istiqamətində axtarışlarına imkan verir. Orta məktəbin 9-cu sinfindən etibarən təlim fakultativ fənlərin hesabına genişlənir. Orta məktəbdə təlimin 5 ilindən sonra şagird birbaşa universitetə deyil, kollecə qəbul olmağa hüquq verən diplom alır. 1998-1999-cu tədris ilinin sonunda belələri orta məktəbi bitirənlərin 83%-ni təşkil etmişdir.

Orta məktəbin ikinci dövrü peşələrə yiyələnmək üçün peşə hazırlığı proqramları təqdim edir. Proqramlardan bəziləri üzrə təlim orta məktəbin üçüncü sinfində başlayır. 170-dən çox peşə hazırlığı proqramı 21 təlim bölməsində birləşir və gənclərin, yaşlıların peşə təlimi haqqında diplom almasına təminat verir. Eyni zamanda şagird orta məktəbin üçüncü sinfindən sonra peşə hazırlığı attestatı almaq məqsədi ilə peşə təlimi proqramını keçmək imkanı qazanır.

Kollec təhsil sistemi Kvebekdə ibtidai və orta məktəblə universitet səviyyələri arasında xüsusi yer tutur. Son illərdə Kvebekdə gənclərin peşə texniki hazırlığına xüsusi diqqət yetirilir. Bu, yeni şəraitdə cəmiyyətin öz üzvləri qarşısında qoyduğu bir sıra həyati tələblərin yerinə yetirilməsi zərurətindən irəli gəlir. Ali məktəblərə qəbul zamanı oxumaq arzusu olanlara üstünlük verilir, onlara istedad və qabiliyyətlərini göstərməyə imkan yaradılır.

Proses daha uğurlu fəaliyyət göstərənlərin seçilməsi, onlara geniş təhsil imkanlarının yaradılması ilə nəticələnir.

Orta təhsildən sonrakı təhsil. Orta təhsildən sonrakı təhsil həm hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən müəssisələrdə, həm də özəl təhsil müəssisələrində həyata keçirilir. Müəssisənin növündən, proqramın müddətindən asılı olaraq təhsilini başa vuranlara elmi dərəcə, diplom, şəhadətnamə və attestatlar verilir.

Kolleclər, ictimai kolleclər, texniki-peşə məktəbləri kimi heç bir elmi dərəcə verməyən təhsil müəssisələri öz məzunlarını diplomlar və şəhadətnamələrlə təltif edirlər. Bəzi hallarda iki il müddətində tədris edilən fənlərdən məqbul qiymətlər alan şagird ali məktəbə qəbul olunur. Kvebekdə ümumi təhsil və ixtisas təhsili kolleclərindən ali məktəbə qəbul olunmaq üçün iki variantda fəaliyyət göstərmək tələb olunur: ikillik elmi proqramın yerinə yetirilməsi; əmək bazarında fəaliyyətə hazırlayan üçillik peşə və ixtisas proqramlarının başa çatdırılması.

Ümumiyyətlə, Kanadada orta təhsildən sonrakı təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən bütün təhsil müəssisələrinə qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq diplomlar təqdim etmək səlahiyyətləri verilmişdir.

Kanada 157 dövlət universiteti və elmi dərəcə verən təhsil müəssisəsi, habelə 175-dən artıq tanınmış dövlət kolleci fəaliyyət göstərir. Onlara federal hökumət, habelə

əyalət tərəfindən ayrılan vəsait ümumi sərf olunan vəsaitin 55,6 faizini təşkil edir. Bəzi əyalətlərdə qismən fərq olsa da, əsasən, təhsil xərcinin yarısından bir az çoxu hökumət tərəfindən ödənilir. Bundan əlavə, təhsil hökumət tərəfindən ayrı-ayrı tələbələrə ayrılan kreditlər və qrantlar vasitəsilə də maliyyələşdirilir. 2003-cü ildə federal hökumətin və əyalət hökumətinin tələbələrə göstərilən yardımın bütün formalarına xərclədiyi vəsait təxminən 4,4 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

Kanadanın elmi dərəcə verən təhsil müəssisələri tədrisə və tədqiqata xüsusi diqqət yetirir. Elə onun nəticəsidir ki, 2004-2005-ci illərdə universitetlərdə 9,3 ABŞ dolları dəyərində tədqiqat işləri həyata keçirilmişdir. Bu prosesdə fəal iştirak edən Kanadanın ən böyük ali təhsil müəssisələrindən biri Toronto Universiteti olmuşdur. Yalnız əyani şöbələrdə 60 000-ə yaxın tələbəsi olan bu universitetdə 10000-dən çox bakalavr, magistr və doktor kimi elmi dərəcələri verən təhsil proqramları, habelə ixtisas dərəcəsi proqramları və sertifikatları təklif olunur. Əksər təhsil müəssisələrində təlim dili kimi həm ingilis, həm də fransız dillərindən istifadə edilir.

Universitetlərdə elmi dərəcələr üç ardıcıl pillədə verilir. İlk növbədə, əyalətdən və ixtisas proqramlarının xarakterindən asılı olaraq bakalavr dərəcəsini qazanmaq üçün əyani şöbədə üç və ya dörd il oxumaq tələb olunur. Fərdi bakalavr dərəcəsi qazanmaq üçün əlavə olaraq bir il də təhsili davam etdirmək zəruri hesab edilir. Adi və ya fəxri bakalavr dərəcəsini aldıqdan sonra magistr dərəcəsi üçün iki il oxumaq vacib bilinir. Elmlər doktoru dərəcəsini qazanmaq üçün üç-beş il də təhsil almaq, tədqiqat aparmaq və dissertasiya yazmaq tələb olunur.

Universitetlər xeyli müstəqilliyə malikdir. Qəbul standartlarının, elmi dərəcə tələblərinin, maliyyə işlərinin

proqramlarının idarə olunmasını onlar özləri icra edirlər. Müəyyənləşdirilmiş nəticələrə doğru fəaliyyətlərində zəruri standartları seçir, müxtəlif yanaşmalardan istifadə edirlər. Müəllim olmaq üçün daha çox pedaqoji peşə ilə bağlı vacib olan fənləri öyrənir, onlar əsasında kreditlər toplayırlar. Lakin bu kreditlərin toplanması üçün işin təşkilində daha sərbəst hərəkət olunmasına, kreditlərin toplanmasında başqa fakültələrin də imkanlarından istifadə edilməsinə (uyğun mühazirə və seminarları dinləmək, müəllimlərin köməyindən istifadə etmək və s.) şərait yaradırlar. Tələbələr isə nəzərdə tutulmuş fəalliyət üzrə hesabat verməklə vəzifəsini tamamlayırlar.

Kanada universitetlərində pedaqoji kadr hazırlığı üzrə bir necə mühüm tələbə diqqət yetirilməsi vacib hesab edilir.

1. Pedaqoji kadr hazırlığı üzrə tədris kursunun integrativ məzmununun yaradılması. Məsələn, Migel Universitetinin təhsil fakültəsində dörd şöbənin (integrativ fənlər; təhsil psixologiyası; qneseologiya və fiziki tərbiyə; informatika) olması.

2. Pedaqoji kadr hazırlığında qoşa ixtisaslılığa diqqət yetirilməsi.

3. Müəllimlik peşəsi üzrə peşəkarlığın yüksək olması.

Migel Universitetinin təcrübəsində olduğu kimi, təhsil fakültəsinin tələbəsindən oxuduğu dövrdə 120 kredit toplamaq tələb olunur. Həmin kreditlərdən 54-nün akademik fənlərə, 20-nin təcrübəyə, 40-nın isə pedaqoji-psixoloji fənlərə aid olması nəzərdə tutulur. Göründüyü kimi, ən çox saat akademik fənlərə aid olsa da, metodika, xüsusi pedaqoqika, qiymətləndirmə, təhsil psixologiyası, texnologiya, təhsil siyasəti kimi pedaqoji-psixoloji məsələlərə də diqqət yetirilir. Müəllimin pedaqoji peşə ustalığını stimullaşdıran, onu elmi-nəzəri aspektdə qüvvətləndirən prob-

lemlərin öyrənilməsinə yer ayırmaq əhəmiyyətli hesab edilir.

1852-ci ildən yaradılmış olan Laval Universiteti Kvebek əyalətində ənənəsi olan böyük tədris müəssisələrindən hesab edilir. Orada təhsil alan 40 minə qədər tələbə 352-yə yaxın proqram üzrə çalışır. 4000 tələbə yalnız təhsil fakültəsində oxuyur. Təlim və tərbiyə, məktəbin idarə edilməsi və təhsil siyasəti, fiziki tərbiyə şöbələrindən ibarət olan bu fakültə əyalət üzrə pedaqoji kadrların hazırlanmasında həlledici rol oynayır.

Konkordiya Universiteti icma ilə sıx əlaqə saxlayır. Kurikulumlarında dəyişikliklər aparmaq üçün icmanın ehtiyaclarını öyrənir, ona uyğun qərarlar qəbul edir. Bundan əlavə, tədris prosesinin qurulmasında tələbələrin arzu və istəklərinə üstünlük verir.

Kanadanın bir qrup universitetləri cəmiyyətin həyatına daha fəal müdaxilə edir. Dövlətin zəif yardım göstərdii sosial obyektlərlə yaxından əlaqə saxlayır, onların dirsçəlməsinə yardım göstərir.

Dövlət dili məsələsi. Kanada öz tarixinə və mədəniyyətinə əsaslanaraq Dövlət Dilləri Aktı qəbul etmişdir. (Bu akt ilk dəfə 1960-cı ildə təsdiq edilmiş, 1988-ci ildə redaktə olunmuşdur.) Bununla fransız və ingilis dillərini Kanadanın dövlət dilləri elan etmiş, ingilis, fransız milli azlıqlarını dəstəkləmişdir. Bu ölkədə əhalinin 65 faizi yalnız ingiliscə, 13 faizi yalnız fransızca, 18 faizi isə həm ingilis, həm də fransızca danışır. Fransız dilli əhali, əsasən, Kvebekdə cəmlənmişdir. Başqa əyalətlərdə fransız dili azlığı vardır. Buna baxmayaraq, ölkənin digər yerlərində də bu dildən yeri gəldikcə istifadə olunur.

Federal hökumət təhsil proqramının “Dövlət dilləri” adlı bölməsi vasitəsilə əyalətlərin zəruri ehtiyaclarını nəzərə alaraq onların reallaşdırılmasına vəsait ayırır.

Kurikulumlar və onların hazırlanması. Hələ ötən əsrin 90-cı illərində kanadalıları belə bir sual düşündürürdü: “Təhsil insanların ehtiyaclarını ödəyir, ya yox?” Onlar suala cavab tapmaq üçün araşdırmalar aparmış, ilk növbədə, kurikulumların yeniləşdirilməsinin vacibliyini müəyyən etmişlər. 90-cı illərin ortalarına doğru islahatlara başlamışlar. 1997-ci ildə nəticəyönümlü kurikulumların ilkin nümunələrini hazırlamışlar.

Yeni kurikulumların tətbiqi vəziyyəti ölkənin ayrı-ayrı əyalətlərində müxtəlif cür olmuşdur. Məsələn, Ontario əyalətində bütün siniflər üzrə yeni kurikulumların tətbiqi başa çatmışdır. Kvebek əyalətində isə tədrisi həyata keçirilən bu proses tamamlanmamışdır. Yalnız I-VIII siniflərdə yeni kurikulumların tətbiqi mümkün olmuşdur.

Kurikulumların tətbiqi təbii olaraq müəyyən çətinliklərlə müşayiət olunmuşdur. İlk növbədə, təhsildə olan yeniliklərin dərk edilməsində çətinliklər yaranmışdır. Bundan əlavə, müəllimlərin yeni təlim strategiyalarına yiyələnmələrində ləngimələr olmuşdur. Yeni tələblərə uyğun resursların yaradılması işi də asanlıqla başa gəlməmişdir. Bütün bu çətinliklər çox halda mühafizəkarlıqdan irəli gəlmiş, səriştəsizlik şəraitində qüvvətlənərək maneələrə çevrilmişdir. Yeniliyə inam, pedaqoji innovasiyaların imkanlarından səmərəli istifadə olunması həmin çatışmazlıqların zəifləməsinə, əriyib yox olmasına gətirib çıxarır.

Kanadada ölkə üzrə kurikulumların hazırlanması və tətbiqi istiqamətində işlər aparılsa da, vahid dövlət kurikulumları yoxdur. Hər bir əyalət öz ehtiyaclarını, maddi və mənəvi durumunu nəzərə alaraq bu problemi həll etməyə çalışır. Orada siniflər üzrə standartlar və qiymətləndirməyə aid materiallar əhatə olunur.

Kurikulumların hazırlanmasında xüsusi texnologiyalardan istifadə olunur. Bunun üçün, ilk növbədə, işçi qrup-

ları yaradılır. Onlar geniş müzakirələr şəraitində fənlər üzrə standartları formalaşdırır. Bu zaman aşağıdakı tələblərə daha çox diqqət yetirilir.

- Kanadanın hər hansı bir əyalətində xarakterik olan həyati bacarıqlar əyalət üçün hazırlanmış təhsil standartlarının əsasında dayanır.

- Daha yaxşı kurikulumlar hazırlamaq üçün bu işə maraqlı olan tərəflər cəlb olunurlar. Valideynlər, şagirdlər, müəllimlər və b. kurikulumların hazırlanmasında yaxından iştirak edirlər.

- Hazırlanmış kurikulumlar dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin kurikulumları ilə müqayisə edilir. Onun keyfiyyət səviyyəsi müəyyənləşdirilir.

- Kurikulumların hazırlanması prosesinə naşirlər də cəlb olunur. Mükəmməl məzmunun yaradılmasında onların bu işlə tanışlığına xüsusi önəm verilir.

- Kurikulumların hazırlanması zamanı onun səviyyəsinin aşağı salınmaması da vacib tələblərdən biri kimi gözlənilir. Bu yanaşma cəmiyyətin daim yeniləşməsi, irəliyə doğru inkişaf etməsi məntiqindən irəli gəlir.

- Kurikulumların hazırlanmış ilkin variantının layihəsi internet səhifəsində yerləşdirilir və 4-5 həftə ərzində geniş müzakirəyə verilir. Geniş müzakirədən sonra onun üzərində yenidən iş aparılır və kurikulumlar normativ sənəd kimi müəyyən dövr üçün qəbul olunur (Kanadada təhsil standartları 7 ildən bir yeniləşdirilir).

Kurikulumların müvəffəqiyyətlə tətbiq olunması üçün onun xüsusiyyətlərinin açıqlanması, müəllimlərdə, ümumiyyətlə, bu sənədlə işləyəcək şəxslərdə yeni kurikulumlar, təhsil standartları barədə lazımı təsəvvürün yaradılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Odur ki, bu məsələyə də diqqət yetirilir.

Kanadada Kurikulum Şurası fəaliyyət göstərir. 11 nəfərdən ibarət müəyyən olunmuş məsləhət şurası ona rəhbərlik edir. Şuranın yaradılmasında əsas məqsəd təhsil üzrə aparılan islahatların kurikulumlarda ifadə olunmasına nəzarət etmək, onların tətbiqini izləmək və nəticələri dəyərləndirməkdən ibarətdir.

Kurikulum Şurası özünün fəaliyyətini səmərəli qurmaq üçün müəllimlərdən ibarət ekspert şurası yaradır, planlaşdırdığı işləri həyata keçirmək üçün onların güvvasindən istifadə edir. Kurikulumlar barədə ekspert şurasının rəyi alınır, fikirlər ümumiləşdirilir və Təhsil Nazirliyinə təklif göndərilir.

Qüvvədə olan kurikulumların da fasiləsiz təhlili aparılır. Bu zaman təhsil alanların arzu və istəkləri əsas götürülür. Şagirdlərin təlim marağını artıran vasitələrin nəzərə alınmasına üstünlük verilir.

Dərsliklərin hazırlanması. Kanadanın müxtəlif əyalətlərində dərsliklərin hazırlanması üzrə işlər aparılır. İki mühüm sənəd (dərsliklər üçün meyarlar; nəşriyyatın fəaliyyəti ilə bağlı tövsiyələr) Təhsil Nazirlikləri tərəfindən təsdiq olunur. Bundan əlavə, hazır dərslikləri də nazirlik təsdiqləyir. Qalan vəsaitlər, digər resurslar məktəb şurasının qərarı ilə çap olunur.

Bütün təlim resursları standartlara yönəlir onun tələblərinə uyğun olaraq hazırlanır. Ümumiyyətlə, dərsliklər elə işlənir ki, ən azı standartların tələbinə 85% cavab versin.

İbtidai siniflər üçün konkret dərsliklər yoxdur. Onları əvəz edən çoxlu sayda resurslar vardır. Qalan siniflər üçün isə variativ dərsliklər mövcuddur.

Dərsliklər özəl nəşriyyatlar tərəfindən hazırlanaraq dəyərləndirilmək üçün müvafiq quruma göndərilir. Bir dərslik ən azı 18-24 ay müddətində hazırlanır. Müsbət qiymətləndirilən dərsliklər nəşr olunur. Məktəb şuraları, məktəb-

lər variativ dərslıklərdən məqsədəuyğun olanını seçir və bu barədə qərar qəbul edir.

Müəllim peşəkarlığının yüksəldilməsi. Kanadada 1970-ci ildə qəbul olunmuş qərara əsasən müəllimlər ixtisasartırma tədbirlərində iştirak etməyə başladılar. Artıq 1980-cı ildə tədris proqramlarının yeniləşdirilməsi müəllimlərin yenidən təkmilləşdirilməsi tələbini qarşıya qoydu. Bunun üçün Təhsil Nazirliyi və məktəb şuraları yeni ixtisasartırma kursları təşkil etdilər. Universitetlər də bu fəaliyyətə qoşuldular. Onlar da müxtəlif kurslar hazırlamaqla müəllimlərin ixtisasının artırılması işinə təkən verdilər.

1995-ci ildə ixtisasartırmanın inkişaf etdirilməsi barədə qanun qəbul olunur. Bu qanunda cəmiyyətin müəllimlər qarşısında qoyduğu tələblərdən çıxış edilərək bir sıra vəzifələr müəyyənləşdirilir. Peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi sahəsində müəllimlərin öz ehtiyaclarını müəyyənlədirməsi bunların içərisində aparıcı rol oynayır.

İlkin müəllim hazırlığı mərhələsində pedaqoji peşə üzrə keyfiyyətlərin qazanılması diqqət mərkəzində saxlanılır. Təcrübədə bir sıra problemlərin meydana çıxması, boşluqların yaranması peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün aşağıdakıların nəzərə alınmasını vacib tələb kimi irəli sürür:

- Ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması, bütün şagirdlərə açıq və dözümlü münasibətin nümayiş etdirilməsi.
- Fənlərin və müvafiq tədris proqramlarının mənimsənilməsi.
- Sınıfın idarə olunması və qiymətləndirmə bacarıqlarının formalaşdırılması.
- Peşə və onun tarixinə dair biliklərə malik olmaq.
- Yeniliklərə həvəs göstərmək, innovasiyaları tətbiq etmək.
- Müstəqil, yaradıcı, süurlu fəaliyyət göstərmək.

Müəllimlərin peşəkarlığının yüksəldilməsində bir sıra rəhbər prinsiplərə istinad olunur. Məsələn, Kvebek üçün xarakterik olan prinsiplər aşağıdakılardan ibarətdir:

- bütün müəllimlərin öz peşəkarlıq səviyyəsini yüksəltmək imkanına malik olması;
- peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsinin real tələblərə cavab verən planın tərkib hissəsi olması;
- peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsinin təşkilatın əməkdaşlarının ehtiyaclarına cavab verməsi;
- təhsil xidmətlərini təhsilə dair sosial sifarişlərə uyğunlaşdırmaq üçün peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsindən bir vasitə kimi istifadə olunması;
- peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsində müxtəlif metodlara, müəllim təcrübəsinə istinad olunması;
- peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsində qiymətləndirmənin rolunun nəzərə alınması;
- peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsinin rəğbətlə qarşılınması.

Müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsinə, ilk növbədə, onların özləri cavabdehlik daşıyırlar. Ona görə də bu sahədə bir sıra vəzifələrin yerinə yetirilməsi onların məsuliyyətinə aid edilir. Məsələn, peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsinə dair ehtiyacları müəyyən etmək; peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsinə dair strategiyaların tərtib olunmasında iştirak etmək; planlaşdırma strategiyalarının həyata keçirilməsinin iştirakçısı olmaq; planlaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsini və nəticələrini qiymətləndirmək.

Peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsində Təhsil Nazirliyinin, universitetlərin, məktəb şuralarının özünəməxsus vəzifələri vardır ki, onların reallaşdırılmasında müəllimlərin təşəbbüskarlığı, fəaliyyəti aparıcı rol oynayır.

Ümumiyyətlə, Kvebekdə müəllimin yeni proqramları tətbiq edə bilməsinə imkan verən əmək şəraitlərini formalaşdırmaq, habelə təhsil islahatının tələb etdiyi kimi, öz tədris metodlarını dəyişdirmək üçün onlara lazımı yardım göstərmək diqqət mərkəzində saxlanılır. Bütün məktəblərdə peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi mədəniyyətinin aşılması başlıca fəaliyyət xəttinə cevrilir. Bunun üçün təhsil müəssisəsinin “öyrənənlər icmasına” çevrilməsi, məktəb kollektivinin daha yaxşı öyrənməyə kömək etməyi öyrənməsi vacib hesab edilir .

Valideyn komitələri və məktəb şuraları. Kanadada valideyn komitələri geniş fəaliyyət göstərir. Onlar, demək olar ki, təhsilin bütün problemlərinin idarə edilməsində yaxından iştirak edirlər. Valideyn komitələrinin məktəb şuraları ilə sıx əməkdaşlıq fəaliyyəti bütövlükdə təhsilin inkişafına güclü təkan verir. Yalnız Kvebek əyalətində 72 valideyn komitəsi fəaliyyət göstərir. Onun əlaqədə olduğu 72 məktəb şurası 4500-ə yaxın məktəbi əhatə edir. Məktəb şuralarına 4 ildən bir seçilən komissarlar rəhbərlik edirlər. Onlar az miqdarda əmək haqqı alırlar. Bu şuraların üzvlüyünə şagirdlər də seçilir.

Hər ilin sentyabrında valideyn komitələri məktəb şuralarına bərabərhüquqlu iştirak edəcək iki nümayəndə (ibtidai və orta təhsil üzrə) təqdim edir. Onlar məktəbin bir sıra problemlərinin həll olunmasında yaxından iştirak edirlər. Kurikulumların hazırlanması ilə bağlı müxtəlif məzmunlu müzakirələr keçirirlər.

Məktəbin idarə olunmasında məktəblər şuralarının səlahiyyətləri daha geniş olur. Onların qərarları idarəedici xarakter daşıyır.

* * *

Kanada 15 ildir ki, dünyada riyaziyyat üzrə yüksək nəticələr əldə edir. Beynəlxalq Şagird Qiymətləndirməsi Proqramının nəticələrinə görə 2003-cü ildə 41 ölkə arasında yalnız iki ölkənin (Hon-Konq – Çin və Finlandiya) iştirakçıları Kanadanın nəticələrindən yüksək nəticə əldə etmişdir.

Belə böyük nailiyyətləri olan bir ölkənin təhsil sahəsindəki təcrübəsini bir səfərlə öyrənmək, bir məqalədə əhatə etmək mümkün deyildir. Bunun üçün sistemli araşdırmalar aparmaq, zəngin təhsil ənənələrini ardıcıl şəkildə öyrənmək tələb olunur.

***Bakı – Kvebek – Monreal – Toronto – Bakı
aprel – may 2007-ci il***

BRAZİLİYADA TƏHSİL

İlk tanışlıq. Braziliya portuqal dilində «braz» sözündən olub mənası “isti”, “közərmiş kömürlər” deməkdir. Bu sözü eşidərkən istər-istəməz kofe, futbol və karnavalı xatırlamalısınız olursanız. Özünəməxsus əsrarəngiz gözəllikləri, geniş çəmənlikləri, böyük meşələri, quşqonmaz zirvələrə malik dağları olan bir bölgəni yada salırsanız. Bu, Braziliya Federativ Respublikasıdır.

Braziliya Latın Amerikasında ən böyük ölkədir. Onun 8 514 215 km² ərazisi, 189 961 704 nəfər əhalisi vardır. Bu ölkə şimaldan Qayana, Venesuela, Surinam, Fransız Qvianası, şimal-qərbdən Kolumbiya, qərbdən Peru və Boliviya, cənub-qərbdən Uruqvay və Argentina ilə həmsərhəddir. Onun şərq sahillərini isə Atlantik okeanının suları yuyur.

Braziliya ərazisinə və əhalisinin sayına görə dünyada 5-ci ölkə sayılır. Zəngin təbii ehtiyatları, yararlı iqlimi, məhsuldar torpaqları və əlverişli coğrafi şəraiti onun dünyaya iqtisadiyyatının liderlərindən birinə çevrilməsinə imkan yaratmışdır. Burada ekvatorial iqlim hökm sürür. Dünyanın ən bol sulu çayı – Amazonka Braziliyada yerləşir. Dünyanın böyük çaylarından olan San-Fransisko, Parana da Braziliyadadır. Burada ağ, qara və qarışıq irqdən olan insanlar yaşayır. Onların əksəriyyəti (80%) katolikdir.

Bu ölkənin tarixi 1494-cü ildən – onun kəşf olunduğu vaxtdan başlayır. 1500-cü ilin aprelində portuqaliyalı gəmiçi Pedro Alvares Kabral Hindistana getmək üçün səfərə çıxır, lakin o, Cənubi Amerikaya gəlir və ölkənin Portuqaliya kralı adına zəbt olduğunu elan edir. Sonralar böyük bir tarixi yol keçən Braziliyada 1930-1945-ci illər arasında avtoritar bir rejim, 1964-1985-ci illər arasında hərbi diktatura hökm sürür. 1988-ci ildə ölkənin yeni

konstitusiyası qəbul olunur və 90-cı illərdə ona dəyişikliklər edilir. Bu dövrdə əhalisinin beşdə birinin savadsızlığı, iqtisadi çətinliklərin dərinləşməsi ölkənin iqtisadi, siyasi həyatında əsaslı dəyişikliklərin aparılmasını ciddi vəzifə kimi qarşıya qoyur.

Ölkənin təhsil siyasəti. Latın Amerikasının əksər ölkələri ilə müqayisədə Braziliyada müasir təhsil ənənələri nisbətən gec formalaşmağa başladı. Hələ ötən əsrin 70-ci illərində Braziliyanın 15 yaşdan yuxarı əhalisinin 20%-i savadsız idi. Buna baxmayaraq, ölkədə yaranan canlanma, insanların öyrənməyə marağının artması dəyişikliklərlə nəticələnirdi. Xüsusən təhsil sistemində irəliləyişlər inkişafa səbəb oldu. Dövlət və xüsusi tədris müəssisələrini ehtiva edən Braziliya təhsil sistemi yaranmağa başladı ki, bu sistemdə məktəbəqədər təhsil, ibtidai, əsas, universitet təhsili, eləcə də universitetə hazırlıq əhatə olunurdu. Məktəbəqədər və ibtidai təhsil bələdiyyələr, orta təhsil bələdiyyə və ştatlar, universitetlər isə federal hökumət tərəfindən maliyyələşdirildi.

Bu ənənə sonralar da davam etdirilir. Hazırda ölkənin təhsil sahəsində siyasəti Təhsil Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilir və aparılır. Bu işin sistemli və ardıcıl olaraq həyata keçirilməsində müxtəlif strukturlar: federal hökumət, ştatlar və bələdiyyələr məsuliyyət daşıyır. Təhsilin müxtəlif mərhələsində maliyyələşdirilmənin aparılmasında, məktəblərin maddi-texniki bazalarının möhkəmləndirilməsində, ehtiyacların ödənilməsində hər kəsin vəzifəsi konkretləşir.

Braziliyanın tarixi inkişafında, o cümlədən yeni təhsil sisteminin formalaşmasında gecikmələr olsa da, müasir dünyanın inkişaf tempinə uyğun olaraq orada da təhsilə progressiv mövqedən yanaşılır və onun inkişafına böyük

təkan verilirdi. Bu inkişaf 2006-cı ildən etibarən islahatlarla müşayiət olunmağa başladı.

Braziliyada aparılan təhsil islahatının özəlliyi onun sürətli olmasında, son on ildə ölkənin bütün ərazisini əhatə edə bilən mükəmməl təhsil şəbəkəsinin yaradılmasındadır. Bu şəbəkə Braziliyanın ən kiçik yaşayış məntəqəsinə qədərki bütün ərazilərini əhatə edir.

Səfərdə olduğumuz müddətdə bir fikri tez-tez eşidirdik: ölkədə hamı təhsillə əhatə olunmuşdur, təhsildən kənarda qalan yoxdur.

Braziliya Təhsilinin İnkişaf Planında göstəriləyi kimi, milli təhsil siyasətinin məqsədləri 1988-ci ildən etibarən Federal Konstitusiyanın da fundamental məqsədi olaraq aşağıdakı vəzifələri ehtiva edir:

- həmrəy, azad və ədalətli cəmiyyət qurmaq;
- milli inkişafa zəmanət vermək;
- yoxsulluğu və cəmiyyətdən təcrid olmanı ləğv etmək;
- hər kəsin rifahına nail olmaq üçün sosial və regional bərabərsizlikləri azaltmaq;
- irqindən, rəngindən, mənşəyindən, cinsindən asılı olmayaraq, ayrı-seçkilik qoyulmadan hər kəsin hərtərəfli inkişafını təmin etmək.

Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi azad və ədalətli cəmiyyətin qurulmasını, yoxsulluğun ləğv olunmasını və s. təmin edir. Nəticədə sosial və regional bərabərsizliklər aradan qalxır. Beləliklə, cəmiyyətin ehtiyac və tələbatlarına uyğun təhsil sisteminin qurulması üçün normal şərait yaranır.

Bu gün Braziliyanın təhsil məkanında formalaşmış bir sistem fəaliyyət göstərir. İnsanların oxuma, öyrənmə marağını nəzərə alan, onları davamlı fəaliyyətə hazırlayan

bu sistemin konkret və aydın bir məqsədi vardır: keyfiyyətli təhsilin qurulması.

Braziliyada keyfiyyətli təhsil insanların inkişafı, həyata hazırlanması səviyyəsi ilə ölçülür. Onların mədəniyyətləri əxz etmələri mühüm tələb kimi diqqət mərkəzində dayanır. Təhsil müəssisələrinin fəaliyyəti bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi baxımından dəyərləndirilir.

Ölkənin təhsil siyasətində keyfiyyətli təhsilin həyata keçirilməsi üçün fəaliyyətin aşağıdakı mühüm prioritet istiqamətlərdə qurulması əhəmiyyətli hesab edilir:

- təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslərin vəzifə və öhdəliklərinin müəyyənləşdirilməsi;
- müxtəlif səviyyələrdə təhsilin idarə olunmasının həyata keçirilməsi;
- hesabatvermə: monitoring və dəyərləndirmənin həyata keçirilməsi;
- kadr məsələlərinin həll olunması.

Federal səviyyədə təhsili inkişaf etdirmək üçün göstərilən istiqamətlərdə ardıcıl və sistemli tədbirlər həyata keçirilir.

Braziliyada təhsil sahəsində fəaliyyətlərin konkret istiqamətləndirilməsi üçün məsuliyyətin bölüşdürülməsinə zəruri prinsip kimi xüsusi diqqət yetirilir. Həmin prinsipə istinad olunmaqla təhsil sahəsində məsuliyyəti olan federal hökumətlə ştatların funksiyaları konkretləşdirilir. Bu zaman ştatlar (26 ştat və bir federal dairə (FD), Braziliya şəhəri, bələdiyyələr və məktəblər) hökumətə aid edilir.

Federal hökumətin fəaliyyət dairəsində kurikulumların hazırlanması, maliyyələşdirmə qaydalarının müəyyənləşdirilməsi, yeni təhsil modellərinin və strategiyalarının işlənməsi, bərabər imkanların yaradılmasına dair strategiyaların tərtib edilməsi, monitoring və qiymətləndirmə üzrə

sistemin formalaşdırılması məsələləri əhatə olunur. Ölkə üzrə universitetlər onun idarəçiliyində fəaliyyət göstərir.

Ştat səviyyəsində əsas və orta təhsil idarə olunur. Onun maliyyələşdirilməsi, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi məsələləri məhz bu mərhələdə həll edilir.

Bələdiyyələr vasitəsilə məktəbəqədər və ibtidai təhsil müəssisələri idarə edilir. Ümumiyyətlə, Braziliyada dövlət təhsili təlimin bütün səviyyələrində pulsuzdur.

Braziliyanın təhsil sistemi məktəbəqədər təhsili, ibtidai (I-IV), əsas (V-VIII) və orta (IX-XI) məktəbləri, universitet təhsilini, eləcə də universitetdən sonrakı hazırlığı əhatə edən həm dövlət, həm də xüsusi tədris müəssisələrini özündə birləşdirir.

1988-ci ildə qəbul olunmuş Braziliya Konstitusiyasına görə, dövlət vergilərindən gələn gəlirin 18%-i, ştatların və bələdiyyənin vergi gəlirlərinin isə 25%-i təhsil sahəsinin ehtiyaclarına sərf olunur.

Təhsil Nazirliyi ali təhsilin bütün sisteminə nəzarət edir. Əsas qanunverici orqan Təhsil üzrə Federal Şuradır. Federal hökumət ən azı hər ştatda bir Federal Universitet saxlayır.

Ötən əsrin 80-ci illərinin ortalarında Braziliya Latın Amerikasında tələbələrin aspirantura və doktoranturada təhsil almasına vəsait ayıran ilk ölkələrdən biri olmuş, bu hüquqdan həm dövlət, həm də xüsusi ali məktəblərin tələbələri istifadə etmişlər. Bu ənənə indi də davam etməkdədir.

Braziliya Konstitusiyasının 2 və 3-cü paragraflarında müəyyənləşdirildiyi kimi, ibtidai məktəblərin əksəriyyəti ya bələdiyyələr, ya da ştatlar tərəfindən maliyyələşdirilir.

Ümumi təhsil. Dünyanın bütün ölkələrində olduğu kimi Braziliyada da ümumi təhsil cəmiyyətin savadlanmasında, ümumi inkişafında həlledici rol oynayır. Ona görə

də Braziliya hökuməti bu mərhələnin formalaşması və inkişafına xüsusi qayğı ilə yanaşır. Ümumtəhsil səviyyəsi 0-17 yaşları (0-3; 4-6; 7-17 yaşları) əhatə edir. Göründüyü kimi, burada həm məktəbəqədər, həm də məktəb təhsili səviyyələri əhatə olunub. Məktəb səviyyəsi özü də ibtidai, əsas və orta olmaqla səviyyələrə ayrılır. Əsas təhsil yalnız 7-14 yaş səviyyələrini, yəni I-VIII siniflərdə təhsil alan şagirdləri əhatə edir. Ölkədə bu yaşdan olan şagirdlərin sayı 46 364 183 nəfərdir. Bu yaş səviyyəsində oxuyanlar üçün təhsil pulsuzdur. Bələdiyyələr və şəhərlər əsas təhsilin normal fəaliyyət göstərməsi üçün məsuliyyət daşıyırlar. Orta təhsilin həyata keçirilməsi işi ştatlar tərəfindən reallaşdırılır.

Ümumiyyətlə, Braziliyada tədris hər ilin fevralında başlayır və noyabrında başa çatır. Adətən, ənənəvi karnaval başa çatdıqdan sonra dərslər başlayır. Şagirdlərə iyulda bir aylıq tətillər verilir.

Braziliyanın dövlət dili portuqal dilidir. Ümumiyyətlə, ölkənin məktəblərində təlim dili portuqal dilidir. Əvvəllər xarici dil kimi yalnız ingilis dili tədris olunurdu. Son vaxtlar ingilis dili ilə yanaşı, ispan dili də xarici dil kimi tədris olunmağa başlamışdır.

Xarici dillərin öyrənilməyə başlanması ölkədə vahid qaydada deyildir. Belə ki, xarici dil bəzi məktəblərdə 6-cı sinifdən, bəzilərinə isə 1-ci sinifdən tədris olunmağa başlayır. Kompüter bacarıqları şagird məktəbə ayaq basdığı vaxtdan öyrədilir.

Braziliyanın əksər ümumtəhsil məktəbləri üçün xarakterik olan bir cəhət vardır. Belə ki, həmin məktəblər altı gün işləsə də, tədris beş gündə həyata keçirilir. Altıncı gün məktəbə yalnız valideynlər gəlir. Onlar övladlarının, ümumiyyətlə, məktəbin problemləri ilə bağlı müzakirələr keçirir, konkret istiqamətlər üzrə iş aparırlar.

Ümumiyyətlə, müəllimlər bir gündə 4, bir həftədə 22 saata qədər dərs aparırlar. Hələ də ali təhsili olmayan müəllimlər vardır. Rio-de-Janeyro şəhərində ali təhsili olan müəllimlər 96% təşkil edir.

Ənənəvi olaraq ümumtəhsil məktəblərinin bütün müəllimləri üçün hər tədris ilinin əvvəlində həftəlik kurslar təşkil olunur. Müəllimlər bu kurslardan keçməklə növbəti tədris ilində fəaliyyət göstərmək üçün hüquq qazanırlar. Eyni zamanda da keyfiyyətli fəaliyyət göstərmək üçün istiqamətlər alır, tövsiyələrlə yaxından tanış olurlar.

Kommunal xərcləri, dərslik və məktəbli forması üçün bələdiyyələr tərəfindən məktəbə pul vəsaiti verilir. Uşaqlar günün müxtəlif vaxtlarında yeməklə təmin olunurlar. Müəllimlər bələdiyyələr tərəfindən təyin edirlər.

Braziliyada keyfiyyətli təhsil ölkənin müstəqillik atributu kimi qəbul olunmuşdur. Son vaxtlar belə qərara gəlinmişdir ki, Braziliyada keyfiyyətli təhsilə nail olunarsa, o zaman ölkə özünün bütün sahələrdə potensialını gücləndirər, müstəqilliyini artırar. Ona görə də ölkə miqyasında uzun müddət üçün – 2022-ci ilə qədər perspektiv məqsədlər müəyyənləşdirilmiş, həmin məqsədlər fəaliyyət hədəfləri kimi qəbul olunmuşdur. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir.

1. Hər 4 yaşdan 17 yaşa qədər uşaq və gəncin məktəbdə qeydiyyatının olması.

2. Hər 8 yaşlı şagirdin oxumağı və yazmağı bilməsi.

3. Hər bir şagirdin siniflər üzrə tələb olunan təlim nəticələrinin əsas obyektinin olması.

4. 19 yaşda olan bütün gənclərin orta təhsilə malik olması.

5. Əsas təhsil üçün investisiyanın artırılması və onun yaxşı idarə olunması.

Braziliyada ümumi təhsilin perspektiv inkişafını xarakterizə edən bu məqsədlər müəyyənləşdirilməklə onun gələcək istiqamətlərini konkretləşdirmək mümkün olmuşdur. Nəzərdə tutulmuş məqsədlərin xarakterinə uyğun aşağıdakı strategiyalar hazırlanmışdır:

- Keyfiyyətli təhsilin tələbləri.
- Keyfiyyətli təhsilin təchizatı.
- Təhsilin nəticələr baxımından müşahidə olunması.

Beləliklə, Braziliyanın ümumi təhsilinin gələcək inkişafı üçün konturlar cızılmışdır. Eyni zamanda konkret məqsəd və strategiyalar müəyyən olunmuşdur.

Hazırda həmin məqsəd və strategiyaların reallaşdırılması istiqamətində işlər aparılır.

Texniki peşə təhsili. Dünyada texnologiyalardan istifadə genişlənir, peşəkarlığın cəmiyyət üçün faydalılığı getdikcə artır. Bütün bunlar sosial ehtiyaclar kimi təhsilin qarşısında yeni-yeni vəzifələr qoyur. Məktəbin fəaliyyət istiqamətini bilavasitə cəmiyyət və insan probleminin həllinə yönəltmək bu prosesdə şəxsiyyətin formalaşdırılmasını, onun qabiliyyətli bir insan kimi yetişdirilməsini qabarıqlaşdırır. Ona görə də bu gün dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrində müasir texnikanın dilini bilən, peşəkarlığı ilə seçilən insanların yetişdirilməsinə daha üstün yer ayrılır.

Braziliyada da bu problemin həlli gündəmdə dayanır. Bu ölkədə yaşayan insanların texniki peşə təhsilinin müasir tələblər səviyyəsində qurulması ölkənin təhsil quruculuğunda prioritet istiqamətlərdən biri hesab edilir. Federal səviyyədə peşə təhsili şəbəkəsinin genişləndirilməsi strateji fəaliyyət xətlərindən biri kimi diqqət mərkəzində saxlanılır. Ölkənin peşə təhsili sahəsində həyata keçirdiyi siyasət onun iqtisadi inkişaf planına uyğun olaraq aparılır.

Braziliyada peşə təhsili sahəsində siyasətin davam etdirilməsində bir neçə vacib şərt əsas götürülür.

Birinci, Braziliya təhsili üçün xarakterik olan əks-mərkəzləşdirmə peşə məktəblərinin də fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Ona görə də məktəblərin yaradılması və fəaliyyət göstərməsində bu cəhətin nəzərə alınması xüsusi tələb kimi icra olunur.

İkinci, Braziliyada peşə məktəblərinin yerləşdirilməsində sistemsizliklər mövcuddur. Məktəblərin ərazi üzrə düzgün paylanmaması müşahidə edilir. Bəzi ştatlarda peşə məktəbləri və onların filialları yalnız mərkəzdə fəaliyyət göstərir. Belə bir vəziyyət peşə məktəblərinin iş ahənginə, məhsuldarlığına mənfi təsir edir. Ona görə də ölkənin daxilində bu məktəblərin proporsional qaydada yerləşdirilməsi onun inkişaf etdirilməsinin mühüm cəhətlərindən biri kimi diqqət mərkəzində saxlanılır.

Nəhayət, peşə məktəblərinin əhalinin daha çox olduğu ərazilərdə yerləşdirilməsi də onun inkişaf etdirilməsinin mühüm amili kimi nəzərə alınır.

Bütün bunlarla yanaşı, əvvəlki yanaşmalardan fərqli olaraq, Braziliya təhsilinin inkişafının müasir mərhələsində peşə məktəblərinə ayrıca götürülmüş təhsil müəssisəsi kimi deyil, ümumi təhsil məktəbləri ilə qarşılıqlı əlaqə saxlayan bir təhsil müəssisəsi kimi yanaşılır. Ona görə də son dövrlərdə bu əlaqələr peşə məktəblərinin fəaliyyətində aydın görünür.

Braziliyada peşə təhsilinin üç səviyyəsi vardır: əsas təhsil pilləsində peşə təhsili; orta təhsilin yuxarı pilləsində – peşə məktəblərində peşələrin öyrədilməsi; ali peşə təhsili. Bu ölkənin peşəkarlara, xüsusən texniki peşə sahəsində mütəxəssislərə daha çox ehtiyacı vardır. Ona görə də texniki peşə məktəbləri ayrıca fəaliyyət göstərir. Belə məktəblərin sayı 270-dir. Hazırda peşəyə yiyələnmək istəyənlərin sayı günbəgün artır. Ona görə də texniki peşə məktəbləri bu tələbatı ödəyə bilmir.

Ölkədə 18 yaşdan 35 yaşa qədər vətəndaşların peşə öyrənmək hüququ vardır. Lakin yaşı çox olanların da (50 yaşa qədər) peşə öyrənməyə maraq göstərdiyi müşahidə edilir. Hazırda ali məktəbə qəbul olunanların 10%-i peşə məktəblərindəki kursların müdavimləridir.

Ölkə üzrə uşaqların 30%-i peşələrə cəlb olunur. Hökumət bu rəqəmi 50%-ə çatdırmaq üçün tədbirlər həyata keçirir.

Texniki peşə məktəbləri müəyyən sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin nəzdində də fəaliyyət göstərir. Ona görə də bu tip məktəblər ölkənin hər tərəfində geniş yayılmışdır. Lakin Braziliyada olan texniki peşə məktəblərinin üçdən biri San-Paulu şəhərində yerləşir.

Bu gün Braziliyada peşə məktəbləri federal hökumətə tabe olan bir müəssisə kimi fəaliyyət göstərir. Artıq ənənəsi yaranmış bu müəssisələrin yüzdən artıq yaşı vardır. Ölkədə aparılan təhsil islahatının tələblərinə uyğun olaraq onların funksiyaları dəyişmiş, cəmiyyətin ehtiyac və tələbatlarına uyğun fəaliyyət göstərən digər təhsil müəssisələri ilə qarşılıqlı əlaqədə işləyən bir müəssisəyə çevrilmişdir.

Ölkədə peşələrə olan ehtiyac federal hökumət səviyyəsində fəaliyyət göstərən peşə məktəblərinin şəbəkəsinin daha da genişləndirilməsini bir tələb kimi qarşıya qoymuş, təkcə federal səviyyədə deyil, eyni zamanda ştatlarda da belə məktəblərin yaradılmasını zəruri etmişdir.

Braziliyanın peşə təhsili üçün önəmli olan bir xüsusiyyəti də bu məktəblərə elementar savadı olmayan şəxslərin qəbul edilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, heç bir təhsil görməmiş, savadsız bir şəxs peşə öyrənmək məqsədilə məktəbə müraciət edə bilər. Məktəb onun arzusuna əsasən qəbul olunması barədə qərar verir. Beləliklə, vətəndaşa peşələri öyrənmək üçün şərait yaradılmaqla yanaşı, savad təlimi üzrə bacarıqlar da aşılanır. Bu, əslində, humanist prinsiplə-

rə əsasən atılan addım kimi qiymətləndirilə bilər. Çünki belə bir yanaşma zamanı ölkədə yaşayan hər bir vətəndaşın arzu və istəyini nəzərə almaq mümkün olur. İnsanlara münasibətdə dininə, milliyətinə, irqinə görə ayrı-seçkiliyə yol verilmir. Onların inkişaf etməsinə şərait yaradılır. Hətta həbsxanada olanların cəmiyyətə adaptasiya olunması istiqamətində iş aparılır.

Ali təhsil. Braziliyada ali təhsilin xüsusi şəbəkəsi vardır. Bu sahəyə rəhbərlik federal hökumət tərəfindən həyata keçirilir. Hər ştatda bir federal universitet fəaliyyət göstərir. Ümumiyyətlə, ölkədə 973 ali tədris müəssisəsi və 153 universitet vardır.

Braziliyada ilk universitet 1920-ci ildə təsis olunmuşdur. Bu universitet (Rio-de-Janeyro Universiteti) hazırda ölkədə ən böyük ali tədris müəssisəsi kimi tanınır. Həmin universitetdə təsviri sənət, fiziki tərbiyə və idman məktəbi, fizika, kimya, riyaziyyat, biofizika, mikrobiologiya və sair sahələrə aid tədris institutları fəaliyyət göstərir. Belu-Orizonti şəhərində yerləşən və 1927-ci ildə bünövrəsi qoyulan Mikas-Jerays Federal Universiteti də ölkənin ən böyük ali tədris ocaqlarından biri hesab olunur. Burada iqtisadiyyat elmləri, hüquq, fəlsəfə, təsviri sənət, musiqi, ədəbiyyat fakültələri fəaliyyət göstərir. Universitet özündə həm də tədris və elmi-tədqiqat institutlarını birləşdirir.

Braziliyada həm dövlət, həm də xüsusi ali təhsil müəssisələri vardır. Səviyyəsindən asılı olmayaraq, bütün dövlət müəssisələrində təhsil pulsuzdur.

Latın Amerikasını ölkələri içərisində ilk dəfə Braziliyada 80-ci illərin ortalarından başlayaraq aspirantura və doktorantura yaradılmışdır. Burada təkcə dövlət deyil, həm də xüsusi ali təhsil müəssisələrini bitirənlərin oxumaq hüququ vardır.

Müəllim hazırlığı. Braziliyada həyata keçirilən təhsil islahatlarının sürəti heyranedicidir. Az bir müddətdə xeyli işlər görülmüşdür. Bu işlərin içərisində müəllim hazırlığı xüsusi olaraq diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Ümumiyyətlə, keyfiyyətli təhsilin qurulmasında müəllim hazırlığına xüsusi əhəmiyyət verilmişdir. Ölkədə həyata keçirilən təhsil islahatlarında bu məsələyə həlledici amil kimi baxılmış, ölkənin təhsil sistemində əsaslı dəyişikliklərin aparılmasında bu qüvvənin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə xüsusi yanaşılmışdır. Ona görə də ilkin olaraq ixtisasartırmanın məzmunu müəyyənləşdirilmiş, müəllimlər üçün standartlar (kompetensiyalar) hazırlanmışdır. Eyni zamanda ixtisasartırmanın yeni modeli formalaşdırılmışdır. Hazırda müəllimlərin ixtisasartırmasının yeni modelindən ölkə ərazisində istifadə olunur. San-Paoululu yeganə şəhərdir ki, müəllimlərin qiymətləndirilməsi texnologiyasından daha geniş istifadə olunur. Təkcə ötən ilin noyabrından indiyədək testdən keçərək qiymətləndirilən müəllimlərin sayı 150 mindir.

Braziliyada məktəbəqədər və əsas təhsil səviyyəsində işləyən pedaqoji heyət üçün kursları bələdiyyələr təşkil edir.

Ümumiyyətlə, Braziliyada müəllimlərin ixtisasartırma-
dan keçməsinin beş pilləsi vardır və hər pillə üçün xüsusi bal göstəriciləri müəyyənləşdirilmişdir. Müəllim hər üç ildən bir testdən keçmək səlahiyyətinə malikdir. Testdən keçən hər kəsin əməkhaqqı 25% artır. Müəllim ardıcıl olaraq hər üç ildən bir beş dəfə testdən keçdikdə, böyük miqdarda əməkhaqqı almaq şansı qazanır. Əgər müəllim hansı ildə testdən keçə bilməsə, ona növbəti il testdən keçmək üçün icazə verilir.

Bu iş tender yolu ilə cəlb olunmuş qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən həyata keçirilir. Beləliklə, müəllimə ar-

dıcıl olaraq özünü inkişaf etdirmək üçün şərait yaradılır. Başqa sözlə, o, stimullaşdırılmaqla bu işə təşviq olunur.

Müəllimlərin ixtisasartırmasının belə bir sistemdə aparılması, ilk növbədə, onların bacarıqlarının meydana çıxmasına imkan yaradır. Daha sonra müəllimlər arasında baş verə biləcək əməkhaqqı və digər məsələlərlə bağlı narazılıqların qarşısını alır.

Müəllimlərə özünü inkişaf etdirmək üçün şərait yaradılır. Ehtiyacı olanlara kompüter almaq üçün vəsait ayrılır. Maddi vəziyyəti lap aşağı olanlarla nisbətən ucuz alış-veriş təşkil olunur. Əvvəlki sistemdən fərqli olaraq, onlarla kollektiv formada təlim kursları şəklində iş aparılır. Müəllimlər əvvəl qısamüddətli, sonra isə böyük kurslardan keçirlər. İlk dəfədir ki, universitetlərlə birlikdə 360 saatlıq təlim kursları yaradılmışdır. Dörd ay müddətində davam edən bu kursu bitirmiş ali təhsilli şəxslər müəllimlik hüququ qazanırlar.

Müəllimlərin işə götürülməsində də seçim formasından istifadə edilir. Ötən il 9 min vakant yerə qəbul olunmaq üçün 260 min ərizə verilmişdir. Onlardan yalnız 230 mini keçid balını toplayaraq müsabiqədə iştirak etmiş, nəticədə yalnız 9 mini işə götürülmüşdür.

Kurikulum və qiymətləndirmə. Yeni kurikulumların yaradılması Brazilyada aparılan təhsil islahatının özəyini təşkil edir. Ona görə də ölkədə istər əvvəlki kurikulumlara əsasən vəziyyətin öyrənilərək dəyərləndirilməsi, istərsə də yeni kurikulumların hazırlanması əhəmiyyətli bir problem kimi qiymətləndirilmişdir. Ölkədə təhsil sahəsinə dair aparılmış araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, təhsilə cəlb olunmuş şagirdlərin 2%-i məktəbə gəlmir. Təhsil prosesində mövcud durum şagirdlərin təlim maraqlarının aşağı düşməsinə səbəb olur. Eyni zamanda bir məktəbdə bir neçə kurikulumun tətbiq edilməsi təlim prosesinin ni-

zamlı və sistemli qurulmasına mənfəət təsir göstərir. Ən başlıcası, şagirdlərin ümumi inkişafının təmin olunmasında çətinliklər yaradır. Ona görə də 2006-cı ildən etibarən Braziliyada yeni vahid kurikulumların yaradılmasına başlanılır. Bu zaman təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulur.

Kurikulumlar hazırlanarkən aparılan qiymətləndirmənin nəticələrinə istinad olunmuşdur. Eyni zamanda Braziliyanın təhsil qanunvericiliyi əsas götürülmüşdür. Nazirliyin işçiləri, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrindən cəlb edilmiş adamlar kurikulumların hazırlanmasında fəal iştirak etmişlər. Ölkə miqyasında təhsil standartlarının yaradılması işini müvəffəqiyyətlə başa vurmuşlar.

Yeni kurikulumların hazırlanmasının bir mühüm şərti də əvvəlki kurikulumlarla işləyən müəllimlərin fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması ilə bağlı idi. Onlar müxtəlif şəraitlərin tələbinə uyğun strategiyalar seçməkdə sərbəst hərəkət edə bilmirdilər. Lakin yeni kurikulumda müəyyənləşdirilmiş standartlar təlimin keyfiyyət göstəricisi kimi çıxış edərək müəllimdən nəticələrə nail olmağı mühüm tələb kimi qarşıya qoydu və təlim strategiyalarının müəyyənləşdirilməsində ona sərbəstlik verdi. Beləliklə, müəllim vahid standartlara çatmaq üçün şəraitə uyğun fəaliyyət göstərmək imkanı qazandı.

Görüşlərdə kurikulum haqqında danışanlar onu “təhsil mədəniyyəti”, “mədəniyyətin daşıyıcısı” kimi qiymətləndirməklə yeni kurikulumların şəxsiyyətyönümlü xarakterini ifadə edirdilər. Onun şəxsiyyətdə mədəniyyətlərin formalaşmasına istiqamətləndiyini xüsusi olaraq vurğulayırdılar.

Braziliyada hazırlanmış yeni kurikulumlarda oxu, yazı, öyrənməyi öyrətmək, dünyagörüşü formalaşdırmaq və s. prioritet istiqamətlər kimi nəzərə alınmışdır. Məzmu-

nun daha integrativ olması diqqət mərkəzində saxlanmışdır. Buna görə də əsas təhsil pilləsində 7, orta təhsil pilləsində 10-12 fənnin olması məqbul hesab edilmişdir. IX-XI siniflərdə təhsilin təmayüllər üzrə qurulması, bununla təhsilin demokratik prinsiplərə uyğun olaraq seçim əsasında davam etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Kurikulumlarda həm də müəllim və şagird fəaliyyətinin əsasında duran ümumi tələblər, çalışma və tapşırıqların icra qaydaları, eyni zamanda qiymətləndirmə üçün tövsiyələr öz əksini tapmışdır.

Braziliyada yeni kurikulumlara keçilməsi eyni zamanda yeni qiymətləndirmə sisteminin yaradılmasına rəvac vermişdir. Təhsilin idarə olunmasının ən etibarlı üsullarından biri kimi qiymətləndirmə mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması sahəsində xeyli işlər görülmüşdür. Maraqlı haldır ki, bu gün bütövlükdə Braziliya təhsilinin məqsədəuyğun inkişafında qiymətləndirmənin müxtəlif növ və formalarından istifadə olunur, etibarlı nəticələr əldə edilir. Yeni qiymətləndirmənin ətrafında məhsuldar müzakirələr aparılır, proqramlar verilir və gələcək fəaliyyət üçün istiqamətlər müəyyənləşdirilir.

Braziliyada hər bir məktəb hər ay özünün qiymətləndirməsini keçirir. Əsasən, portuqal dili, riyaziyyat, eləcə də digər fənlərdən bir neçəsi məktəbdaxili qiymətləndirmədə əhatə olunur. Məqsəd, təbii ki, məktəbin fəaliyyətinin standart tələblərə nə dərəcədə cavab verməsini müəyyənləşdirməkdən ibarət olur. Qiymətləndirmənin nəticələri təhlil edilir.

Ümumiyyətlə, hər bir qiymətləndirmə o zaman tam başa çatmış hesab edilir ki, onun nəticələrinin təhlili aparılsın və ümumi qənaətlər hasil olunsun. Bu zaman ən vacib məsələlərdən biri kurikulumlarla, xüsusi olaraq stan-

dartlarla əlaqədar fikirlərin formalaşdırılması, təkliflərin irəli sürülməsidir.

Braziliyada milli qiymətləndirmədən geniş istifadə olunur. İstər federal, istərsə də ştat səviyyəsində milli qiymətləndirmənin aparılmasında uyğun texnologiyalara müraçiat edilir. Bu qiymətləndirmə ibtidai, əsas və orta təhsil siniflərində aparılır. Portuqal dili və riyaziyyat fənləri üzrə keçirilir.

Ölkə miqyasında şagirdlərin dörd nailiyyət səviyyəsi müəyyənləşdirilmişdir: minimumdan aşağı, minimum, qənaətbəxş, əla.

Portuqal dili və riyaziyyat üzrə milli qiymətləndirmənin nəticələrini ümumiləşdirmək üçün nazirlik tərəfindən, aşağıdakı cədvəllərdə olduğu kimi, ballar müəyyənləşdirilmişdir

Riyaziyyat			
Səviyyə	IV sinif üzrə ballar	VIII sinif üzrə ballar	XI sinif üzrə ballar
Minimumdan aşağı	<175	<225	<275
Minimum	175-225	225-300	275-350
Qənaətbəxş	225-275	300-350	350-400
Əla	>275	>350	>400

Portuqal dili			
Səviyyə	IV sinif üzrə ballar	VIII sinif üzrə ballar	XI sinif üzrə ballar
Minimum-dan aşağı	<150	<200	<250
Minimum	150-200	200-275	250-300
Qənaətbəxş	200-250	275-325	300-375
Əla	>250	>325	>375

Milli qiymətləndirmə aparılarkən hər fənn üzrə 24 sual müəyyənləşdirilir və ona uyğun test tapşırıqları hazırlanır.

Təhsil üzrə tədqiqatlar. Təhsildə nailiyyətlərin bir mühüm şərti də onu elmi əsaslara istinadən inkişaf etdir-məkdən ibarətdir. Xüsusən təhsil sahəsində belə tədqiqat-lara böyük ehtiyac vardır. Hər hansı pedaqoji texnologiya-nın müəyyən olunması, onun təcürübəyə gətirilməsi, yaxud bu və ya digər sosioloji, psixoloji durumun öyrənilməsi xüsu-si araşdırma, tədqiqat tələb edir. Heç şübhəsiz, Braziliyada təhsil tədqiqatlarına diqqət yetirilməsi, onunla bağlı xüsusi qurumun yaradılması məhz bu məntiqdən irəli gəlir.

Səfər zamanı müşahidələrimiz, dinlədiyimiz təqdimatlar açıq-aydın göstərirdi ki, Braziliyada təhsilin, demək olar ki, bütün sahələri üzrə araşdırmalar aparılır. İstər yeni məzmunun formalaşdırılmasında, istər yeni texnologiyala-rın, qiymətləndirmə mexanizmlərinin yaradılmasında, is-tərsə də idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsində peda-qoji tədqiqatlardan geniş istifadə edilir. Bütün yanaşmala-rın əsasında tədqiqatların nəticəsi olaraq əldə edilmiş ob-yektiv fikirlər dayanır.

Bütün bunlarla yanaşı, Braziliyada təhsil üzrə tədqiqat-lar aparan xüsusi qurum – Təhsil Tədqiqatları İnstitutu

fəaliyyət göstərir. Bu institutun başlıca vəzifəsi ölkədə təhsil siyasətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədqiqat aparmaqdan ibarətdir.

İnstitutun strukturunda dörd bölmə vardır. Onlar aşağıdakı kimi adlandırılmışdır:

1. Təhsil tədqiqatları.
2. Təhsilə dəstək.
3. İnformasiyaların (yeni təcrübələrin) qiymətləndirilməsi və yayılması.
4. İndikatorların hazırlanması və qiymətləndirilmə.

Təhsil tədqiqatları bölməsində qısa müddətli və geniş tədqiqatlar aparılır. Həcm etibarı ilə beş səhifədən çox olmayan qısa tədqiqatlarda imtahanın nəticələri, müəyyən məsələlərlə bağlı hesabat tipli məlumatlar nəzərə alınır.

Geniş tədqiqatlar üçün Təhsil Nazirliyi tərəfindən sifarişlər verilir. Təhsil siyasətinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı araşdırmalar aparılır. Bu zaman bələdiyyələrdə təhsillə məşğul olanların, yaxud təhsil menecerlərinin, məktəb rəhbərlərinin peşəkarlığını meydana çıxarmaq, onların ehtiyaclarını müəyyənləşdirmək və s. məsələlər öyrənilir.

Təhsilə dəstək bölməsində bilavasitə Təhsil Nazirliyinin sifarişinə əsasən tədqiqatlar aparılır. Məktəblərin ehtiyacına uyğun müəyyən olunmuş resurslar, onlara aid nümunələr hazırlanır.

Tədqiqat mövzuları əvvəlcədən müsabiqə yolu ilə seçilir, sonra layihələşdirilir. Daha sonra maliyyələşdirilir. Ona görə də institutda aparılan araşdırmalar əhəmiyyətli tədqiqatlar kimi qarşılanır və qiymətləndirilir.

İnnovasiyaların (yeni təcrübələrin) qiymətləndirilməsi və yayılması bölməsi məktəb təcrübəsində olan innovasiyaları müəyyən edir, onların qeydiyyatını aparır. Həmin təcrübələri öyrənilib yayır, ən yaxşı innovasiyaları yerli bə-

lədiyyələrə göndərir, onların davam etdirilməsi üçün qrantların ayrılması ilə məşğul olur.

İndikatorların hazırlanması və qiymətləndirmə bölməsi müxtəlif səviyyəli monitorinq və qiymətləndirmənin keçirilməsi üçün indikatorlar hazırlayır. Məsələn, şagirdlərin, tələbələrin, müəllimlərin, təhsil müəssisələrinin və s. monitorinqi ilə bağlı indikatorlar.

Braziliyanın təhsil sistemi ilə bağlı bütün informasiyaları özündə birləşdirən məlumat bankı bu institutda yerləşir. Təhsilin müxtəlif sahələri, istiqamətləri üzrə tədqiqatların nəticələrinə aid yığılmış məlumatlar dövlət əhəmiyyətli materiallar kimi mühafizə olunur.

Braziliya təhsilinin özəllikləri çoxdur. Onu daha dərin-dən öyrənmək üçün genişmiqyaslı araşdırmaların aparılmasına ehtiyac vardır.

***Bakı – İstanbul – San - Paoulu - Rio-de-Janeyro –
Brazilia – İstanbul – Bakı
Mart – aprel 2009- cu il***

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL SAHƏSİNDƏ FİNLANDİYA TƏCRÜBƏSİ

Azərbaycan Respublikası təhsil nazirinin əmrinə əsasən biz - bir qrup nümayəndə heyəti məktəbəqədər təhsil sahəsində qazanılmış təcrübələri öyrənmək məqsədilə Finlandiyada birhəftəlik tədris səfərində olduq. Finlandiya Avropanın şimalında, Baltik dənizinin sahilində yerləşir. Bir tərəfdən Rusiya, digər tərəfdən Norveç və İsveçlə həmsərhəddir. Ölkə ərazisinin çox hissəsi (əsasən cənubu) düzənlikdir. Ölkənin şimalını və şərqini 400-600 metrə çatan yüksəkliklər, şimal-qərbində Skandinaviya yaylası tutur. Məsələn onun zəngin təbii sərvətlərə malik olmasından xəbər verir. 187888 göl Finlandiyaya əsrarəngiz bir gözəllik bəxş edir, onu dünyanın digər ölkələrindən fərqləndirir. Finlandiya 1995-ci ildə Avropa Birliyinə daxil edilmişdir. 2002-ci ildən onun pul vahidi avrodur. Fin və İsveç dilləri onun rəsmi dövlət dilləridir. Paytaxtı Helsinki şəhəridir.

Ümumi mənzərə Finlandiya həm də bir ölkə olaraq özünün təhsil sistemi ilə dünyada məşhurdur. Heç də təsadüfi deyil ki, son illərdə beynəlxalq qiymətləndirmənin nəticələrinə görə yüksək yer qazanmış ölkələrin cərgəsində Finlandiyanın da adı çəkilir. Şübhəsiz, dünyanın təhsil meridianında belə bir uğurun qazanılmasını stimullaşdıran səbəblər vardır. Biz Finlandiyanın Təhsil və Mədəniyyət Nazirliyində olarkən təhsil məsələləri üzrə müşavir cənab Reijo Atrolainen bu məsələdən bəhs edərək onu Finlandiyanın təhsil siyasəti ilə əlaqələndirdi. Ölkənin demokratik təhsil sistemindəki özünəməxsus cəhətlərdən danışdı. Oradakı məktəblərin əksəriyyətinin dövlət və bələdiyyə mülkiyyəti olmasını, özəl məktəblərin təhsil haqqı olmadan fəaliyyət göstərdiyini vurğuladı. Eyni zamanda onların

maliyyələşdirilməsindən bəhs edərkən bildirdi ki, məktəblərin 50%-i dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir, qalan məktəblərin xərci isə yerli hökumət tərəfindən ödənilir. Maliyyələşdirilmə daha ümumi prinsiplər əsasında qurulduğundan ən kiçik ödəniş əməliyyatlarının göstərilməsi cəhdi ləğv edilmişdir. Məktəblərin büdcəsinə verilən maliyyə vəsaiti ümumi şəkildə, xırdalanmamış təqdim olunur. Sonra məktəblər həmin maliyyə vəsaitini ehtiyaclarına uyğun olaraq özləri planlaşdırır və xərcləyirlər. Finlandiyada müəllimlərin əməkhaqqına üç amil təsir edir: vəzifə, təcrübə və yerli şərait. Qalan hallarda əməkhaqları qəbul olunmuş ümumi qaydalara əsasən verilir. Mərkəzdənqaçma prinsipləri əsasında qurulan Finlandiya təhsilində məsuliyyət daha çox məktəblərin üzərinə düşür. Məktəblər göstərdikləri təhsil fəaliyyəti sahəsində cavabdehlik daşıyır. Bu məsuliyyət daim onları izləyir, kiminsə qarşısında hesabatlı olmağa təşviq edir.

Finlandiyada ümumi təhsil, dünyanın bir çox ölkələrində olduğu kimi, onikiillikdir. I-IX siniflər icbari təhsil hesab olunur. 1-6-cı siniflər ibtidai təhsil səviyyəsi kimi fəaliyyət göstərir. Bütün təhsil müəssisələri keyfiyyətli nəticə qazanmağa malik olan normal təhsil strukturları kimi qəbul edilir. Ona görə də hər hansı təhsil müəssisəsinin keyfiyyətli struktur olması onların seçilməsi işini asanlaşdırır. Valideynlər uşaqlarını oxutmaq üçün istənilən məktəbi yaxşı təcrübəsi olan məktəb kimi seçə bilirlər.

Finlandiyada son təhsil islahatları 2003-cü ilə təsadüf edir. İslahatlar humanist və demokratik prinsiplər əsasında qurulduğundan onun idarəetmə sistemində ciddi dəyişikliklər aparılmışdır. Artıq ötən əsrin 90-cı illərindən etibarən məktəb inspeksiyası ləğv olunmuşdur. Onun əvəzində qiymətləndirmə qurumları fəaliyyət göstərir: qiymətləndirməni ümumtəhsil sahəsində Ümumtəhsildə Qiymətləndir-

mə Şurası, ali təhsil sahəsində isə Ali Təhsildə Qiymətləndirmə Şurası həyata keçirir. Ölkə səviyyəsində həyata keçirilən milli qiymətləndirmə zamanı müəyyən olunmuş prinsiplər əsasında məktəblər seçilir və qiymətləndirmə aparılır. Nəticələr ümumiləşdirilərək həmin məktəblərin nümunəsində qərarlar qəbul olunur. Qiymətləndirmənin bütün məktəblərdə keçirilməməsinin əsas səbəbi təhsil müəssisələrində bərabər imkanları formalaşdırmaqla onların arasında rəqabətin yaranmaması, bununla ölkə üzrə bütün təhsil müəssisələrində uyğun keyfiyyət səviyyəsinin saxlanılmasından ibarətdir.

Finlandiyada təhsil ölkənin prioritet sahələrindən biri hesab edilir və onun daim inkişaf etdirilməsi başlıca siyasət kimi diqqət mərkəzində saxlanılır. Bu siyasətin davam etdirilməsində dövlət və bələdiyyələr aparıcı rol oynayır. Hər bir məktəbə fəaliyyətini qurmaqda sərbəstlik verilir: onlar müstəqil olaraq öz işini planlaşdırır və həyata keçirir. Bu ölkədə icbari təhsil 7 yaşdan başlayır və 9 il davam edir. Ümumtəhsil məktəbləri iki mərhələdə fəaliyyət göstərir: kiçik ümumtəhsil məktəbi (I-VI siniflər); böyük ümumtəhsil məktəbi (VII-IX siniflər). Kiçik ümumtəhsil məktəblərində bütün fənlər bir müəllim tərəfindən aparılır. Finlandiyada təhsil pulsuzdur. Həm dövlət, həm də özəl məktəblər dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir. Özəl məktəblər maliyyələşdirilərkən dövlət məktəblərindən fərqli olaraq onlardan xidmət paketi (qidalanma, tibbi xidmət, pulsuz təlim materialları və məktəb nəqliyyatı) tələb olunur. Ümumtəhsil məktəbini bitirənlərin, demək olar ki, hamısı orta təhsilə cəlb edilir, liseylərdə və texniki peşə məktəblərində təhsil alırlar.

Liseylər, əsasən, universitetlər üçün kadr hazırlayır. Orada təhsil müddəti 3 ildir. Texniki peşə məktəblərində isə 3 illik təhsili başa vuranlara orta peşə təhsilini bitirmə-

ləri barədə attestat verirlər. Aparılan son hesablamalara əsasən Finlandiyada sənaye üzrə 53 peşə təhsili verilir. Söz yox ki, bu, müasir Finlandiyada cəmiyyətin ehtiyac və tələbatlarının təzahürü kimi meydana çıxır. Ölkə miqyasında ali məktəblərin yaradılmasında başlıca tələblərdən biri cəmiyyətin tələbat və ehtiyaclarına uyğunluqdur. Finlandiyada ali təhsil müəssisələri iki qrupa ayrılır: universitetlər, politexniklər. Politexniklərin sayı 25 olmaqla nisbətən çoxluq təşkil edir. İzah olunduğuna görə, bu, ölkənin sənaye və təsərrüfat sahələrindəki mütəxəssislərə olan ehtiyacla bağlıdır. Ölkədə olan universitetlərin sayı isə 16-dır.

Müəllimlərin məktəblərə qəbul edilməsi, yaxud hansısa səbəbdən məktəbdən çıxarılması onun rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilir.

Hər il əhalinin 50 %-i hər hansı təhsil proqramlarında iştirak edir. Bu işdə ölkənin ali təhsil müəssisələri fəal iştirakçı olurlar.

Uşaqlara qayğı mərkəzi 1- 6 yaş arasında isə uşaqların cəlb olunduğu müəssisələr uşaqlara qayğı mərkəzi adlanır. Bu mərkəzlər ölkədə geniş yayılmaqla daha çox cəmiyyətin ehtiyac və tələbatlarının ödənilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərir. Onlar müxtəlif formalarda təşkil olunmaqla bir-birlərindən fərqlənir: gün ərzində fəaliyyət göstərən (qısamüddətli) mərkəzlər; sutka ərzində fəaliyyət göstərən mərkəzlər; ailəyə qayğı mərkəzləri; oyun parkları və s.

Qayğı mərkəzlərində uşaqlar böyük, orta və kiçik yaş qruplarına bölünümlər. Onlar, əsasən, iki yaş qrupuna uyğun olaraq qruplaşdırılırlar. Bu zaman 1-3 yaşlıların bir, 4-6 yaşlıların isə bir qrupda olmasına üstünlük verilir. 3 yaşa qədər olan 4 uşağa bir müəllim, 4 yaşdan yuxarı olan hər 7 uşağa bir müəllim təhkim olunur. Beləliklə, hər qru-

pa 21 uşaq qəbul edilir və onlarla ardıcıl və sistemli olaraq məşğələlər keçirilir. Hər bir müəssisə müstəqil olaraq kurikulumlar hazırlayır və onun reallaşdırılması üçün silsilə tədbirlər həyata keçirir, özünəməxsus gün rejimi ilə işləyir.

Uşaqlar 10-11 aylığından qayğı mərkəzlərinə cəlb olunurlar. Bu müddətdə uşaqları mütəmadi müayinədən keçirmək üçün pulsuz fəaliyyət göstərən tibbi klinikalara müraciət edilir. Ailələr uşaqları 5 yaşında ailəyə dəstək mərkəzinə gətirir, onları tibbi yoxlamadan keçirirlər. Əgər problem olarsa, müvafiq tədbirlər görürlər.

Valideynin dekret vaxtı bitdikdə dövlətin mövcud qaydalarına görə uşaq hər hansı bağçada yerləşdirilir. Bu zaman ən yaxşı uşaqlara qayğı mərkəzi axtarmağa ehtiyac qalmır. Çünki hər bir belə mərkəz özünün keyfiyyətli fəaliyyəti ilə digərlərindən o qədər də fərqlənmir. Onların, demək olar ki, hamısı uyğun səviyyədə, eyni məsuliyyətlə fəaliyyət göstərir.

Uşaqlara qayğı mərkəzlərində fəaliyyət rəsmi məşğələ formasında deyil, sərbəst təşkil olunur. Müəllimlərə imkan verilir ki, onlar uşaqların sadəcə fəaliyyətini təşkil etsinlər. Onların ümumi inkişafını təmin edə bilsinlər.

Bu mərkəzlərdə uşaqların fəaliyyətləri başlıca olaraq aşağıdakı istiqamətlərdə təşkil edilir:

- * *Oyun*
- * *Hərəkətlilik (fiziki inkişaf)*
- * *İncəsənət (estetika)*
- * *Ətraf aləmlə tanışlıq (idrak)*

Qeyd olunan istiqamətlərdə uşaqların fəaliyyətini daha səmərəli qurmaq üçün müəllimlərdən xüsusi hazırlıq işini təşkil etmək və onu məqsədəuyğun formada həyata keçirmək tələb olunur. Bunun üçün müəllimlər, ilk növbədə, uşaqlarla tanış olur, onlar barəsində ümumi məlumat alır-

lar. Müəllimlər, eyni zamanda valideynlərlə də tanış olur, uşaq barədə təəssüratlarını tamamlamaqla nisbətən təfərrüatlı məlumat almaq, uşaqların bir sıra fərdi keyfiyyətləri barədə mülahizələrini bölüşmək və nəticədə uşaq üçün fərdi təhsil planı hazırlamaq üçün müzakirələr aparırlar. Nəticədə uşağın inkişafı ilə bağlı strateji fəaliyyət xətti müəyyən olunduqdan sonra onun tətbiqinə başlayırlar. Uşağın fiziki, idraki, hissi-emosional və ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsini xüsusi olaraq diqqət mərkəzində saxlayırlar. Bütün fəaliyyətlər maraq üzərində qurulur. Uşaqlar stimullaşdırılmaqla axtarıcılığa, yaradıcılığa söykənən fəaliyyətə təşviq olunurlar.

Uşaqlara qayğı mərkəzlərində ilk gündən valideynlərlə əməkdaşlıq əlaqələri qurulur. Uşaqlar üçün fərdi planların hazırlanmasından başlayaraq bütün işlərdə valideynlər fəal iştirakçı kimi çıxış edir, övladlarının ümumi inkişafını ardıcıl olaraq izləmək imkanı qazanırlar. İl ərzində uşaqların fəaliyyəti barədə valideynlərə ardıcıl olaraq məlumatlar verilir: uşaqların hazırladıqları əl işlərinin nümunələri, onlara dair fotolar, eləcə də uşaqların iştirak etdikləri tədbirlərin elektron variantı disk formasında valideynlərə göndərilir. Onların proseslə tanışlığı təmin olunmaqla yanaşı, görülmüş işlərə dair münasibətləri öyrənilir.

Finlandiyada məktəbəqədər təhsil dedikdə 6-7 yaşlıların təhsili başa düşülür. Əslində bu, məktəbə hazırlıq mərhələsi kimi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Ölkənin 5 yaşlılarının 99%-i məktəbəqədər təhsilə cəlb olunur və hazırlıq keçərək məktəbə gedir. Məhz bu mərhələ məktəbəqədər təhsil adlanır və inkişafının hazırkı mərhələsində ümumi təhsilin əsasını təşkil etməklə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Finlandiyada bağça yaşlı uşağı olan valideynlərin xüsusi imtiyazları vardır: körpəsi olan ana və ya ata uşağa baxmaq üçün məzuniyyət almaq hüququna malikdir. Əgər valideyn mü-

əyyən səbəbdən uşağını bağçaya qoymaq imkanına malik deyilsə, o zaman onlardan biri uşağa baxmaq üçün evdə qalmalı olur və bunun müqabilində əlavə olaraq ailəyə 500 avro verilir.

Məktəbəqədər təhsil kurikulumu Məktəbəqədər təhsil sahəsində fəaliyyətlərin ölkə miqyasında nizamlanmasında kurikulumların əvəzsiz rolu vardır. Ona görə də bu kurikulumların xüsusi qaydada, müəyyən ardıcılıqla hazırlanması əsas tələb kimi gözlənilir. Finlandiyada ölkə üzrə kurikulumların özünəməxsus şəcərəsi vardır. Burada kurikulumlar barəsində kimdən soruşularsa, o, həmin anda aşağıdakı sxemi təqdim etməklə onun ardıcılığını şərh edir.

Finlandiyada təhsilin məzmununun, eləcə də digər texnologiyaların qurulmasına münasibət də yeni xarakterdədir. Bir qayda olaraq Milli Kurikulum Təhsil üzrə Milli Şura tərəfindən hazırlanır. Bu işə müəllimlər, valideynlər, şagirdlər, eləcə də cəmiyyətin digər üzvləri cəlb olunurlar. Milli səviyyədə yaradılmış bu kurikulumlar bütün ölkə üçün eynidir. Orada bütün məktəblər üçün eyni olan xüsusiyyətlər ifadə edilir. Məktəblər isə, öz növbələrində, özlərinə məxsus kurikulumlar hazırlayır. Milli Kurikulumlarda olan ümumi müddəaları konkretləşdirməklə məktəb səviyyəsində təfərrüatlı bir sənəd formalaşdırırlar. Bu zaman məktəbin şəraiti, müəllim və şagirdlərin potensial imkanları nəzərə alınır. Finlandiyada məktəbəqədər təhsil özünəməxsus kurikulumu ilə fərqlənir. 2000-ci ildə qəbul olunmuş, sonralar təkmilləşdirilən bu kurikulum ümumi prinsiplərə görə dünyəvi xarakter daşıyır və inkişafetdiriciliyi baxımından daha çox diqqəti cəlb edir. Bu sənəd birdən-birə deyil, cəmiyyətin qazanmış olduğu dəyərlər üzərində qurulmuşdur. Bu zaman cəmiyyətin ehtiyacı, tələbatları öyrənilmiş və kurikulumların hazırlanmasında onlar nəzərə alınmışdır.

Məktəbəqədər təhsilin baza kurikulumu hazırlanarkən uşaqların fiziki, psixoloji, sosial, idraki və emosional inkişafının dəstəklənməsi, yaranacaq risklərin aradan qaldırılması zəruri hesab edilmişdir. Eyni zamanda uşaqların sağlam özünüdərkinin güclənməsi, müvafiq biliklərə yiyələnmələri, nəyin düz, nəyin yanlış olması barədə bacarıqları mənimsəmələri, nitq mədəniyyətinə bələd olmaları, təbiət, ətraf mühit haqqında zəruri bacarıqları əldə etmələri vacib bilinmişdir.

Bu səbəbdən də kurikulumun strukturunda məktəbəqədər təhsilin rolu və əhəmiyyəti, zəruri bacarıqlar, tədris mühiti, iş metodları, inteqrasiya imkanları, zəruri biliklər,

ümumi dəstək olaraq valideyn və qəyyumlarla əlaqə, uşağın məktəbəqədər təhsil planı, qiymətləndirmə, xüsusi dəstəyə ehtiyacı olan uşaqlarla iş, fərdi pedaqoji sistem və ya prinsiplərə əsaslanma məsələləri nəzərə alınmışdır.

Finlandiyada hazırlanmış mövcud məktəbəqədər kurikulum təhsil prosesində uşaqların fərdi inkişafını dəstəkləməklə onların daha məqsəduyğun istiqamətə yönəlməsində həlledici rol oynayır. Ən başlıcası uşağın sosiallaşması, idraki, fiziki qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsinə imkan yaradır. Kurikulumlar inkişafyönümlü, dinamik xarakter daşımaqla yanaşı, həm də ardıcıl və sistemli yaradıcı fəaliyyətə təminat verir. Müxtəlif inkişaf səviyyəsində olan, eləcə də əqlində, fiziki inkişafında müxtəlif qüsurlar olan uşaqların əhatə olunması da bu ölkədə kurikulumların başlıca cəhəti kimi maraq doğurur.

Bu kurikulumların ümumi cəhəti ondan ibarətdir ki, onların heç birində standartlar verilmir. Uşaqlara öyrədiləcək məzmunun, onların inkişafını tənzimləyən nəticələrin ifadə edilməsindən yan keçilir. Orada yalnız ümumi tələblərə, prosedur qaydalara üstün yer ayrılır.

Milli kurikulumlara əsasən hazırlanan şəhər kurikulumlarında başlıca olaraq yerli xüsusiyyətlərə üstünlük verilir, milli səviyyəli ümumi tələblərin gözlənilməsi diqqət mərkəzində saxlanılır. Qayğı mərkəzlərinin kurikulumlarının hazırlanması zamanı milli və şəhər səviyyəli kurikulumların tələblərini nəzərə almaqla qayğı mərkəzlərinin məhz özünəməxsus olan sənədin yaradılması əsas şərtlərdən hesab edilir. Qayğı mərkəzlərində əhalinin tərkibi, onun mənəvi-psixoloji xüsusiyyətləri əsas göstəricilərdən biri kimi götürülür.

Finlandiyada 6-7 yaşlı uşaqları əhatə edən məktəbəqədər təhsil qisamüddətli bir dövr olsa da, çox ciddi və həlledici rola malikdir. Uşaqlar bu dövrdə mahiyyət etibarını ilə

məktəbə hazırlaşırlar. Müəllim bütün fəaliyyətini uşaqların məktəb təhsilinə hazırlanmasına yönəldir.

Bu dövrdə uşaqları inkişaf etdirmək üçün aşağıdakı istiqamətlərdə iş aparılır:

* *dil və ünsiyyət*;

* *riyaziyyat*;

* *etika*;

* *ətraf mühit*;

* *fiziki inkişaf*;

* *incəsənət*.

Sağlamlığın qorunması. Finlandiya şimal ölkəsidir. Orada havaların soyuq keçməsi həmişə insanları səfərbər olmağa, işlərini ehtiyatlı görməyə məcbur edir. Məktəbə-qədər təhsil müəssisələrində də bu ehtiyatlılıq diqqəti cəlb edir. Uşaqlarla aparılan sistemli təhsil-tərbiyə işində onların təbiətə, mühitə adaptasiya olunması ön planda dayanır. Uşaqların fiziki cəhətdən möhkəmliyi istiqamətində iş aparılır. Adi hava ilə bağlı uşaq bağçalarının devizi belədir: "pis hava yoxdur, uyğun gəlməyən geyim var". Bu o deməkdir ki, Finlandiyada hansı hava şəraiti: istər qar, yağış, istərsə də şaxta olsun, uşaqlar həmişə açıq havada, çöldə-bayırda gəzir, heç nədən qorxmurlar. Müxtəlif hava şəraiti üçün geyimlərdən istifadə edirlər. Kiçik yaşlarından müxtəlif hava şəraitində oynamağa, gəzməyə uyğunlaşırlar.

Finlandiyada həm də uşaqların təlim-tərbiyəsində gəzintilərdən geniş istifadə olunur. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində buna daha çox yer ayrılır. Uşaqlar meşələrə, təbiətin qoynuna səyahət etməkdən xüsusi həzz alır, bu tip tədbirlərdə məmnuniyyətlə iştirak etməkdən çəkinmirlər. Onlar məktəbəqədər təhsil müəssisələrində yaradılmış isti, sakit və rahat şəraitdə özlərini sərbəst hiss edirlər. Bu müəssisələrdə uşaqların fəaliyyətini tənzimləyən xüsusi qay-

dalar vardır ki, onlar uşaqları işlərini daha mədəni, ardıcıl və sistemli qurmağa sövq edir. Məsələn, bazar ertəsi uşaqlar meşəyə gedir, çərşənbə axşamı çörək bişirir, çərşənbə günü şəkil çəkir, cümə axşamı nəyisə rəngləyir, cümə günü kukla teatrında nağıl-tamaşalara baxırlar. Uşaqlarının fəaliyyəti ilə maraqlanan valideynlər daim onları izləməklə həm də bağçalara yaxından köməklik göstərir, xüsusi növbətçilik qrafiki düzəldərək bağçanın problemlərinin həll olunmasında fəal iştirak edirlər.

Uşaqlar məktəbəqədər təhsil müəssisəsinə qəbul olunduqda, ondan sonra da dövrü olaraq tibbi müayinədən keçirilir. Lakin maraqlıdır ki, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində tibbi xidmət fəaliyyət göstərmir. Onun əvəzində sağlamlaşdırıcı mühit vardır. Bu mühit uşaqların inkişafını təmin etməklə həm də onların sağlam böyümələrini stimullaşdırır. Əgər uşağın səhhəti ilə bağlı ciddi bir problem yaransa, valideyn məlumatlandırılır. Onun vasitəsilə uşaq sağlamlıq mərkəzinə müraciət olunur.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində hamı üçün vahid olan qaydalar vardır ki, uşaqlar ilk gündən onlarla rastlaşırlar. Tədrisən bu qaydalara uyğunlaşırlar. Bütün uşaqların, o cümlədən başqa millətlərdən olan uşaqların məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə cəlb olunması üçün hər cür imkanlar yaradılır. Onların fin dilini öyrənmələri xüsusi tələb kimi qoyulur.

Bundan əlavə, bəzi məktəbəqədər təhsil müəssisələrində bütün uşaqlar, o cümlədən fiziki və əqli cəhətdən qüsuru olan uşaqlar bir yerdə fəaliyyətə cəlb olunurlar. Uşaqların bir-birlərinə kömək göstərmələrinə imkan yaradılır.

Uşaqların məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə qəbul olunması üçün ümumi qaydalara əsasən ərizə yazmaq, yaxud bu barədə fin dilində İnternet vasitəsilə müraciət etmək tələb olunur. Ərizə, adətən, yazda, zəruri olan hallar-

da isə ilboyu təqdim edilir. Ödənişlər ayda bir dəfə aparılır. İmkansız ailələr ödənişlərdən azad olunur.

Müəllim hazırlığı. Məlum olduğu kimi, təhsildə yaxşı nəticələrə nail olmaq, ilk növbədə, müəllimlərdən asılıdır. Müəllimin peşəkarlığı, biliklərə yiyələnməsi, eyni zamanda fitri qabiliyyətlərə malik olması onu daha yaxşı nəticələrə doğru aparır. Ona görə də Finlandiyada ilkin müəllim hazırlığında bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilir. Məktəbəqədər pillə üçün müəllimlərin hazırlanmasında digər pillələrdən fərqlilik nəzərə alınır. Hec təsadüfi deyildir ki, təhsil müəssisələrində işləmək üçün müəllimlərin magistr dərəcəsinin olması vacib hesab edilir. Onun peşəkarlığına, uğurlu fəaliyyətinə etibar edilir.

Biz Helsinki universitetlərində Müəllim hazırlığı departamentinin Müəllim hazırlığı və erkən təhsil şöbəsinin müdir müavini professor xanım Nina Sajaniemi ilə görüş zamanı bu məsələ ilə bağlı xeyli fikir mübadiləsi apardıq. Belə məlum oldu ki, ali məktəbə qəbul zamanı ciddi seçim edilir.

Ali məktəbə qəbulları yanaşı, gələcək müəllimlərin hazırlanması, təhsil alması da diqqət mərkəzində saxlanılır. İlk növbədə, onlara ən zəruri məsələlərin öyrədilməsi istiqamətində iş aparılır. Ən əsası müəllimlik sənətinin incəliklərini aşılamanı fənlərə, mövzulara üstün yer verilir.

Məktəbəqədər təhsil üzrə müəllim hazırlığının kurikulumu ilə tanış olarkən məlum oldu ki, tələbələrə tədris olunan fənlər dörd blokda ümumiləşdirilib: "Dil və ünsiyyət bilikləri", "Təhsildə vasitəçi biliklər", "Erkən yaş təhsili" və "Məktəbəqədər təhsil quruculuğu". "Dil və ünsiyyət bilikləri"nin müəllim şəxsiyyətinin formalaşmasındakı rolu nəzərə alınmaqla tələbələrə "Elmi yazı", "Nitq ünsiyyəti", "Milli dil", "Xarici dil", "İnformasiya və ünsiyyət texnologiyası" fənlərinin öyrədilməsi nəzərdə tutulur. "Təhsildə

baza bilikləri" kimi isə təhsilin sosial və mədəni əsasına aid "Təhsildə psixoloji, tarixi və sosial üstünlüklər", "Uşağın formalaşması və inkişafı", erkən uşaq təhsilinin fiziki bazasına aid "Artma, inkişaf və öyrənmə", "Uşaq inkişafının səciyyəsi və inkişaf prosesi", erkən uşaq təhsilinin pedaqoji bünövrəsinə aid "Ümumi pedaqogika", "Erkən uşaq təhsili pedaqogikası", təhsilin elmi bazasına aid "Tədqiqatın psixologiyası və metodologiyası" fənlərinin tədrisi planlaşdırılır. Eyni zamanda "Erkən uşaq təhsilində planlaşdırma və inkişaf", "Hərəkəti biliklər", "Erkən uşaq vaxtında xüsusi təhsil", "Erkən uşaq təhsilinin nəzəriyyəsi və didaktikası", "Erkən uşaq təhsilinin qurulmasında əməkdaşlıq" kimi fənlərə tələbələrin təhsilində vasitəçi bilik kimi yanaşılır. Eləcə də "Səhiyyə təhsili", "Dil və qarşılıqlı təhsil", "Riyazi biliklər", "Ekoloji və təbiət bilikləri", "Din və mənəviyyat bilikləri" və sair fənlər erkən yaş təhsil quruculuğunda konkret istiqamətlər kimi dəyərləndirilir.

Finlandiya təhsilinin, xüsusilə də məktəbəqədər təhsilin özünəməxsus cəhətləri çoxdur. Təhsil quruculuğunda prioritet istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi, təhsilin təşkil olunması və həyata keçirilməsi sahəsində əldə olunan irəliləyişlər, ölkənin bütöv təhsil sistemində məktəbəqədər təhsilin həlledici rolunun nəzərə alınması, diqqət mərkəzində saxlanılması hər kəsin marağına səbəb ola bilən parametrlərdir. Biz səfər müddətində onlarla ümumi şəkildə tanış ola bildik. Heç şübhəsiz, bunları daha yaxından öyrənmək, bu və ya digər istiqamətlərdə fəaliyyətlərin əhəmiyyətlilik dərəcəsini müəyyənləşdirmək üçün xüsusi tədqiqat formasında araşdırmaların aparılmasına ehtiyac vardır.

***Bakı - Moskva – Helsinki – Moskva- Bakı
sentyabr 2012-ci il***

M Ü N D Ə R İ C A T

Redaktordan	3
ABŞ-a səfərdən bəzi qeydlər.....	5
Finlandiya və İsveçdə təhsil	15
Avstraliyada təhsil.....	41
Kanadada təhsil	60
Braziliyada təhsil.....	76
Məktəbəqədər təhsil sahəsində Finlandiya təcrübəsi	95

“Elm və təhsil” nəşriyyatının direktoru:
Professor Nadir MƏMMƏDLİ

Dizayner: Kamran İbrahimov
Texniki redaktor: Yadigar Mirbağırzadə

Çapa imzalanmış 30.03.2020
Şərti çap vərəqi 6,5. Sifariş № 69
Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 300 .

Kitab “Elm və təhsil” nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində səhifələnilib, çap olunmuşdur
E-mail: nurlan1959@gmail.com
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev 8 /4

